

Politikai
röpiratok.

189.

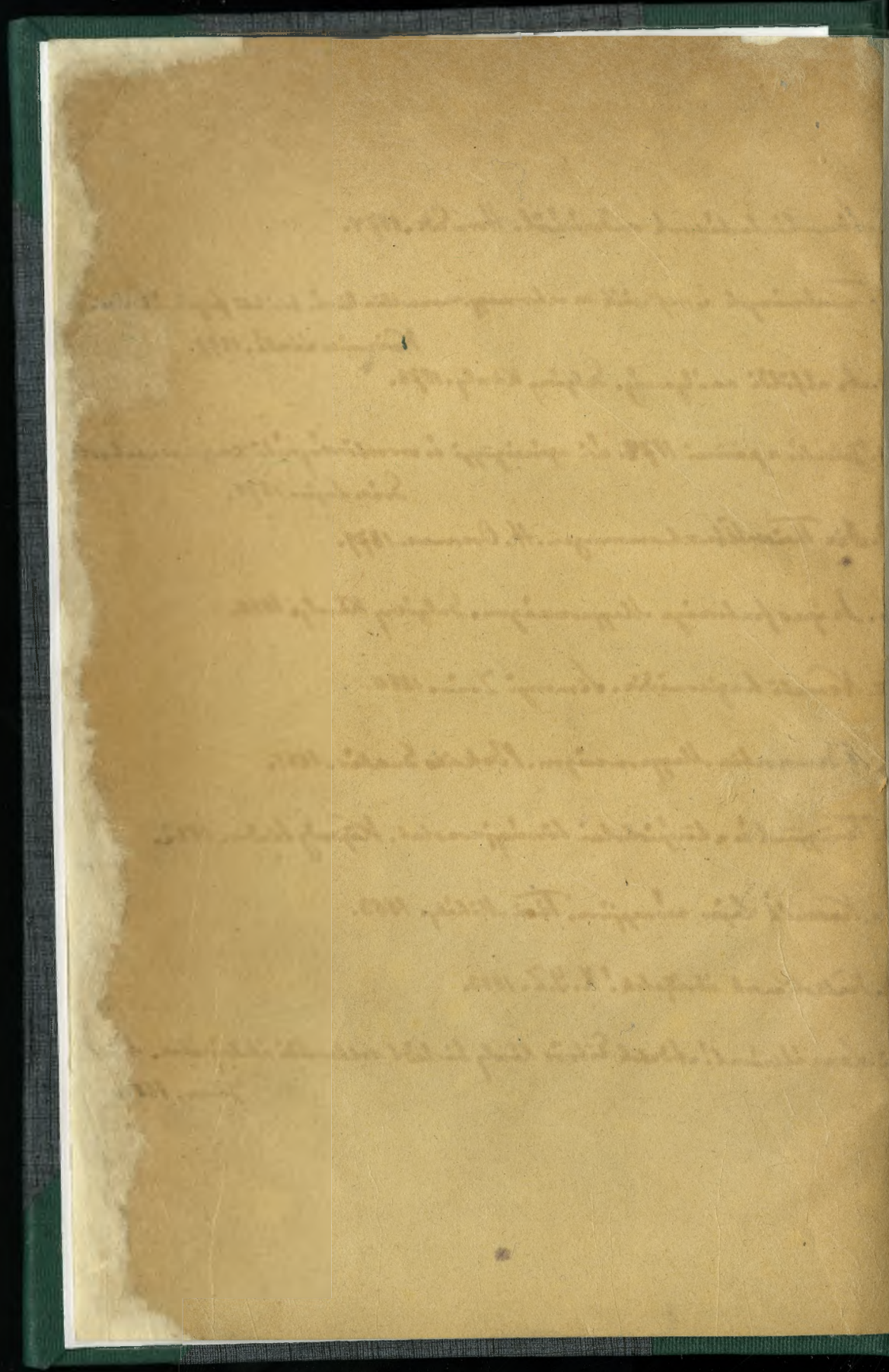

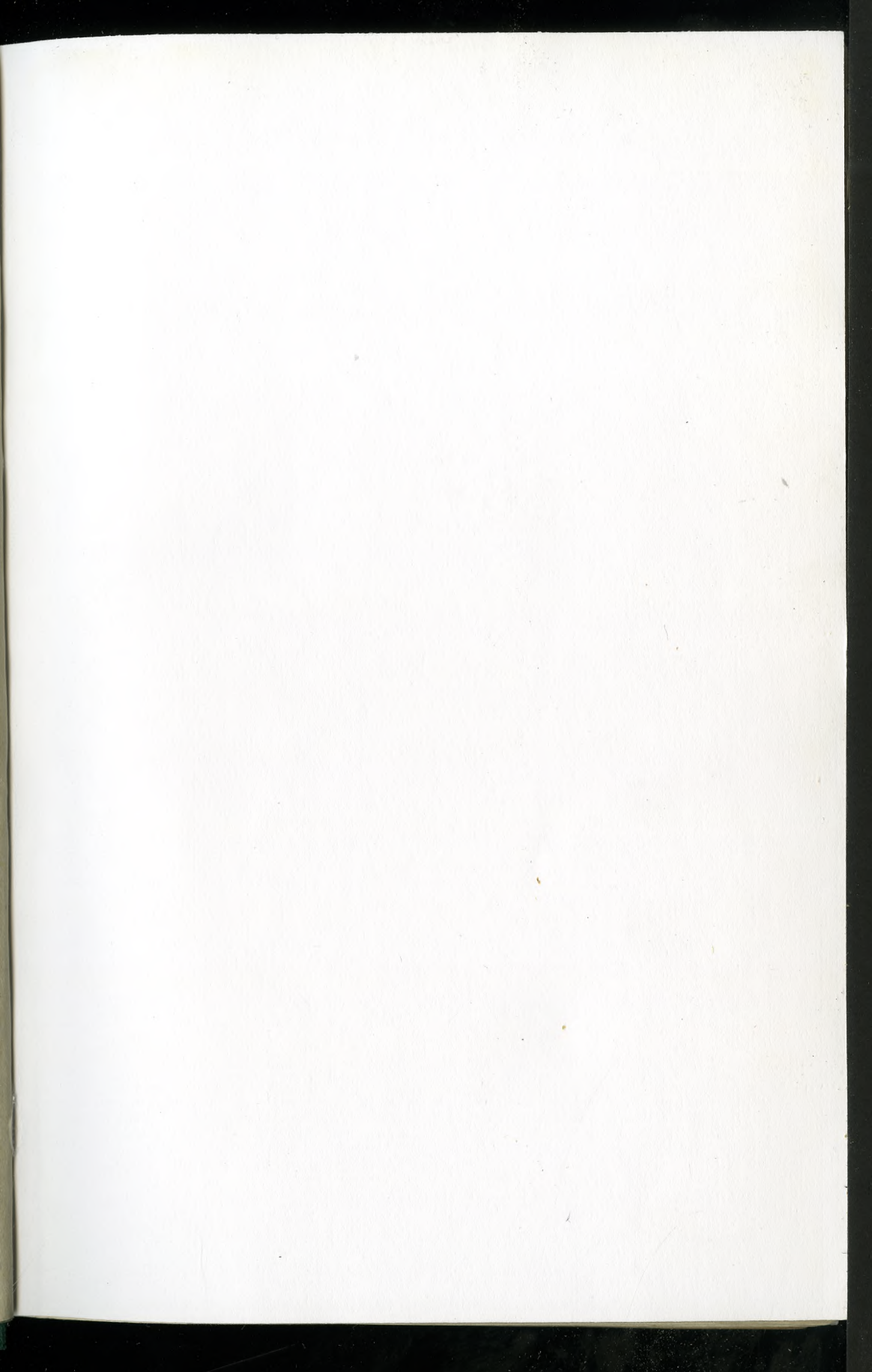
- 1.) 001 0006 306 488
- 2.) 001 0006 306 495
- 3.) 001 0006 306 501
- 4.) 001 0006 306 518
- 5.) 001 0006 306 525
- 6.) 001 0006 306 532
- 7.) 001 0006 306 549
- 8.) 001 0006 306 556
- 9.) 001 0006 306 563
- 10.) 001 0006 306 570
- 11.) 001 0006 306 587
- 12.) 001 0006 306 594

1733 - 1744

1. Akadémia-történetének rövid története. Horn Ede. 1874.
2. Tanulmányok és reflexiók az absz. magy. monarchia ki- és beviteli fogalmát illetőleg.
Körösmics László. 1877.
3. Az alföldi arányosság. Szalóczy Károly. 1878.
4. Jelentés a párisi 1878. évi egészségügyi és orvosképzésügyi congressusokról.
Szikor Lajos. 1878.
5. Die Theist-Überschwemmungen. H. Overmann. 1879.
6. Az igaz fontosságú Magyarországon. Szalóczy Károly. 1880.
7. Venerei trigonometria. Simonyi Zsolt. 1880.
8. A demencia Magyarországon. Bekács Eszter. 1881.
9. Tanügyünk és a középiskolai képzésválasztás. Köpöcsy László. 1882.
10. Kossuth Lajos nevelőjára. Tési Mihály. 1883.
11. Katholikusok ébredése. X. Y. Z. 1883.
12. De az álarc alatt! Adatok Eötvös Károly hírhedt sakkorvosi életrajzához. Ágoston
Zsolt. 1884.

189
1733

ÁLLAMHÁZTARTÁSUNK

RENDEZÉSÉRŐL.

IRTA

HORN EDE,

orsz. képviselő.

1.

Budapest, 1874.

KIADJA

ZILAHY SÁMUEL.

61572 790128

ALLAMHATÁRSUNK

RENDEZÉSÉRŐL

Budapest 1874

NY. 11

NILAHY SAMUEL

Nyomatott Reach Zsigmond, könyvnyomdájában (váci-utca 17.)

Államháztartásunk rendezéséről.

I.

Felesleges munka volna ám, pénzügyi helyzetünk zavarát s nyomorát bebizonyítani akarni; kétségbe senki sem vonja. A szomorú tény ez utolsó hónapokban az országgyűlés minden padjairól és a napi sajtó minden közegei által, pártkülönbség nélkül, számtalan alkalommal volt kihirdetve és bebizonyítva. Ugy látszik mégis, hogy némely helyen már is elfeledték vagy elfeledni akarják. Ezzel szemben a következő tények emlékezetbehozatala nem lesz talán felesleges, de elegendő is lesz:

1. Kerkápoly Károly pénzügyérnek, ki bizony nem volt az utolsó ministerium legtehetségtelenebb tagja, a múlt év vége felé vissza kellett lépnie, az erős támadások következtében, melyeket három évi működésének eredményei saját párthiveinél keltettek. Szünet nélküli négy heti keresés után képes nem volt a miniszerelnök a 300 képviselőt számláló Deák-pártban — s e felett az országgyűlésen kívül is kerestek — megtalálni a Kerkápolyi örökségének átvállalására elegendő önbizalommal vagy elegendő áldozatkészséggel bíró férfit. A miniszerelnök kényszerítve látta magát azon kétségbeesett határozatra: hogy a pénzügyi tárczát ő maga vegye által. Mégis Szlávay József ur, a szerénységnek sokkal kisebb mérve mellet is, mint a minővel valóban bír, minden tartózkodás nélkül maga bevallaná, hogy ő ezen, mindenek felett s a kismeretet igénylő állomás feladatainak még rendes viszonyok közt is alig tudna megfelelni. Hát még ma!

2. A múlt évi november végén felvett hét és fél, illetőleg tizenöt millió font sterlingnyi kölcsönhöz csak a legnagyobb feltételek mellet lehetett jutni. A zon pillanatban, midőn a londoni Rothschildek egy negyven év alatt visszafizetendő öt százalékos orosz kölcsönt 93 árfolyamon hozták az angol piacra és erre 8—10-szeres aláírást kaptak, Magyarországon, úgy látszott, a kormány és az országgyű-

lés nagy szerencsének tekinté (oly lázas siettséggel rohan-
tak azt biztosítani), ha ugyanazon világbankház egy hat
százalékos magyar kölcsönt 84 árfolyamon részben át-
vett. Az öt év múlva teljes névértékben bekövetkező vissza-
fizetése a magyar kötvényeknek, az átvevőknek — azon
jelentékeny mellékelőnyökön kívül, a melyeket kikötöttek
magoknak — évi tíz százaléknál jövedelmet biztosít; e mel-
lett az összes, több millió holdra menő magyar államjavadak
részökre elzalogosítottak. S ennek dacára az első $7\frac{1}{2}$
millió font sterlingre az 1873. évi utolsó deczemberi napok-
ban bekövetkezett aláíráskor négy magyarországi intézet
által 72,000, a többi egész Magyarországból további 14,000
font sterling, s így összesen még egy millió forintnál is ke-
vesebb (860,000 forint) iratott alá! A külföldön, különösen
Londonban, a mesésen kedvező feltételek és annak dacára,
hogy a bankkamatláb öt százalékra esett alá, az aláírás
eredménye oly kevésbé volt kedvező, hogy a Rothschild
csoport az év végig nem nyilatkozott: vajjon az összes
 $7\frac{1}{2}$ millió font sterlinget veszi-e által vagy ez összegnek csak
első két harmadát.

3. A huszonegyes bizottságnak 1873 deczember 22-
kén történt kiküldetése szintén magában foglalja a pénzügyi
viszonyok teljes rendkívüliségének tényleges elismerését.
Midőn ily bizottság kiküldetése az 1873-ki költségvetés
tárgyalása alkalmával Deákpárti oldalról (Pólya) indítvá-
nyoztatott, a kormány a javaslatot, mint bizalmatlansági
nyilatkozatot magában foglalt, határozottan, csak nem
felháborodva, visszautasította, s most, más hívek és valóságos
vagy vélt orvosokon kívül, nem kevesebb mint hat ex-mi-
nistert küldött az állami betegágyhoz e tanácskozmányba!

Ezen előzmények eléggé jellemzők; magyarázatra nem
szórnak. A mit jeleznek, biz az mindenesetre felette kel-
lemetlen dolog; de ez nem lehet indok az agyonhallgatásra.
Elég sokáig tartott a mi rossz magunkszépitése; drágán,
keserűen fizetünk meg ma érte. Itt az ideje, szakítani vele.
A bajt felismerni és beismerni, ép úgy az állami, mint a ma-
gánéletben, elengedhetlen feltétele minden komoly gyógyi-
tási kísérletnek.

II.

A pénzügyi nyomor meglételét, mint, fájdalom elvitat-

hatlan tényt véve fel, legelső feladat az : annak terjedelméről határozott fogalmat szerezní. A legközvetlenebb kiindulási pontot az 1874-ki költségvetés képezi erre, a mint az ezen évnek épen kezdete előtt állapított meg az országgyűlés által. Ennek főbb eredményei így alakulnak :

Rendes bevételek . . .	ft.	202.788,759
Rendes kiadások. . .	„	210.561,115
Hiány	ft.	7.772,356
Rendkívüli bevételek . . .	„	6.868,414
Rendkívüli kiadások . . .	„	37.211,709
Hiány	ft.	30.343,285
Hitel és pénztári műveletek :		
Bevétel	ft.	14.393,998
Kiadás	„	8.958,023
Felesleg	ft.	5.435,975

A mi összes terheltetésül ad 256.730,847 forintot, 224.051,171 forint összfedezet mellett; ennél fogva a hiány 32.679,676 forint. A fedezetnél azonban kilencz milliányi levonás eszközleendő, mint a melylyel a rosz aratás, járvány, tőzsdei és forgalmi válság folytán az egyenes adók jövedelme apadni fog azon összeg alá, a melylyel azok az 1874-ki költségvetésbe felvették (70.600,905 ft). A kormány és az országgyűlés ezen, a pénzügyi bizottság által utólagosan ajánlott levonást alaposnak ismerték el; az 1874-ik költségvetési törvényben szintén (§. 4. szak. 2) ha nem is számszerű kifejezésre talált*). Ezen kilencz milliót számításba véve, a költségvetési hiány 41.679,676 ftra rúg.

Vegyünk kerek számban: negyvenkét milliót. Ez az összes szükségletnek (256,7 millió) több mint tizenhat százalékát teszi, vagyis : az atóbbinak csaknem egy hatod része teljesen fedezet nélkül van. Tekintélyes e hiány; különösen ha meggondoljuk, hogy a folyó év kiadásai — az inségesek segélyezésére szánt egy milliót leszámítva, — nemcsak hogy semmi rendkívül, váratlan. terheltetést nem viselnek, hanem sőt inkább igen tetemes törléseken mentek át, a melyek folytán sok kétségkívül szükséges kiadás részint elmellőztetett, részint elhalasztatott. Ha továbbá hozzáadjuk miszerint

*) „A rendkívüli viszonyok folytán a tényleges bevételeknél netán mutatkozó hiány a rendes bevételeknél“ : így szól a kilencz milliós levonás hivatalos körülírása.

még egy, harmincz milliónyi hiányról is kell gondoskodnunk, a melyet az 1873-ik év a részére megszavazott és általa fel is emésztett ötvennégy milliós kölcsön daczára hagyott hátra; hogy tehát az 1874. évet hetven két millióra rugó hiánnyal kezdtük meg, — a nap pénzügyi helyzetének általános képét nyertük.

Mindenesetre csak „általános“ e kép, még pedig a jelző legruganyosabb értelmében. Őszintén bevallom: a felhozottakkal részemről csupán a hivatalos, törvény alakjába öltöztetett összeállítás iránt való köteles tekintetet akartam megadni. Ha a magyar állambáztartás helyzetéről határozott és igaz képet akarunk az 1874-ki költségvetés alapján nyerni: az utóbbinak közelebbi elemzésére s a bevételi mint a kiadási tételek más csoportosítására van szükségünk.

A nálunk néhány év óta bevett, a második franczia császárságtól kölcsönzött, annak bukása óta azonban Franciaországban is mellőzött három csoportba osztása a költségvetésnek (rendes, rendkívüli és hitelműveletek), tisztán önkényes; nélkülöz ez minden belső igazolást, és alig ha van más célja, minden esetre nincs más eredménye, mint az, hogy a helyzet felfogását és világos megítélését nehezzé teszi. Nálunk is lényegesen hozzájárult ez a zavar létesítése és fentartásához. Ezt az országgyűlésben ismételve kimutattam, s nem minden eredmény nélkül: az 1873 és 1874-ki költségvetések készítésénél a kormány és a pénzügyi bizottság részéről némileg figyelembe is vétetett. Jelen tanulmány érdekében gyökeresebben kell eljárunk. Eltekintve a hivatalos csoportosítások és osztályozásoktól, lehető szabatos-sággal meg kell állapítanunk a magyar állam évi követelését és tartozását; meghatározni, mennyire rugnak fel valódi, biztos bevételei egy oldalról, terhei és kötelezettségei más oldalról. Ezen kutatás, azt hiszem, egyedül képes biztos támpontot nyújtani a jelen helyzet tárgyilagos méltánylására épügy, mint minden, annak alapos javítására intézett vizsgálat és törekvésre.

III.

Hogyha az állam valóságos követelését akarjuk az 1874. évre megállapítani: ugy első sorban a „rendes bevételek“-nek nevezett számcsoportozatra bukkanunk. Ez a költségvetési törvényben 202.788,759 frttal van felvéve, s

ennélfogva, a jelzett kilencz milliónyi levonás után körülbelöl 194 milliót fogna adni.

Ebből azonban — ha nem a névleges bevételt, hanem a valódi, a különböző államezélókra fordítható jövedelmet akarjuk kipuhatolni — lényeges összegek, mint pusztán átfutó természetűek, levonandók. Így a dohány-egyedáruság a bevételekben 29.237,346 frttal van felvéve, azonban 13.624,262 frt. kiadással jár, a mi a jövedelmet 15.613,084 frtra szállítja le. A só egyedáruság 14,302,786 forintnyi bevétellel szerepel, azonban 3.345,096 frtba kerül, s így jövedelme csak 10.956,880 frt. A lotto 3.038,700 frtot ad, a mely összeg azonban ezen szolgálatág saját kiadásai által, 1.106,799 frtra száll alá. Az államjávák és államerdők 14.926,057 frt. bevétellel jelennek meg, a mely azonban saját kiadásaik folytán 8.013,961 frttal kevesbedik. A posta a bevételek közt 5.404,000 frttal jelenik meg, az önköltségek fizetése után azonban csak 183,000 frttot hagy hátra; a távirat-szolgálat elnyeli bevételeit (2.240,000 ft.) és ezen felül még 91,120 forintot. Az államnének a bevételekhez 2.049,524 frtot adnak, a mely összeg azonban a saját kiadások által még 696,759 forinttal túlhaladtatik. Végül a bányászat és a pénzverés a bevételi budgetben 14.035,602 frttal jelennek meg, azonban saját költségek 13.870,964 frt., s így tisztajövedelmök csak 164,638 forint.

Az elősorolt tételek — a méneseké egyetlen kivételével, mely különös természetű — sajátképen üzleteket illetnek, a melyeket az állam részben egyedáruságilag (dohány, só, lotto, posta, távirat és pénzverés), részint szabad forgalmilag üz (földmivelés, erdőszet és bányászat). Mindkét esetben az állami üzletnek is, mely tekintetben nem különbözik a magán-üzlettől, mindenek előtt az üzlet-helyiségek és üzleteszközök, a nyersanyagok, a munkabérek stb. költségeit kell fedeznie, a mely költségeket természetesen le kell vonni, mielőtt szó lehet az üzlet jövedelméről. Ezen üzleti vagy ön-költségek azok, a melyeket a költségvetési törvénynek adatai nyomán leszámítunk; együtt az ötvenegy milliót meghaladják (51.085,797 fr.). Mégis felsorolásunk nem kimerítő még; több hasonló természetű, bár kevesebb jelentőségű tétel maradt hátra; például a budapesti zálogház, mely 165,000

frttot ad az állambevételekhez, de ugyanannyiba kerül is. Nincsenek továbbá bekeértve az előbbi számításokba a „rendkivüli“ kiadások, a melylyekkel vannak terhelve a felsorolt üzletek közül néhányan az 1874-ki budgetben,*) és a melyek a fennmaradó valóságos jövedelmet még lejjebb szállítják. E két elem együttvéve l e g a l á b b is fél millióra rug ; ennyivel felemelendő a jelzett összeg.

Hasonló, ámbár nem teljesen egyenlő természetű levonásoknak kell eszközölni a sajátképeni állambevételekből is: a közvetlen és közvetett adók kezelési és beszedési költségeit értem. A lakosságra nézve, minthogy csak zsebeiből merithet mindig és kizárólag az államkincstár, mindenestre nagyon érzhető különbség van ezen kezelési és beszedési költségek közt egyfelől és a fentebbi üzleti vagy önköltségek közt másfelől ; az állam kincstárra nézve az eredmény ugyanaz: neki csak azt kell mindig tudnia, hogy egy adott bevételösszegeből mi marad mint r e n d e l k e z é s a l a t t á l l ó jövedelem. Az 1874-ki költségvetés szerint, a tulajdonképi kivetési és beszedési költségek tesznek : az egyenes adóknál 473,000, a fogyasztási adóknál 233,335, a vám és más illetékeknél 552,891 forintot ; ezenfelül az adóhivatalok 1.654,631, a pénzügyi, illetőleg adó, és vámórség 2.578,734 fttot igénynyelnek ; a valóságos bevétel ezen forrásokból tehát 5.462.591 forintal lejjebb szállítandó.

A levonások ($51 + \frac{1}{2} + 5\frac{1}{2}$ millió) ekkép összesen ötvenhét millióra rugnak. A költségvetési törvényben 194 millióra szabott „rendes“ bevételek ennél fogva csak százharminczhét millió forint valóságos vagy rendelkezésre álló jövedelmet adnak.**)

Ezen összeg azonban néhány a „rendkivüli“be, vagy a „hitel műveletek“ közzé felvett tétel által kiegészítendő. A legtöbb, ezen két czim alatt felvett összegekről egyáltalában

*) Így a dohánymonopól 185,000 ; az államjavak és erdők 588,617 ; a ménesek 80,000 forinttal.

***) Az 1874-ki költségvetés bemutatásakor 1873. júniusán Kerkápoly pénzügyminiszter (egy különös mellékletben) a „rendes“ t i s z t a bevételet 1874-re 144.934,927 ftra becsülte ; miután ebből az azóta az egyenes adókból letörölt 9 millió levonandó, marad 136 millió. Az általunk érintett szám (137 mill.) ennél fogva inkább magasnak, mint alacsonynak mondható.

el lehet ugyan mondani, hogy nagyon is „rendkívüliek“, míg csak az igen tetszős képzelőtehetség őket „bevételek“-nek nézheti; hiszen e megnevezés alatt majd vagyon-elidegenítést (államjavak, értékpapírok) majd elhelyezett tőkék (előlegek) visszavételét és felhasználását értik, vagyis csupán átfutó tételeket, mint a minő egyenlő összegekben való felvétele mind a bevételek a kiadások között a szálló-dézsma-váltás különös számlájának (3.111,197 ft.), vagy a Lajtántuli kormány javára tett dohánybeváltási költségek visszakapása (3.942,520 ft.). Van azonban néhány tétel, a mely pozitív jellegénél és éveken át újra megjelenésénél fogva valóságos államjövedelemnek tekintendő. Ilyenek névlegesen: a tiszai koronajavakon letelepült községek megváltási járadéka (185,714 ft.); a föld tehermentesítési alapnak adott előlegek kamatja (1.721,055 ft.); a lánczvid tiszta jövedelme (455,582 ft.); az 1870: X. t. cz. értelmében a lajtántuli társaságok és vállalatok magyar fiókjai után fizetendő adópótlék (227,000 ft.); végül a gömöri pályák (tulságos magasra becsült) tiszta jövedelme (413,480 ft.). Összesen három millió (3.002,83 ft.).

Ezt a fentebbi 137 millióhoz adva, azt találjuk hogy a magyar állam valóságos évi jövedelme száznegyvenmillió forintba rug.

IV.

Mily kötelezettségek állanak ezen jövedelemmel szemben, vagyis: mily magasra rúg az a „tartozik“, mely ezen „követel“-ben kell, hogy megjelje fedezetét? Midőn ezen kérdésre az 1874-re megszavazott államköltségvetés vezér fonalán kísérlünk feleletet adni, hasonlóan eltekintünk az önkényes hármás felosztástól. Igen csekély gyakorlati jelentőséggel bír az, ha vajjon a kiadás mint rendes vagy rendkívüli, vagy a hitel műveletek közt fordul-e elő. A pénzügyi helyzet megbírálása s annak esetleges javítására nézve más elemek a mérvadók; első sorban is a kiadás parancsoló, vagy fakultatív volta.

A mindenben kiválóan gyakorlati, s az alkotmányos háztartásban is nagyon jártas Angol államköltségvetésében a kiadások ezen két nemét szigoruan elválasztja egymástól: csak a fakultatív kiadások képezik az évi viták és megállá-

pitások tárgyát; a többiek ezektől elvonatva tartatnak, miután természetök szerint csak különös törvény által, vagy a mennyiben harmadik személyek szerzett jogait képezik (nyugdíjak, szerződészerű subvencziók, kamatok és törlesztések stb.), maga a törvényhozó által egyoldalulag egyáltalán meg nem másíthatók. Ilyen természetű kiadásoknak, a melylyekkel első sorban és feltétlenül számot kell vetni, tekintendők az 1874-re megszavazott költségvetésben:

1. Az udvartartási költség (civilista), a mely nyolcz évre meg van állapítva (1873. III. törv. cz.), s függelékével (kabinetiroda: 74,691 ft.) felrűg 4.724,691 ft.
2. A közös kiadásokhoz való járulék, a melyet (1867: XII. t. cz. 41. §.) nem a magyar országgyűlés szavaz meg, sőt nem is vitathatja 29.217,503
3. Nyugdíjai az 1849—1866 közt alkalmazott hivatalnokoknak (248,392 ft), és a jelen rendszer alatt szerzett nyugdíj-igények 2.901,350
4. Szerződés szerinti járulék (1868: XXX. t. cz., tekintettel az újabb módosításokra) Horvát-Slavonország, és illetőleg a polgárosított határvidék autonóm kormányzatának költségeihez 4.842,000
5. Szerződés szerinti járulék (1867: XV. t. cz. 12. §.) a közös államadósság kamatozásai, törlesztési és kezelési költségeihez 31.286,009
6. A földtehermentesítés kamatai, törlesztési, kezelési és más költségei *) 18.481,374
7. Az 1867 óta felvett magyar áll-

*) Az e költségek fedezésének czéljából az egyenes adók után vetett járulékok a tényleges állami bevételről adott összeállításunkban becértettek.

l a m a d ó s s á g o k kamatai, törlesztési és kezelési költségei:	
a) vasuti kölcsön (1867: XIII. t. cz.) .	5.046,359ft.
b) sorsolási kölcsön (1870: X. t. cz.) .	1.237,566
c) gömöri záloglevelek (1871: XXXVII. t. cz.)	415,484
d) 30 milliós kölcsön (1871: XLV. t. cz.)	2.054,886
e) 54 milliós kölcsön (1872. XXXII. t. cz.)	2.924,063
f) 76 ¹ / ₂ milliós kölcsön (1873 nov.) .	5.000,000
	<hr/>
	16.678.292
8. A l e b e g ő a d ó s s á g (magyar és közös) kamatai és igazgatási költségei	244,600
9. A különböző pályáknak az engedély- okmányok és törvényekben adott k a m a t b i z t o s i t é k, mely czi- men 1874-re (igenalacsony) elő- irányoztatott	14.000,000
	<hr/>
	Összesen 122.375.809 ft.

Ennél fogva a száznegyvenmillió forintra rugó évi bevételből több mint százhuszonkét millió forint, vagyis több mint 6/7-ed része, ugyszólván előzetesen leván foglalva, nem tartozik szabad rendelkezési jogunk alá. A jelzett fizetések esedékesek és kötelezők, még mielőtt az államköltségvetés megállapittatik s még akkor is, ha meg nem szavazzatik. — Ezeket, némelyiket feltétlenül, némelyiket mindaddig míg a rendszer gyökeresen meg nem változik, évről évre fel kell venni a költségvetésbe, évről évre meg kell szavazni. Ezen felül a kikerülhetlen 122. milliónak alig egy harmadát lehet olyannak tekinteni, a mely többé-kevésbé jelen szükségletek fedezésére szolgál (a fenti sorozatban az 1. 2. 4. és 8. tételek, összesen 39.028,794 ft.); a másik két hármadrészt fizetjük a korábban hasznosan, haszontalanul, vagy épen ártalmunkra felhasznált erők (nyugdíjak) és tőkék után (kamat, törlesztés.)

Levonván ezen a kikerülhetlen és állandó kiadások, által igénybe vett 122¹/₂ milliót, mi marad a 140 millió ál-

lambvételből a folyó, oly számos és sokalaku napi, illetőleg évi szükségletek fedezésére? Nem egészen tizen-nyolcz millió forint, minden belszükségleteire oly állam területnek, mely 5600 □ mértföldnyi és melynek lakossága messze túlhaladja a tizenöt milliót! Alig 1 forint 20 kr. egy-egy lakosra, a központi és helyi közigazgatás (törvényhatóságok,) a törvényhozás, igazságszolgáltatás, nemzeti honvédelem, közlekedés, közoktatás ügyre, és mindazon követelésekre, melyeket az ujabbkori társadalom intéz az államhoz. Mindezen szükségletekre, melyek annál parancsolóbban lépnek fel, mennél számosabb és régibb mulasztásokat kell pótolnunk, állami jövedelmünk mai állása egyoldalról, és kikerülhetlen más nemű terheink másoldalról, csak 17.₆ millió forintot hagynak meg évenként rendelkezésünkre.

V.

Midőn a pénzügyi helyzet feletti fejtegetéseink alapjául az 1874 költségvetést vesszük, alig kikerülhető azon kérdés: Vajjon e költségvetés tekinthető-e annyira rendes, szabályszerűnek, hogy á t a l á n o s a b b következtetések kiindulási pontjául szolgálhasson? Vajjon a köztudomású kivételes viszonyok (rosz aratás, járvány, válság) folytán nem lettek-e a terhek különösen felemelve, a bevételek különösen leenyomva, és nem ez idézte-e elő vagy legalább élesbitette-e a szükséglet és fedezet közötti aránytalanságot?

A második kérdést véleményünk szerint határozottan tagadni el, a minél fogva az elsőre igénylő válasz adandó.

Mi a b e v é t e l e k e t illeti, igaz ugyan, hogy a viszonyok kedvezőtlen voltára való tekintettel megtörtént az ismételve jelzett kilencz millió fitnyi törlés az egyenes adók jövedelménél; de alábbszállítás ez csupán azon költségvetésre nézve a mely az igen magasra vett 1873. költségvetés hű másolata gyanánt mult év tavaszán igen optimistikus módon összeállított. Ezen levonás után is az egyenes adók előírányzott jövedelme (61 millió) csak 875,293 frrtal alacsonyabb, mint az 1872-ki költségvetési törvényben; ellenben, mindig 1872-hez viszonyítva, a közvetett adók és illetékek (34.₆ millió) 4.552,206, az egyed áruságok nyers jövedelme (dobány, s és lotto, együtt 46.₆ mill.) 4.973,382 frrtal magasabbra van felvéve. Tudjuk pedig a főszámszék jelentéseiből, hogy az

1872-ki aránylagosan „jó“ évben a valóságos bevételek ugy a közvetlen, mint a fogyasztási adóknál nagy mértékben mögötte maradtak az előirányzatnak; még nagyobb mérvben állott ez be — a mennyire azeddig közzétett előleges kimutatások mutatják — az 1873-évre. E tényálladékkal szemben semmiképpen sem mondható, hogy — figyelembe véve még a határőrvidék belevonását és az 1873-ki szerencsétlen adóreformokat is — az ez idei költségvetésbe beállított bevételi tételek, melyek az 1872. év tételeit általában felül mulják, rendkívülileg lenyomattak volna, hogy a kivételes állapotok befolyását hozzák kifejezésre.

A mi a kiadásokat illeti: ezek a napi állapotokra való tekintettel csak azon egy millióval emeltettek, a melyet az államháztartási törvény a belügyérnek az inségesek támogatására rendelkezése alá. Ez azonban gazdagon ellensúlyozva van azon erőlködések által, a melyek a napi szükség nyomása alatt minden oldalról tétettek a kiadási tételek leszállítására. Ez nem csupán a „rendkívüli“ kiadásokról szól, a melyek például a közlekedési miniszteriumnál 1872-re még 42.₄ millióra rugtak, az 1873-ik előirányzatban már 18.₃ millióra huzattak le, és 1874-re 13.₆ millióra szorították le; a „rendes“ budgetben is történt sok komoly törlés. Az államjavarok igazgatására például csak 1.764,660 forint van engedélyezve az előző évi 2.009,867 ft mellett; az erdészetről két évvel ezelőtt 7.₇ tavaly épen 9.₇, az idén csak 5,855,940 ft engedélyeztetett; a bányszati dotációja szintén 170,000 fttal szállított le 1873-mal szemközt. Az országotak építése és fenntartására csak 4.₃ millió adatott, azon 5.₆ millióval szemben, mely 1873-ra engedélyeztetett e célra; a vizitak dotációja több, mint két millióról 1.₁ millióra szállott le. A honvédelminiszterium, még mindig csak a „rendes“ budgetről beszélve, 6.767,271 fttól 6.298,641-re, s az igazságügyminiszterium 11.500,585 fttől 11.238,007-re volt kénytelen leszállani.

Maga a legszerényebben ellátott közoktatási budgetnek is, 1873-hoz hasonlítva, a tanintézetek költségét (1873-ra: 3.270,793 ft) 38,298 fttal volt kénytelen leszállítani, s a művészeti célokra az előbbi évben kiadott 256,544 ftnak egy hetedét (37,097 ftt) el kellett hagyni.

Vajjon ezen a budgetörvényben jelelt levonások ke-
resztül lesznek-e vihetők tényleg is? vajjon más oldalról a
bevételek tényleg nem maradnak-e a költségvetés előirány-
zatai mögött? Ezt most nem kutatjuk; nem is tudnók elha-
tározni. Az elősoroltakból annyit azonban következtethetünk,
hogy az a d o t t v i s z o n y o k közt, vagyis tekintve azon
politikai, pénzügyi, közigazgatási és másnemű állapotokat,
a h o g y a z o k m a léteznek, az 1874. költségvetés
bevételi tételei semmi esetre sem látszanak nagyon alacso-
nyaknak, s a kiadási tételek annál kevésbbé tulságos maga-
saknak. Más szavakkal: egy, semmi esetre sem rendkívüleg
kedvezőtlen államköltségvetéssel van dolgunk. Az 1874.
költségvetés, azon ismételt „átdolgozás“ után, melyet a kor-
mány és a pénzügyi bizottság részéről tapasztalt, igenis
szabályszerű, átlagos költségvetésnek vehető; meglehetősen
hűen fejezi ki, hogy a j e l e n l e g i s z e r v e z e t n e k
n a g y b a n i é s e g é s z b e n i f e n t t a r t á s a mellett
minő bevételekre számolhatunk egyfelől és minő terheket
kell viselnünk más felől.

VI.

Ezen minta-költségvetésből láttuk, hogy a magyar
államnak 140 millió forintnyi válóságos jövedelme van, a
minek azonban több mint hat heted része (122.1 millió) ál-
landó, kikerülhetlen kötelezettségekre évről évre előre némi-
leg mintegy lefoglaltatván, a szabad rendelkezés alól elvo-
natik; hogy annál fogva a központi igazgatás, a törvényha-
tóságok, a törvényhozás, az igazságszolgáltatás, honvédelem,
közlekedés, közoktatásügy stb. stb. számos és sokoldalú
költségeire nem egészen tizennyolcz millió (17.6) forint ma-
rad évente. Szembeszökő, hogy ezen életfontosságu szolgál-
lati ágak igényeinek a fejenkénti óriás hányaddal (1 ft. 20 kr.)
lehetlen eleget tenni; legkevesebé pedig minállunk, hol oly sok
dolgot kell utánpótolni. Oly államtól pedig a mely rendes
vizonyok közt állandóan nem képes eleget tenni hivatása
igényeinek, csaknem el lehetne vitatni az életképességet s az
ezzel egybekötött létjogosultságot is. Alig lehet már mon-
dani, hogy a bukás szélén áll; már megbukottnak tekintet-
hető, ha a bukás hivatalosan még nem is mondatott ki.

Jól érezzük, hogy ez szomoruan, nagyon szomoruan
hangzik; azonban a tények vaslogikája nagyon kevésbé tö-

ródik a kedélyhangulattal, melyet előidéz; az orvosnak nem szabad hallgatni a jajveszéklést, a melyet a műtőeszközök alkalmazása csal elő a szegény betegnél. Ezért nem kell és nem szabad nekünk a féluton megállani; mondjuk ki nyíltan, hogy a jelzettek, bármily szomorítók legyenek, az e g é s z igazságot még fel nem tüntetik.

Az elutasíthatlan kötelezettségekről szóló táblázat (e munkálat V. fejezete) csupán a többé-kevésbé á l l a n d ó kiadásokra terjeszkedett ki. Az 1874. költségvetés azonban még sok jelentékeny kiadási tételt foglal magában, a melyek, bár nem ugyanazon természettel bírnak mint az elősoroltak, még sem tekinthetők legkevésbé sem fakultativeknek; alkalmazásuk (nagy, komoly károk nélkül félbenszakíthatlan munkálatok folytatása) és eredetök miatt (törvény-és szerződészerű kötelezettségek) kellett ezeket az 1874. előirányzatba felvenni, bármily nehéz legyen is teljesítésök; ezen tételeknek, csupán alárendlt változtatások mellett, a legközelebbi évek előirányzataiba ismét fel k e l l vétetnők. Az 1874. költségvetésben ily természetű kiadási tételeknek nézhetők nevezetesen: a fővárosi v á m h á z bevégezése (450,000 ft); az államsegély a F e r e n c z s a t o r n a építéséhez (1.518,000 ft); a fővárosi ö s s z e k ö t ő v a s u t i h i d továbbépítése (1.000,000 ft); a k á r o l y v á r o s - f i u m e i p á l y a (2.2 millió); a m a r g i t s z i g e t i d u n a h i d (2.316,000 ft); a d u n a s z a b á l y o z á s i m u n k á l a t o k (1.620,000 ft), végül a g ö m ö r i i p a r p á l y á k *) kiépítése (4.789,966 ft). Ez tesz közel tizennyolc milliót (13.983,066) a melynek a fentebbi tizennyolc-millió maradékból le kell vonatni; ennél fogva a valóságos rendelkezésre álló maradék, a melylyel szemben áll, fedezet után kiáltva.

*) Ezen utolsó kiadás ugyan csaknem $\frac{4}{5}$ d részben a gömöri vaspálya kölcsönből ez a két előző tétel teljesen a sorsjegykölcsön maradékából volna fedezendő; csakhogy ezen pénzek — melyek, a hivatalos jelentés szerint, „gyümölcsözőleg” és a „szabadrendelkezés” fentartásával helyeztetek el — nagyobbára a keleti vasutnál (és az első erdélyi vasutnál) vannak, a hol egyelőre a visszafizetésre vagy csak a kamatra legtávolabbról sem lehet gondolni, részben a fővárosi közmunkák tanácsánál, a mely már is kérte a többévi meghosszabbítást, és k é n y t e l e n volt ezt kérni, miután a boulevard-konzorcium építési tevékenysége fent akadt.

a folyó kiadások egész összege, n é g y m i l l i ó f o r i n t a l á s t ű l y e d ! I smétlem, ezen tizen négy milli ónyi kiadások vagy hasontermészetűek, elő fog na k ker ű l n i a k ö v e t k e z ő é v e k b e n i s , h a c s a k s z e r z ő d é s s z e g é s t n e m a k a r u n k e l k ö v e t n i v a g y a m á r k i a d o t t m i l l i ó k a t v e s z n i n e m a k a r j u k h a g y n i . E k k é p , a z á t l a g o s k ö l t s é g v e t é s 1 2 2 + 1 4 m i l l i ó f o r i n t k ö t e l e s , e l u t a s i h a t l a n k i a d á s t m u t a t f e l é s c s u p á n n é g y m i l l i ó t h a g y m e g a v a l ó s á g o s á l l a m i b e v é t e l b ő l r e n d e l k e z é s a l a t t .

Emnyit csaknem egészen elnyel maga a drága központi igazgatás. El nem éri ezen összeg még a legszegényebbül ellátott ministerium szükségletét (4.340,136 ft.): kitalálta mindenki, hogy a közoktatási ministeriumot értjük, a mely még egy nem lényegtelen részt sovány dotációjából a kultusznak kénytelen átengedni! Nézzük meg egyébiránt közelebről a facultativ kiadások sorozatát a magasságát. Mellőzvé n a z e l ő b b i e k b e n r é s z i n t m i n t t ö r v é n y - é s s z e r z ő d é s s z e r t ű , r é s z i n t m i n t m á s k é n t k i k e r ű l h e t l e n , r é s z i n t m i n t p u s z t á n á t f u t ó t é t e l e k k é n t m á r f i g y e l e m b e v e t t k i a d á s i t é t e l e k e t , s e l t e k i n t v e a h i v a t a l o s , a z o n b a n ö n k é n y e s h á r o m r é s z b e s o r o z á s t ó l , a z 1 8 7 4 . e l ő i r á n y z a t s z e r i n t a k ű l ö n b ő z ő s z o l g á l a t i á g a k f o l y ó s z ű k s é g l e t e i i g y a l a k u l n a k :

1. Ministerelnökség 329,080. ; — 2. A király személye körüli miniszter, 60.000 frt ; — 3. Horvát-szlavon miniszter 45,500 ft ; — 4. Fiume 88,430 ft. ; — 5. államszámszék 150,000 ft. ; — 6. Belügyminiszterium 8.802,920 ft. ; — 7. Pénzügyminiszterium 5.113,783 ft. ; — 8. Közlekedési miniszterium 19,965,806 ft. ; — 9. Kereskedelmi stb! miniszterium, 1.205,707 ft. ; — 10. Közoktatás és Kultuszminiszterium 4.340,136 fl. ; — 11. Igazságügyminiszterium 11.619,007 ft ; — 12. Honvédelmi miniszterium 7.777,289 ft. — Ö s s z e s e n 5 5 . 4 9 8 , 6 5 8 f t .

Igy hát van sokkal több mint ö t v e n ö t m i l l i ó n y i f o l y ó k i a d á s , m e l y n e k f e d e z e t é r e c s a k n é g y m i l l i ó á l l a z á l l a m i b e v é t e l b ő l r e n d e l k e z é s a l a t t ! É s h a f e l t e s z ű k i s — m i a l i g l e h e t s é g e s , — h o g y a z e z e n c z i k k b e n m e g n e v e z e t t k ö z m u n k á k e l h a l a s z t h a t ó k v o l n á n a k , s h o g y e u n e k f o l y t á n a z e g é s z f e n n j e l z e t t t i z e n n y o l c z m i l l i ó n y i m a r a d é k a f o l y ó k i a d á s o k r a f o r d i t h a t ó , a s z ű k s é g l e t é s f e d e z e t k ö z t m é g m i n d i g s z e m b e s z ű k ő a z a r á n y t a l a n s á g : a z u t ó b b i a l i g f e d e z i a z e l ő b b i n e k e g y h a r m a d á t !

VII.

Eddigi vizsgálódásaink szerfelett nem felüldítő eredménnyel szemben, — a mely szerint 140 millió forintnyi évi bevételből csak négy, legjobb esetben is csak 17.6 millió marad a folyó kiadásokra (55.3 millió) rendelkezésünkre — alig lehet kikerülni a bámuló felkiáltást: „Mint lehetett azoknak, a kikre volt bízva a közügyek vezetése, i l y m e s s z i r e engedni fejlődni a dolgokat, csaknem teljes politikai s pénzügyi létképtelenségeig az országnak?“ A felkiáltás igen érthető; érthető az is, ha a bámulással a megboszadásnak is egy bizonyos foka együtt jelentkezik. Oly természetű képtelenség a legsürgősebb mindennapi államszükségletek fedezésére, mint a minőt mutat költségvetésünk, legfeljebb egy megsemmisítő hadjárat vagy felforgató forradalom eredményeül megfogható; hogy pedig egy ország tartós külső és belső béke mellett is ily állapotba sodortatott, a mely a bukással határos: arra az európai alkotmányos államok történetében Magyarország talán az első példát szolgáltatja.

A szükséges belátás vagy az akarat hiányozott-e, a tényállást valóságában felfogni, és a sikamlós pályán, mielőtt ennyire jutottak volna a dolgok, megállani? A belátást kétségbe vonni, képtelenség volna; a legelemibb számtani művelet elegendő volt annak felismerésére, hogy állunk, és hogy mire jutunk. Marad a másik feltevés: nem a k a r t á k tisztán látni, mi addig, míg valahogy csak ellehetett a valóságot takarni! De miért volt e makacs s oly súlyos következtésü nem akarás? . . . Ezen kérdésre a feleletet nem akarom megkísérteni sem; szükségszerűleg oly talajra vezetne az, melyet — ezen tanulmány tárgyilagosságának megóvása szempontjából — el akarok kerülni. Minden tárgyilagosság mellett is azonban szabad lesz egyetlen megjegyzést tennem: azon államférfiak, a kik az országot ezen szomorú helyzetbe hozták, a legsúlyosabb felelősséget vonták magokra, mi hazafit terhelhet. Az okozott baj tudatának legalább kellene annyi hatást gyakorolni reájok, hogy megszűnjének a szegény betegre orvosi szolgálataikat ráerőszakolni, s ez által, akár szándékosan, akár nem, annak a kegyelemdőfést megadni. . .

. Egyet mindenesetre a legalaposabban meg kell szüntetni, ha a változás és javításra komolyan törek-

szünk; a hitegetések és önámításokat értjük melyeknek segítségével hozatott létre és takartatott ily sok ideig a jelen pénzügyi nyomor. Csak egy példát a sok közül. Legbenső meggyőződésem szerint alig járult bármi más oly nagy mérvben a pénzügyi helyzet homályossá tételére, s ezáltal annak növekedő romlására, mint azon, a hivatalos jelentések és beszédekben éveken át fenttartott állítás: „Csak a r e n d k i v ü l i kiadások okoznak zavart; a r e n d e s kiadások a folyó bevételek által bőségesen fedeztetnek.“ Az országgyűlés és az ország elhitte ezt szívesen, és gondolatlanul folytatta s folytattatta a súlyos következményű sáfarkodást. A feltevés hibás volt és hibás most is. Fent elősorolt összeállításaink nem hagynak fent semmi kétélyt sem e tekintetben. IV. fejezetünk sorozata nem tartalmaz egyetlen „rendkívüli,“ azaz egyszeri, véletlen, elhárítható kiadást, — és mégis több mint 6/7-edét elnyeli az összevont közjövdelemnek. VI. fejezetünk sorozata szintén nem tartalmaz semmi „rendkívüli“-t, csak az évi folyó kiadásokat, — és igénybeveszi legalább is háromszorosát annak, a mi az államjövdelemből rendelkezésre marad. . . . Bármily kedvezőtlen is a valóság, meg kell ismerkednünk vele s ez abban áll: ma l e g t á v o l a b b r ó l s e m v a g y u n k o l y á l l a p o t b a n, h o g y e s a k a r e n d e s, f o l y ó, m i n d e n é v i k i a d á s o k a t i s f e d e z h e t n ö k. Ha a kormány minden vasut, hid és más építéseit és vállalatait rögtön megszüntetne is, mégis erős hiánnyal kellene küzködnünk.

Ezt el kell ismerni, be kell vallani, és erősen szivünkre kell venni. Különben csalhatatlanul rossz uton haladunk elő a teendők mind iránya, mind természetes terjedelme, ugy szintén a megkisérlendő javításokra nézve.

Még veszélyesebé, mint az évek során át fenttartott önámítás válhatik azon tagadás és önáltatás, melyet, mióta a baj tagadhatlan lett, forgalomba akarnak hozni: ez pénzügyi zavarunk gyors és könnyű orvoslásának hite. E csodát eszközölné: egyik szerint a takerékosság, másik szerint a deczentalizáció, harmadik szerint az adó-reform. Mi nem állhatunk meg — azon veszéllyel szemben sem, hogy feketén látóknak tartassunk. — hogy ki ne mondjuk azon meggyőződésünket, miszerint mi sem gyors, sem könnyű, legkevésbé sem gyors és könnyű, orvoslást an

nem hisszünk. A ki mindennemű gondatlanság által éveken át aláásta, megmérgezte saját életszervezetét, annak még a legkitünőbb orvos és a legerőszakoltabb műtét sem adhatja vissza mától holnapra teljes egészségét; a beteg szerencsésnek mondhatja magát, ha megmutattatnak neki az eszközök és utak, mint lehet szigorú étmérsék mellett i d ő v e l visszanyerni egészségét. Ez nem kevésbé áll az államokról mint az egyesekről. A nemezis nem pusztá képzelemszülötte. Vétkezni nagyon is kellemes és csábító volna, ha valami gyors fordulás jobbra vagy balra elég volna, annak nyomait eltörölni . . . Meg kell barátkoznunk azon bizony nem nagyon kellemes tudattal, hogy bármily komolyan lássunk is a műtéthez, még éveken át fogjuk az eddigi bűn utófájdalmait érezni.

VIII.

Erős államháztartási hiánnyal szemben semmi sem látszik inkább indicálva, mint az új bevételi források kutatása. Az empiricus államgazdának ez látszik a legkényelmesebb mód az egyensúly helyreállítására. „Nem elegendők a létező bevételek a közkiadások fedezésére? Jó, hát teremtsünk új bevételeket!“ . . . A segédszer oly könnyű és csábítónak látszik, hogy nem c s u p á n a kormány az, mely javasolja, pártolja. . . „Lényeges leszállítások — mondják, — a kiadásoknál alig vihetők keresztül; a legszigorúbb átvizsgálás mellett itt és ott néhány tíz vagy százezer forint, legfeljebb is összesen csak 6—8 millió töröltethetik; ez is csakhamar ellensúlyoztatni fog az államhoz intézett „kultur“-igények növekvő kiadásai által. Nem marad semmi más hátra, mint az adókötelezettekől új pótlékokat követelni; az országnak el kell határoznia magát, többet fizetni, miután eddigi fizetményeivel nem jó ki az állam.“ . . S ekkor tanácsolja az egyik a gyufák és petroleum, a másik a papír és ujságok, a harmadik a bankok folyó számlái és a takarékpénztári könyvek, a negyedik általában a tőke, az ötödik néhány iparüzlet, a hatodik az államadósság járadéka külön megadóztatását. . . A javaslok s a javaslatok sora nagy és sokféle.

Kétségkívül hosszú és sokujju keze van a fiskusnak; mindenhez hozzáférhet, ha a törvény megengedi azt neki. Es bizonyára az ajánlott tárgyak egyike vagy másikának

megadóztatására a felhatalmazás nem is maradna eredmény nélkül, ha eredmény alatt csak az államkincstár részére való magasabb bevétel pillanatnyi czélját értjük. De én azt vélem, hogy a komoly politikusnak messzebb kell tekinteni és másra kell törekednie. Az az eljárás helyén való volna, hogyha egyszeri, véletlen hiányról volna szó, a melyet minden áron folyó bevételekkel akarnánk fedezni. Ez még a legjobban rendezett államháztartásoknál is beállhat, és a mulékony szükségre ideiglenes fedezetett lehet keresni; Anglia p. a krími háboru költségeit is az első évben nem kölcsön, hanem a jövedelmi adó felemelése által fedezte. Egészen más a mi helyzetünk. Évek óta hiánnyal küzdünk és még éveken át hiányt kitüntető költségvetésekre vagyunk kárhóztatva. Ily helyzetben a fiskális jövedelem pillanatnyi emelése nem képezheti a fő elemet; az általános adó képe s s é g e m e l é s e által kell áll a n d ó eredményekre törekedni. Esetről esetre a legszigorubban meg kell vizsgálni és a leggondosabban kipuhatolni: vajjon némely adók behozatala által ezen fejlődés nem gátoltatik-e, s ezáltal a kitűzött czéltól: az állampénzügyek állandó javítása s a jövő biztosításától, nem épen az ellenkező eredmény éretik-e el?

A valódi ujabbkori i p a r csak most kezd létesülni nálunk; fáradtságosan küzd a magas fejlettségű, olcsóbb tőke, nagyobb munkaerő, és magasabb műveltség által kedvezményezett iparával szemben a szomszéd államnak s a külföldnek. K e r e s k e d e l m ü n k még nagyon kezdetleges állapotú; a tőkehiány mellett nehezítik még fejlődését: az észszerű kereskedelmi törvénykönyv hiánya s a kereskedelmiszereződések hiánya a velünk közvetlen szomszéd-ságban levő keleti országokkal; a belföldi és nemzetközi közlekedési vonalak ki nem fejlődött állapota. Magától érthetőleg szenved ettől f ö l d m i v e l é s ü n k i s; hiányzik azaz ipar, mely közvetlen feldolgozás által terményeinek a legmagasabb elértékesítést biztosítaná; hiányzik az a kereskedelem, a mely terményeinek a távolba való állandó és előnyös eladását eszközölné. Nem vakmerőség volna-e ily körülmények között, egy pillanatnyi haszon kedvéért a közzgazdasági fejlődést még

jobban megnehezíteni? Az állandó gazdasági kár gyakran felülmulna a pillantnyi fiskális hasznot.

Még kényesebb a pénzforgalom közvetlen megterhelhetésének kérdése. Magyarországra nézve épen életkérdés, mennyel több tőkét huzni ide nyersen fekvő természeti kincseinek értékesítése és emelése végett itt meg tartani. Ez nehezen sikerül tudvalevőleg már ma is, ép úgy az államnak, mint az egyeseknek; az utolsó kölcsön feltételei, államkötvényeink árfolyama nagyon is világosan tanusítják ezt, Hogyan állanánk, ha új, különös terheltetés által a tőkét még inkább visszariasztnók attól, hogy állam- vagy nemzetgazdasági terén Magyarországon keressen alkalmazást? A látszó pénzügyi eredmény ily eljárásoknál nemcsak az országot károsítaná nagyon, hanem magának az államkincstárnak is sokjába kerülne.

Az elmondottakkal nem akarom épen az adóemelések és új adó behozatal eszméjét általában elutasítani, csak a könnyelműség ellen szólalni fel, a melylyel támogatja a gondolatosság egyik oldalán, a feketelátás a másik oldalán, ezen eszmét. Itt is szükséges, — hogy Bastiatval szóljak — látni azt is, a mit nem látunk, tudni illik az érem másik oldalát is megfigyelni.

IX.

Az általános és egyenes jövedelmi adóra, melynek behozatala ujabban egy elismert pénzügyi tehetség részéről javasoltatott, némileg nem illenek ezen, az egyes forgalmi és kereseti ágak netalán különös megadóztatására nézve tett észrevételek. E javaslat imponál tiszta és világos voltával; meghódít pénzügyi jelentőségével: az új adónak tizenöt milliónyi tiszta jövedelme volna; különben is ez, legalább tudtommal, az egyetlen konkrét javaslat, a mely eddigelé új adók behozatala iránt tekintélyes oldalról tétetett. Megérdemli tehát, hogy kellően méltányoljuk ezt olyan időben midőn minden oldalról keresik az államháztartás egyensulya helyreállítására szolgálható eszközöket.

Én a magam részemről határozott híve vagyok a közvetlen adók rendszerének; lényeges haladásnak tekintém, ha ezek nálunk és másutt növekvő mérvben nyerének előnyt a közvetett adók felett, s azokat utoljára

talán egészen elnyomnák. Az egyenes adók és különösen a jövedelmi adó az adózó fizetőképességéhez többé-kevésbé hozzá simulhat; a közvetett adókról tudva van, hogy azok rendesen (accise, stb.) épen a kevésbé vagyonos osztályokat sújtják jobban. Az egyenes adó a beszédési időre nézve is inkább figyelembe veheti minden osztály különös viszonyait (aratás, szüret, gyapjunirás után a mezőgazdánál, bérszedéskor a házbirtokosoknál stb.), míg a közvetett adó a kötelest elengedhetlenül üldözi és mindig épen azon pillanatban lép fel elutasíthatatlanul és követelődleg, midőn más elhagyhatlan szükségéről gondoskodik. Végül a közvetlen adó megfelel az alkotmányos állam lényegének, hol a polgárnak világosan kell tudnia, m i t fizet, mert hisz ő maga határoz a felett, hogy m i r e fizet, mire fordították fizetése; a közvetett adó természete szerint a nyílt vagy takart absolutistikus államnak felel meg, a hol az adókötelesnek nem tudva, miért és mire fizet, a mennyiség iránt is tájékozatlanul kell maradnia.

Ezen nézetet ismeri el csaknem egyhangulag az újabbkori pénzügyi és nemzetgazdasági iskola. Mindennek daczára még ennek egy tekintélyes képviselője sem találta jónak átvinni a gyakorlati államéletben a közvetett adók teljes mellőzését; legfeljebb Girardin Emilt lehetne nevezni, a kinél tudvalevőleg a csengő szójáték és a csillogó ellentételek előbb járnak a gondolat helyességénél és a ki évtizedek óta harczol ez értelemben az „impôt u nique“ mellett az „impôt i n i q u e“ ellen . . . Miért van ezen általános habozás, az elméleti igazságokat a gyakorlatba átvinni? Mert azok tenyészetére hiányzanak még talaj és viszonyok. A kizárólag közvetlen adó vagy adók demokratikus rendszere demokrát állam-szervezetet kíván, a hol az adókötelezettek csak valóban közhasznú célokra fizetnek, a hol az ország minden terheltségének költségbevonhatlan előny felel meg. Ez még távolról sem a mai állapot, midőn Európának csaknem minden államában a nemzeti adósság kamatai, és a pánczélos béke költségei, azaz az egészséges államgazdaság és az adókötelesek zsebei iránt elkövetett korábbi és jelenlegi bűnök, az állami bevétel lényeges részét emésztik fel. Itt az egyenes adók hámozatlan igazságával magával alig lehetne kijönni. A közvetett adók csalóka módszerének, azon mesterségnek kell kisebb vagy

nagyobb mérvben a szükség szerint segílyre jönni: az adókötelezettek zsebeit üríteni, anélkül, hogy azok azt nagyon észrevegyék.

Magyarországra nézve ez a szükség nagyon is érezhető. A hol a korábbi adósságok és az állandó hadsereg költségei az állambevételnek több mint két ötödét igénybeveszik: ott csaknem lehetetlen, a fedezetet kizárólag közvetlen úton szerezni be.

Ehhez járulnak az ország másnemű különös viszonyai, a melyek az egyenes adók felette erős igénybevételét nem engedik meg. Az egyenes adónak, még ha nem tulajdonkép felosztási adó is ^{*)}, mindig bizonyos állandósággal kell bírnia, ugy az összhozadék, mint a nagybani felosztás tekintetében; más különben az évi kivetés és beszedés az államnak több költséget és fáradságot, a lakosságnak több kudarást és kellemetlenséget okoz, mint a mennyit ér az egész adó. Ezen állandósága a tehernek azonban elméletileg és gyakorlatilag csak ott igazolt, a hol a nemzeti jövedelem, a melytől vétetik el az adó, legalább nagyban és egészben némi állandóságot élvez. Ez valóban a magas gazdasági fejlődésű országokban az eset. Ott a földművelés, ipar és kereskedés ezer alakban és változatban működik össze a lakosság táplálására: kiegészítik és javítják egymást; ha véletlenül egyik évben természeti vagy más balesetek száz keresetágban jövedelem-kevésbülést okoznak: rendszeren ez száz más keresetágban a beálló megfelelő jövedelem-emelkedés által többé kevésbé ki fog egyenlített. Ez egyáltalában nincs ugyan azon sajátságos nemzetgazdasági viszonyok közt, a melyek még ez idő szerint fentállanak Magyarországon. A múlt év ismét a legszomorúabban szembeszökő módon igazolta, hogy a földművelés képezi nálunk a nemzeti jövedelem egyedüli alapját, és hogy ezen egyedüli alap is csaknem kivétel nélkül reá van bízva a természet szeszélyeire. A tudomány, szorgalom és tőke, melyek az észszerű földművelésnél érvényre juttatják az emberi értelmet és az elemek zavaró befolyását majd elmellőzik, majd meggyengítik, — eddig csak nagyon alárendelt szerepet játszanak a mi földmive-

*) A hol tudniillik a budgettvény előre meghatározza a végösszeget, melyet az illető adónak be kell hozni s aztán ez osztatik szét a különböző adókötelezettekre.

lésünkben. Bőségben uszunk, ha az idő viszonyok kedvezők voltak, és csaknem nyomorjunk, ha másként ütött ki. Ennek megfelelőleg fizetési képességünk is, azon igények, melyeket az állam jogosan s kilátással sikerre formálhat, a legnagyobb ingadozásoknak van kitéve; 1867 és 1868-ban könnyedén megfizetjük háromszorosát annak, a mi 1873 és 1874-ben megsemmisítő lehet. A közvetett adó bizonyos mérvben ezen évi ingadozásaihoz a nép jólétének és fizetési képességének szintén hozzásimul. Így az ingók és ingatlanok forgalma, a sör, bor, kávé, cukor stb. fogyasztása jó években lényegesen emelkedik, s ennek folytán a bélyeg, az illetékek, a fogyasztási adók stb. nagyobb jövedelmet adnak: ennek ellenkezője létesül a rossz években és az adókötelezett kevesebbet fizet az államnak. Ezen a magától működő kiegyenlítő rendszernek a munkálkodása lehetetlen merev egyenes adóknál; ha az állam igényeit érvényesíti, elnyomja a lakosságot; ha elhagyja, akkor az adóhátralékokkal növekszik a lakosság terhe és az államháztartás zavara.

X.

Természetesen kényelmesebb volna, utalva nem lenni oly jövedelemre, a mely az év áldását vagy áldástalanságát oly közvelenül megérzi; azonban a pénzügyi szervezet és igazgatásnak az adott viszonyokhoz kell alkalmazkodni, nem megfordítva. Ezt követeli már a legelemiebb méltányosság is. Ezt követeli a legegyszerűbb állambölcsesség is, — már azért is, mert az ellenkező kényszerítésére tett kísérlet előreláthatólag eredménytelen lenne; adóhátralékaink állandósága eléggé bizonyítja azt. 1872 még nem tartozott a határozottan rossz évek közé; ennek daczára az év folyamán a közvetlen adóknál magoknál a hátralékok 3.799,929 fital szaporodtak és 32.097,432 ftra emelkedtek; ép úgy az illetékeknél, a melyek tulajdonképen középhelyet foglalnak el a közvetlen s közvetett adók közt, a hátralékok 1.436,225 fital emelkedtek és — összes évi 10.822,100 ft jövedelem mellett — nem kevesebb, mint 16,017, 687 ftra szállottak fel.

Mindesetre itt rossz akarat és rossz szokás is játszott közbe; sőt számítás is, miután épen a „jó gazdák“ szokták néha kitünő üzlet gyanánt tekinteni, ha az or-

szágos 10—12% kamatláb mellett az esedékes adóösszegeket, a mik csak 6% késedelmi kamatla kerülnek, visszatartják. Ezzel szemben legujabban ismételve egy „drasztikus“ eszközzel fenyegetnek: a nagyobb adóhátralékosok névsorának közzétételével. Elég szomorú, hogyha a gyakran tekintet nélküli végrehajtások mellett, a melyek a legszegényebb adókötelesek ellen tétetnek folyamatba, a kormánynak nincs bátorsága és ereje a gazdagabb késedelmezők ellen ezen szigorú egy részét is alkalmazni! E helyett néhány idő óta az érzelmi politikát emlegeti, s nehezen fizető adósainak majd hazafiságára, majd lovagiasságára appellál. Különös felfogás és különös eljárás! Törvényesen kivetett adókat a kormánynak követelni, szükség esetén közegei által behajtani, azonban semmi esetre sem kérelmezni, vagy beprédikálni nem kell. A prédikációk sajátos pénzügyi segédeszköz. . . Azonban bármik legyenek is az állandó adóhátralékok okai, állandóságuk nemzeti intézmény vagy legalább is nemzeti betegség jellegével ruházza fel, mellyel számolni kell. A kormány különben az országgyűléstől több ízben felszólítottatott, hogy az adóhátralékokat értékesítse, lebegő adósságot véve fel azok alapján. Az államkincstár minden szüksége daczára, ez ideig ez irányban nem történt semmi. Elég bizonyítotték arra, hogy mily csekélymértvű bizalmat táplál és képes másokban felkelteni a kormány az adóhátralékok teljes és könnyű beszedhetése iránt.

Ezek tények, positiv viszonyok, melyeket a gyakorlati politikus és pénzügyi ember nem kerülhet el. Ezekből azt akarom következtetni, hogy a mi g n e m z e t g a z d a s á g i v i s z o n y a i n k n e m a l a k u l n a k á t g y ö k e r e s e n , a d d i g a k ö z v e t l e n a d ó k h o z a j e l e n l e g i e k n é l l é n y e g e s e n n a g y o b b i g é n y e k e t a l i g k ö t h e t ü n k . Célirányos reformok által a kivetés és felosztásban egyik vagy másik közvetlen adónem jövedeleme emel-tethetik; azonban előttem nem látszik célszerűnek, a jelenlegi közvetlen adókat egy új jövedelmi adóval (és még a mellett tizenöt millió forintnyi tekintélyes összegben) sokasítani, miután a föld-, ház-, jövedelmi-, és személyes kereseti-adóáltal a nélkül is minden jövedelmi forrás közvetlenül megvan terhelve.

„De ha így adóügyünk szervezésénél a nép jövedelem ingadozásaira és hullámzásaira tekintettel kell lennünk, akkor egyáltalán nem számolhatunk biztos és állandó állambévételekre, következésképp megfelelőleg rendezett államháztartásra sem.“ Egészen úgy van. Ez is éppen azon nem kedves igazságok egyike, a mellyel, miután a felébredés órája ütött, számolnunk kell. Igen is, mindaddig, amíg a nemzet jövedelem a véletlen minden szeszélyeinek ki van téve, s az eső vagy napfény szerint egy évről a másikra gyakran száz vagy még több százalékkal változik, az állami bevételnek csak viszonylagos biztonsága és állandóságáról is alig lehet szó. E n n é l f o g v a a n e m z e t g a z d a s á g i r e f o r m é s j a v í t á s k é p e z i a z e l e n g e d h e t l e n e l ő f e l t é t e l t, a z e g y e d ű l i b i z t o s a l a p o t, M a g y a r o r s z á g p é n z ű g y i j a v u l á s á r a.

XI.

Alig lephet meg valakit, hogy ha mai kormányférfiaink, kiknek köszönhetjük legnagyobb részben a jelen pénzügyi bajt, első sorban az adóemelés látszólag könnyű eszközéhez fordulnak. A sommás államköltségvetésben 1875—77-re, a melyet a kormány legujabban tett közzé, a közvetlen adók emelése közel tizenegy millió forintot ad (10.830,584) — még pedig a jelenévi költségvetésből törölt kilencz millión felül, mi összesen husz milliónyi többletet tesz, s ez főeszköz gyanánt szerepel, mely által az 1875-ik hiányt huszonegy millióra leszállítani reméli. Ezen határozott javaslatokkal szemben talán több szükségeltetik azok elutasítására mint a fentebbi általános fejtegetés arról, hogy Magyarország adott nemzetgazdasági viszonyai közt helytelen a hiány elhárítására az eszközt az adóemelésben, s különösen a közvetlen adók emelésében keresni. Legyünk mi is positívek s nyilatkoztassuk ki kereken, hogy ezen javaslatokat elfogadhatlanoknak tartjuk, mert — miut meg akarjuk mutatni, — Magyarország akár más európai államokhoz viszonyítva, akár magában tekintve, jelenlegi nemzetgazdasági fejlődéséhez és fizetési képességéhez képest adókkal mindenesetre eléggé megvan terhelve, ha n í n c s i s m á r t u l t e r h e l v e.

Az adóterhelhetetés méltánylásánál természetesen a fentebb más szempontokból tett megkülönböztetést az állam névleges és tényleges jövedelme közt el kell hagynunk; az is, a mi nem folyik az államkincstárba elkölthető jövedelem gyanánt, a lakosságtól vétetik igénybe, az ő zsebeiből fedeztetik (az adóhivatalok költségei, az adó kivetési és beszedési költségek stb). Levonandók volnának mindenesetre azon összegek, a melyek csupán átfutó tételek, és azon illetékek, a melyek voltaképen nem sajátképi adófizetést, hanem valami gazdasági érték vagy szolgálatért való kártalanítást foglalnak magokban. Mivel azonban ilyenmü tételek és összegek csaknem m i n d e n állam költségvetésében előfordulnak, másoldalról pedig nekünk nincsenek meg kellő adataink arra, hogy az idegen költségvetéseknél is keresztülvigyük a szigorú elválasztást: emélfogva az összehasonlítás kedvéért mindenütt az ö s s z e s, levonás nélküli államköltségvetést fogjuk tekintetbe venni, azon eléggé alapos feltevésben, hogy ama zavaró befolyások viszonylagosan mindenütt csaknem ugyanazonosok. A m i államköltségvetésünk az utolsó három évben (1872—74) a kiadás összes összegét 294,256.³, 256.⁷ millióra, összesen 807.⁵ millióra teszik, a mi 269.² millió évi átlagot ad. Tegyük kerekszámban: kétszázhetven millió forintra. Tizenöt és fél millió lakosra felosztva, ad ez a lakosság minden fejére 17 frt. 42 kr. vagy egy öttagu családra 87 frt. 10 kr. Hogy áll a dolog ez irányban másutt, mindenütt a legujabb adatokat tekintve? C i s l a j t h a n i a kiadási költségvetése 390 millióra rug 20.¹ millió lakos mellett. B e l g i u m 201.³ millió frankot ad ki 5.¹ millió lakos mellett; D á n i a 23 millió rigsdalert 1.⁸ millió lakos mellett; S p a n y o l o r s z á g 627.⁴ millió pesetas 16.⁸ millió lakos mellett; A n g l i a 71 millió font sterlinget 31.⁹ millió lakos mellett; O l a s z o r s z á g 1542.⁶ millió lirát 26.⁸ millió lakos mellett; H o l l a n d 97 millió hollandi forintot 3.⁷ millió lakos mellett; P o r t u g á l 28.⁷ millió milreist 4.⁴ millió lakos mellett; O r o s z o r s z á g 517.³ millió rubelt 60.⁴ millió lakos mellett; S v é d o r s z á g 60.¹ millió riksdalert 4.³ millió lakos mellett; N o r v é g i a 5.⁶ millió speciastallért 1.⁸ millió lakos mellett; S v á j c z 70.⁶ millió frankot 2.⁷ millió lakos mellett; — mellőzzük

Francia és Németországot, mivel e két állam az utolsó évek nagyszerű eseményei folytán teljes átalakulásban levén, rendes viszonyokkal ott mai nap nem találkozunk. . . Ha már most a könnyebb összehasonlítás kedvéért, a különböző pénznemeket a napi árfolyam szerint frankokra változtatjuk át, a következő összeállításra akadunk:

Ország	Egy-egy főre	Egy családra
Belgium	39 fr. 47 cent.	197 fr. 35 cent.
Dánia	35 " 78 "	178 " 90 "
Spanyolország	37 " 35 "	187 " 75 "
Anglia	55 " 65 "	278 " 25 "
Olaszország	57 " 56 "	287 " 80 "
Holland	57 " 68 "	288 " 40 "
Portugal	39 " 92 "	199 " 60 "
Oroszország	29 " 82 "	149 " 10 "
Svédország	19 " 80 "	99 " 40 "
Norvégia	17 " 73 "	88 " 65 "
Svájcz	26 " 15 "	130 " 75 "
Ausztria	43 " 2 "	215 " 10 "
Magyarország	39 " 19 "	195 " 95 "

Vitathatlan hitelességet ezen számok épen nem igényelnek; nagyban és egészben azonban megközelítő képet adnak az illető költségvetési viszonyokról. Az összeállításból pedig kitűnik, hogy a magyar ember jelentékenyen többet fizet az államnak, mint fizet a dán, a spanyol, az orosz, a svéd, a norvég, vagy a svájci polgár. Nagyon kételkedhetni, vajjon az első megnevezetteknel oly jelentékenyen fizetéseképesebb legyen-e a magyar; azonban vitázhatlan tény, hogy szerzési s ennél fogva adóképeség tekintetében sokkal hátrább áll a svájczinál, és mégis 50 százalékkal többet fizet annál. Látszik továbbá, hogy a magyar állampolgár csaknem oly erősen van igénybe véve, mint a belga; hogy csak egy tizednyivel kevésbé van terhelve, mint az osztrák; hogy annak több mint két harmadával van terhelve, a mennyit az angol és hollandtól kívánnak. Ki akarná azonban tagadni, hogy a vagyonosodás és fizetési képesség nálunk távolról nincs az angol és hollandi vagyonosság és fizetéseképeség két harmada; hogy mi ez irányban nagyobb távolságra vagyunk egy tizednél az osztrákok mögött, és mértfüldek távolnyire a nemzet-

gazdasági mintaállam Belgiumtól, melynek lakói csak 28 centimmal vannak erősebben terhelve? A belgák, angolok és hollandiak kétségkívül fejenként 100 forint adót könyebben viselnek, mint a magyar általában egy 50 forintnyi adót visel.

XII.

Lényegileg véve ugyanazon eredményre jutunk, ha Magyarországot e g y e d ü l veszük vizsgálat alá, a mi részletesebb elemzést enged. Tudjuk már, hogy 1874-re soknemű törülés után a kiadások 256.7 millióra szabattak meg. Egészen ily magasra azonban még sem rug a teher, a mely a lakosságra állami célokból vettetik. Eltekintve a pusztán átfutó tételektől (3.942,520 ft), némely az állam által üzött iparágak (dohány- és só- egyedáruság, pósta, távirda és államvasutak) ön- vagy termelési kiadásai levonandók, a melyek az 1874-iki költségvetésben 31.760,776 forintra rúgnak; ezen összeggel a közönség csak azt fizeti meg, a mibe az illető tárgyak és szolgálatok az államnak magának kerülnek, és a mit a közönségnek, ha azokat más uton szerezne meg, legalább is kellene fizetni; azért mondom, hogy l e g a l á b b i s, mert a magányipar a dohányt, a sót, a levél- és sürgöny-kezelést, a személy- és podgyászszállítást nem adná a termelési áron. Ugyanazon sorzékbe vonhatók talán az államerdőségek és jószágok, mint szintén az állami bányák költségei is (összesen 20.491,564 forint), ámbár, miután e három üzlet részben feltétlenül, részben viszonylagosan évről évre s z e n v e d ő l e g e s e n áll, elvitázhatlan, hogy magánüzletben az önköltségek nem emelkedhetnének oly magasra, különben az üzlet abba maradna. Levonandó végül a lottónál 1.931,901 forint önköltség, a melynek legnagyobb része nyercemények alakjában a közönségnek visszamegy. Ez említett tételek 59.126,761 forintnyi összeget tesznek. Hogy minden ellenvetést kikertüljük, vegyünk még 6—7 milliót hasontermészetű kisebb tételekre, a melyek fentebb nem soroltattak elő. Mindkét összeg levonatván a jelzett 256.7 millióból, marad kereken s z á s z k i l e n e z v e n millió, melyet Magyarország lakosságának kell évente az á l l a m c z é l o k r a fizetni, — a mivel természetesen nem az van mondva, hogy ezen összeg valóban államezé-

lokra marad és alkalmaztatik (lásd III, IV. fejezet) . . . Képes-e a magyar lakosság t ö b b e t fizetni? képes-e csak e n n y i t is könnyű módon fizetni? Még a második kérdésre sem merek röviden igennel felelni.

Az észszerű állam- és nemzetgazdaság már magasra csavart adótételnek tartja, ha átlagosan a polgároktól évi bevételeik h : s z s z á z a l é k a kivántatik államezélokra. Legyünk mi adakozóbbak: 25 százalékot még elfogadható adótételnek tartva. Ez esetben a százkilenczven millió, a melyet Magyarország lakosságának államezélokra kell adnia, évi nemzeti bevételül $4 \times 190 = 760$ millió forintot tételez fel. Hogy valóban ennyire rugna fel, ezt teljesen elfogadhatlan feltevésnek tartom. Hol, a szerzési tevékenység melyik terén? Jogosan mondják Magyarországot földművelő államnak; 5.866,885 tizennégy évnél idősebb férfi egyénnél, kiknek foglalkozása az 1870-ik évi népszámlálásnál kimutattatott, *) nem kevesebbnék, mint 3,690,509-nek adott a földművelés foglalkozást és keresetet, tehát az összeség 63 százalékának. Mely jövedelmet szolgálhat ezen forrás, a mely a népesség két harmada számára van hivatva, foglalkozást és fentartást adni? A hivatalos kataszteri felvételeken nyugvó kimutatás, melyet a pénzügyminiszterium új törvényjavaslatához a földadó reformjáról hozzászatolt, a föld összes tisztajövedelmét Magyarország, Erdély, Horvát- és Szlavonországban évi 122.253,925 forintra teszi. Ez összegbe a határörvidék nincs beleértve. Ha ennek 2.033,619 holdjának tisztajövedelmét átlag egyenlővé tesszük a magyar-erdély-horvátterület (46.546,591 hold) tisztajövedelmével, úgy a fentebbi összeg 5.368,754 forintra emelendő. Ez ad összesen 127.₆ millió forintot. Igaz, hogy sok helyen a hozadék kataszteri becslése kezdettől fogva igen alacsonyra volt véve, hogy sok más helyen azt az azóta közbejött javítások erősen megváltoztatták; Kerkápoly a kettős különbözetet körülbelül 13.º-re számította és annak kijavításával az évi földadót (pótlék nélkül) 26.₆-ról kerek 30 millióra akarta emelni; mi a különbséget szívesen becsüljük n é g y s z e r akkorára is, ennek megfelelőleg és belszámításával az ideiglen adó-

*) Bele nem értve 1.369,312 napszámost, kik tulnyomó nagy részben szintén a földművelésnél találnak alhazást.

mentes földeknek a fenti tisztajövedelmet 50% -kal fogunk emelni, s így 191.₄ milliót venni fel. Felteszem továbbá — mi bizonyára igen erős feltevés, — hogy a további földbirtok (házak stb.) hasonló jövedelmet hoz ; továbbá felteszem — mi szintén messze túl megy a valószínűségen, — hogy azon e g y harmada a népességnek, mely n e m a földműveléssel foglalkozik, ugyanazon jövedelemmel bir, melyet az ezen főkeresetággal foglalkozó k é t harmadrész huz. Jár összevissza $191.₄ + 191.₄ + 191.₄ = 573.₂$ millió forint. . . . Még mindig távol állunk azon 760 millió forinttól, a mennyire kellene rugni a nemzet évi bevételeinek, ha ennek huszonöt-százalékos hányadával volna az államnak évente százkilenczven millió fizetendő.

XIII.

Ha ezen viszonyok és tényekkel szemben, a „legilletékesebb“ oldalról is ajánlatnak az azonnali adó-emelések vagy új adók behozatala, ha a kormány az ezáltal elérendő többbevételt már 1875-re tizenegy, Lónyay 13—14 millió forintra teszi : ez csak azt mutatja, hogy a nehéz napi nyomor bennünket még távolról sem gyógyított meg oly alaposan, mint hinni szeretnők ; nevezetesen nem azon két hibából, mely lényegesen hozzájárult a jelen pénzügyi zavar létesítéséhez. Az egyik azon szeretetreméltó készségben áll, a mellyel magunkat kecségtetni hajlandók vagyunk, hogy a jövő szép kilátásai alapján a napi nehézségeken könnyü lábbal áthaladjunk ; a második hiba feküdt és fekszik azon hidelemben, miszerint alkotmányos államban is elég lehet új terheket decretálni, ha a nemzetnek nincs ereje azok elviseléséhez, s a nélkül, hogy ezen erő megszerzéséről vagy kifejtéséről egyidejüleg gondoskodnánk. Az adóköteles lakosságtól eddigelé legalább annyit követeltünk, a mennyit képes volt teljesíteni ; azonban ennél t ö b b e t adtunk ki ; öt már most ezen több fizetésére kötelezni a nélkül, hogy adóképessége emeltetnék, lehet kényelmes kisegítő eszköz ; igazságos és elfogadható azonban nem.

Északamerikára és Franciaországra hivatkoznak : mindkét állam azon pénzügyi bajokat melyeket utolsó időben rajtok a polgári, és illetőleg a nemzetközi háboru ütött, az adóügyben mélyreható változtatásokkal kísérelték meg orvosolni. Ez igaz ; azonban az alkalmazás nem áll Ma-

gyarországra. Egy hazafias és öntudatos lakosság mindig megfoghatónak találja és belenyugszik, hogy egészen rendkívüli viszonyok folytán reá egészen rendkívüli terhek vettessenek. Ezt megértette és bele nyugodott Magyarország hazafias lakossága is más időben; nem kétkedünk, hogy előforduló esetben ez újra megtörténik. Északamerikában és Franciaországban azon rendkívüli terhek, a melyek legujabban kivántattak a lakosságtól, valóban megelőző rendkívüli események által voltak indokolva. Honnan teremne hasonló hősi áldozatkészség mi nálunk, a hol a helyzet, a mely által a magasabb igények indokoltatnak, kiindulási pontját csaknem kizárólagosan a gondatlanságban, — hogy erősebbet ne mondjunk — találja, mely eddigelé jellegezte a mi állampénzügyünk vezetését? A készség alacsonyabb foka itt annál inkább megfogható, megbocsátható volna, mivel semmi sem kezeskedik arról, hogy az alólról jövő rendkívüli áldozatok esetleg ne arra szolgáljanak, hogy fent a könnyelműséget és gondatlanságot tartsák fent. Feltéve mindazáltal, hogy daczára az érintett mély különbségnek a helyzet keletkezése és természetére nézve, a magyar lakosság az új terhekkel szemben az áldozat készségnek ugyanazon fokát mutatja, mint Északamerika és Franciaország lakossága; fent marad még mindig az iszonyu örvény az áldozat készség között. Északamerikában és Franciaországban évtizedek óta és sikerrel megtörtént minden, a nemzeti jóllét és nemzeti gazdagság óriási kifejlődését biztosítani; lehet e hasonlót mondani Magyarországról? Ott lehet az emelkedett adókövetelményekkel szemben részint a korábbi idők felhalmazott megtakarításaihoz, részben a nap gazdag szerzési képességhez az eddiginél nagyobb mérvben fordulni; hol találhatóak fel Magyarországon a népesség töménél a korábbi idők felhalmazott megtakarításai vagy a jelen gazdag szerzési képesség, a melyekből az emelkedett adókövetelések fedezhetők volnának?

És mégis az állam részére gazdagabb források és eszközökről kell gondoskodni! Ez oly feladat, melyet nem lehet kikerülni. Évek óta javasoltam a sajtóban és országgyűlésen jelentékeny törléseket államháztartásunkban; a jelen pénzügyi helyzet elengedhetlenebbé teszi azt mint valaha. Eszembe nem jöhet most ellenezni

azokat, mikor azok eddigi ellenei is buzogni látszanak mellettök. De bármennyire is elismerem az alapos törlések szükségét, mégis — nyiltan kimondom — Magyarország j ö v ő költségvetését, az újra megegészségesedett és rendez viszonyokba jutott országét n e m összehuzott alakban képzem. Ellenkezőleg meg vagyok gyűződve, hogy ha a soknemű mulasztásokat utánpótolni, és a közoktatás-, közlekedés-, börtön-, egészségügy s. b. terén az ujkor követelményeinek meg akarunk felelni — és annak m e g k e l l lenni, ha államilag akarunk élni — Magyarországnak erősebb kiadásokra leend szüksége, mint ma. Hogy azonban ezen kényszerűségnek a képesség megfeleljen, elengedhetlen, az ország fizetési k é p e s s é g é t emelni, vagy is a népjólét e g é s z s é g e s é s t e r m é s z e t e s f e j l ő d d é s é t á p o l n i , a m e n n y i r e l e h e t s é g e s , b i z t o s i t a n i . Csak ezen uton lesz lehetséges a nap sürgős feladatát, vagy helyesebben sürgős f e l a d a t a i t alaposan megoldani.

XIV.

A t. olvasó előtt már az eddigiekből világos lehetett, hogy én a nap feladatát nem tartom e g y s é g e s n e k e g y á t a l á b a n . Előttünk, nézetem szerint két, lényegesen különböző és szigoruan szétválasztandó feladat áll. A legfontosabb: egy jobb vagy áldásosabb j ö v ő n e k t e r e m t é s e és biztosítása, oly pénzügyi állapotnak, a mely képessé tegyen bennünket azon számos feladatoknak, a melyeket a tudomány és gyakorlat intéz ma az államhoz, az eddiginél kielégítőbb mérvben eleget tenni a nélkül, hogy e miatt örökös hiányra legyünk kárhozthatva és a nélkül, hogy az adóköteleseket erejük felett igénybe vegyük. Azt tartom, hogy ez teljesen elérhető; miként, azt általánosságban már érintettem, és közelebbről visszatérek reá. Azonban bármily czélszerűek és alaposak legyenek is az ez esetben létesítendő rendszabályok: működésüket csak évek során át nyilváníthatják és akkor sem lehet visszaható erejük, azaz a mai hiányt és a legközelebbi évek kikerülhetlen deficitét nem fedezhetik. Ezért lép másodsorban azon feladat elénk: az á t m e n e t i k o r r ó l g o n d o s k o d n i és oda működni, hogy annak utófáj-

dalmi és a legközelebbi multéi azon jobb jövőt ne zavarják. Ezen két feladat külön fogandó fel és tárgyalandó; egymásba zavarni őket annyit tenne, mint mindkettő megoldását veszélyeztetni.

Hogy az elsőfontosságúnak jelzett jövő feladatra vonatkozólag mindenekelőtt törvényhozásunknak (ha szabad e kitétel) európai vételle szükséges: közelebbi indoklásra nem szorul. A míg igazságszolgáltatásunk és gyakorlatunk félázsiai és — nem mindig igaztalanul — majd megvesztegethetőséggel, majd rokoni, sógori és más részrehajlással, majd irányzatos és schlendrián lassúsággal vádoltatik; a míg polgári törvénykönyv, ezen alapfeltétele a modern társadalmi szervezetnek, továbbá kereskedelmi törvény és váltójog, a friss forgalmi élet e sarkolatos feltételei, nálunk csaknem egészen hiányzanak; a míg büntető törvényhozásunk és perrendtartásunk örökös változtatás és kísérletek által napról napra zavartabb lesz: a társadalmi és forgalmi élet egészséges fejlődéséről szó sem lehet. Kézzelel fogható ez, és talán csak e körülménynek tulajdonítható, hogy e fontos pont az újabb, oly különböző oldalú és minőségű nyilatkozatokban alig, mindenesetre sokkal gyengébb módon vétetett figyelembe, mint némely távolabb fekvő momentum. Mi a magunk részéről csak annyit akarunk megjegyezni, hogy ha a kormány és az országgyűlés elhanyagolják, ezen alaphajon mihamarabb és gyökeresen segíteni, minden javítási kísérlet csak látszólagos és muló enyhülést lesz képezt szerezni.

Azon jövő feladat megoldásának különös elősegítő eszközeire térve át, első sorban is a földmivelés emelése hangsúlyozandó. Utaltam már arra, hogy az képezi még mindig nemzeti gazdaságunk alapját, nemzeti jóvedelmünk főforrását; az újabbkor észszerű nemzetgazdasági elmélete és gyakorlata hasonló nyomatékkal arra tanít hogy mindenik ország főfigyelmét a z o n kereseti és bevételi forrás kifejlesztésére fordítsa, a melyre természeti és más viszonyai különösen utalják. Tudja mindenki, mily szomorú e tekintetben a mi helyzetünk. A hol, hasonló föld tulajdonság és megfelelő égalji viszonyok mellett, a belga, angol, még a franczia és német előbbhaladott vidéken lakógazda a vetőmag 12—15-szörösét nyeri meg, mi legfelebb 6—8-orosig

emelkedünk; a hol az legfelebb 3—4 évben panaszkodhatik egy rossz évre, nálunk a jó év csaknem kivétel. Mi tehát nagyban és egészben mintegy harmadrészét létesítjük azon jövedelemnek, mire áldott talajunk képes volna. És a nyertnek értékesítése is messze hátramarad attól, a mi lehetne s minek lenni kellene. Égalji viszonyaink, melyek korai aratást engednek vagy követelnek, azon rendkívüli előnyt biztosítják számunkra, hogy eladható nyersterményeinkkel már július második felében megjelenhettünk a világpiacokon, míg az amerikai, ausztráliai és orosz gabona alig érkezhetik meg szeptember közepére Havre vagy Liverpool, London vagy Párisba. Szembeszökő, hogy ha a talaj jövedelme az előhaladottabb országok mértékére felemeltetnék, más oldalról annak értékesítésénél e természetes előny teljesen kihasználnánk, földbirtokunk évi jövedelme nem maradna százkilenczvenegy millió forintnál (XII fejezet;) felemelkedhetnék átlag 4—600 millióra, a minek folytán a földművelés és az azzal összekötött iparágok adóképesége és adófizetése még erősebb mérvben növekednék.

XV.

Eladható nyersterményeink értékesítése a nagy világpiacokon főleg három körülmény által akadályoztatik: a szállító eszközök elégtelensége a vaspályáknál, úgy hogy már félig gazdag aratás mellett is beáll a „szállítási kalamitás“; a bizalom hiánya küldőink kereskedői szilárdjelemősége és megbízhatósága iránt, mint a hogy legutóljára is lisztünk kizáratott a párisi jegyzésből; kielégítő konzuli képviseltetés hiánya, mely forgalmi viszonyait a külföld iránt gyámolitaná, támogatná. . . A második sorban érintett baj, bárha felette zavaró hatása, nem tartozik a közigazgatási vagy törvényhozási intézkedés alá; a termelőt vagy közvetítőt nem lehet szelid és bizalomra méltó eljárásra kényszeríteni, ha nem eléggé értelmes arra, hogy belássa, miszerint csak ez uton érhető el állandó eredmény; itt felülről lefelé csupán tanítás és felvilágosítás által lehet hatni. Határozottabban és közvetlenebbül lehet az első pont iránt intézkedni. A kormány jogositva van a vasutársaságokat arra szorítani, hogy aratás idején úgy a belföldi szállításra, mint a továbbvitelre a

szükséges üzleti eszközökkel rendelkezzenek; a kölcsönöségi viszonyok, melyek ma ez irányban a különböző pályák közt léteznek és a különös vagonkölcsönző intézetek, jó akarat és elegendő értelem mellett, könnyen keresztül vihetővé teszik azt, a mi korábban mindenesetre felette nehéz és drága lett volna. Ép úgy a harmad sorban nevezett baj elhárítása is kezünkben van; arra kell működünk hogy a reánk nézve legfontosabb forgalmi helyeken a külföldön a konzulságnál mindig legyen egy egyén, első vagy másod állásban, a kitől várni lehessen a mi saját érdekeink elegendő ismeretét és komoly elősegítését. Ezt a közös külügyminiszteriumnál már ma lehet sürgetni; a magyaroszlák kereskedelmi és vámszerződés (1867: XVI t. cz.) előttünk álló átnézésekor pedig ez irányban k ö t e l e z ő meghatározások felveendőek.

Komoly nemzetgazdasági jelentőséget az árú szállításánál természetesen csak annyiban lehet elérni, a mennyiben egyidejűleg a t e r m e l é s is feleltetik az előbbi fejezetben említett bajok elhárítása vagy legalább is gyengítése által. Kellő időbeni esőről és napfényről nem gondoskodhatik a kormány; sem a szükséges hótakaróról a téli vetésekre nézve. Hanem vízmentesítési és gátépítési munkálatok által meglehetősen meg kell gátolni azt, hogy például a legmegáldottabb országrészek egyike, korábbi gabnakamránk, éveken át mocsárrá és siralom völgyévé változtassék; lehet és kell oda működni, hogy itt öntözési csatornák és az alapsövezés terjesztése által a napfény és a tartós esőhiány öltő hatását ellensúlyozzuk, ott pedig észszerű nyövényültetés és befázítás által a futóhomokot megkössük és a sivatagot termékeny földdé változtassuk át; mind ezen műveletekre az előhaladott külföld a legeredményesebb példákat mutatja. Nehány millió forint ezen munkálatokra elég volna, a melyek — természetesen kevésbé fényes és lármás módon — a nemzetgazdasági fejlődést, a nemzeti jövedelem és gazdagság, ez által pedig az állambevételök állandó emelkedését is, biztosabban és alaposabban létesítendik, mint azon tizszer nagyobb összegek, melyeket az utolsó hat év alatt gyakran felesleges vagy észszerűtlen vaspálya vagy városi építkezésekre dobtunk ki.

Hogy földmivelésünk emelésére a valódi paraszt osztály igényeihez és viszonyaihoz mért n é p o k t a t á s

terjesztése által is igen hasznosan lehetne és kellene működni: azt csak futólag megemlítjük; elégszer volt ez már a szakkörökben és a napi sajtóban hangoztatva; ennek költségei mezőgazdasági akadémiáink és az ugynevezett mintagazdaságok fényűző szervezetéből könnyen volnának fedezhetőek. Ezen felül általában véve az oktatási szaknak kellene az utolsónak lenni, a hol megtakarításra gondolunk; e téren nem áll Franklin mondata, hogy minden megtakarított fillér egy megnyert fillér; nagyobb jogosultsággal lehet állítani, hogy a megtakarított fillér gyakran egy elveszett forint. És például, ép oly különösnek, mint szomorúnak találjuk azt, hogy ma takarékosági tekintetek miatt a mezőgazdasági vándortanítók új intézménye is szenvedni kénytelen . . .

XVI.

Közvetlen gyakorlati jelentőségű — zavaró és gátló értelemben — egy kettős hiány, a mely földvimelestinck felvirágzását leköti: a m u n k a e r ő k hiánya; a t ő k e és h i t e l hiánya. Az előbbi hiányt földmivelő lakosságunk minden rétegében erősen érzik és mélyen panaszzolják; a földmunkabér átlaga gyorsan és erősen emelkedett; sürgős munka idején, különösen avatáskor, a szükséges erő gyakran egyáltalában nem, vagy csak a legerősebb szükségárákon kapható meg. Ez szemben azon szereppel, melyet a földmivelés játszik nemzet- és államgazdaságunkban, többé nem magánszenvedés, hanem országos baj, melynek elhárítására nem lehet elég erőlyesen törekedni. Ellehet ezt háritani, még pedig három módon: védrendszerünk reformja által, a mely a fiatal embereket ne oly gyakran s ne oly sokká vonná el a mezőről; oly adórendszabályok által, melyek — még szólunk erről részletesebben — a nálunk egész a szélsőségig vitt cselédtartási fényűzést megkisebbitenék és sok ezer pár kar visszavezetnének a termelő munkához; végül eróműtani munkaeszközök kiterjedtebb használata által, a mi felülről a földmivelési gépek és szerek behozatalára való vámkedvezmények által előmozditható, mint szintén községi és más szövetségek képzésére való felhívás és azok támogatása által ily gépek és eszközök beszerzése végett ott, hol a külön-külön megszerzést az egyes ereje és szük-

ségei nem engedik meg. E három segédeszköznek egymást kiegészítő hatása a panaszolt hiányt lényegesen szelidítené, a hol nem is szüntetné meg egészen.

Ha talán kevésbé általánosan érzik is: a tőke- és hitel- hiány mégis igen komolyan érezhető és hatásában felette hátráltató. Gazdagok vagyunk természeti kincsekben, de hiányzik azok életrekelte és értékesítésére a tőke; e hiány huszonöt év óta folyvást érezhetőbbé válik, mert egyrészt a parasztsztyály felszabadítása a földbirtoktól elvonta a részben olesó, részben ingyenes munkaerőt; mert más oldalról az egész idő szelleme hovatovább határozottan intenzív művelésre, hasznos beruházásokra kényszerít. Itt a hitelnek kellene kisegíteni. Mily szomorúan áll az idő szerint a földbirtok hitel dolgában, tudja mindenki; a zálogleveleknek a „Krach“ által okozott eladhatlan volta a földhitelintézeteket ez irányu tevékenységöknek csaknem teljes beszüntetésére kényszerítette. Azon földbirtokos, a ki nem várhatja a jobb időket, ha egyáltalában kapkölesönt, rövid idejü kölcsönökre 15—20 százalékos kamatot fizet — rendszeren; az utolsó hónapok alatt fordult élő egy esetnél több, hol 50 százalék és még több fizettetett. De hagyjuk el ezen rendkívüli időket. Hogy állott ezek bekövetkezése előtt a dolog? A statistikai központi iroda szivességéből rendelkezésemre bocsátott részletes kimutatásokból a következő adatokat veszem ki: 1872 végig a magyar földhitelintézet 34.049,334 ftért adott ki záloghitelkölesönt; továbbá a magyar jelzáloghitelbank 2.311,550 ftot és a nyugatmagyar jelzálogbank 383,957 frtot; összesen a tulajdonképi jelzálogintézetek (a földhiteltársaság és a kisbirtokosok fölbhitelintézete alig kezdte vala meg működését) 36.744,841 ftot. Ehhez jó még három fővárosi intézet, a melyek, a nélkül hogy valódi jelzálogbankok volnának, záloglevelek kibocsátára bírnak joggal és gyakorolják is azt. 1872 végig az egyesült budapesti takarékpénztár 3.931,745 ftot, a kereskedelmi bank 8.031,384 ftot és az első hazai takarékpénztár 17.490.731 ftot kölcsönzött jelzálogra; végül magyar birtokra az osztrák nemzetibank magyar fiókjai adtak 31.294,790 ftot: ez tesz összesen 97.493,491 ftot. Ebből le kellene vonni az ezen kölcsönökből az 1872. év végeig már visszafizetett összegeket,

és azokat, a melyek nem a föld, hanem a városi birtok, a házépítés és házüzlet javára fordították; az első hazai takarékpénztár, mely közel egy ötödét adja a fentérintett összegnek, csak pesti ingatlanra ad kölcsönt. Vegyük fel azonban az egész 97.₅ milliót, mint kintállót és mint a mely egészen a tulajdonképeni földbirtok javára fordított jelzálog kölcsön. Mely arányban áll ez az általában oly hitelszomjas magyar földbirtok valódi kölcsönerejéhez? Előbbi kutatásaink (XII. fejezet) évi jövedelmül ke-
reken százkilenczven milliót eredményeztek. A magyar földbirtok átlag bizonyosan nem ad 3%-nál több tiszta hasznot; ez utóbbit tehát $33\frac{1}{3}$ -al kellene szorozni, hogy a tőke értéket megkapjuk. Hogy azonban az utóbbi tulbecsülésének látszatát is kikerüljük, csak 20-al akarjuk szorozni, vagy is feltesszük, hogy becslés, vétel és eladásnál a földbirtok Magyarországon öt százalékos tőke befektetést képez. Így hát tőke értékül $190 \times 20 = 3,800,000,000$ forintot nyerünk. Nagyon túlterjeszkedünk, ha ebből teljes h a r m a d részét levonjuk oly birtokra, a melyre a záloglevélintézetek n e m adnak kölcsönt (erdők, kőbányák stb;) marad akkor z á l o g a l a p u l v e h e t ő t ő k e é r t é k k é t m i l l i á r d ö t s z á s z m i l l i ó. Ha az érték ötven százalékáig kölcsönöznek, az ingatlan még m i n d i g e g y m i l l i á r d k é t s z á z h u s z o n ö t m i l l i ó n y i h i t e l r e t a r t h a t n a igényt, a mely összegre teljes reálbiztosítékot nyújt; valóban pedig a Magyar földbirtok 1872 végeig magyar intézektől, vagy az osztrák intézetek magyar fiókjaitól, tehát összesen Magyarországbán csak 97.₅ millió forint kölcsönt kaphatott, vagy is: hitelképességének egy t i z e n k e t t e d r é s z é t sem volt képes kihasználni.

És a hitel — s z ü k s é g l e t megfelel — legalább is — az előbbi megjegyzésekből kivehetőleg igen mérsékelten 1.225 000,000 fra becsült h i t e l k é p e s s é g n e k. Semmiképen sem akarok a könnyelmű adósságesinálást támogatni; nagy földbirtokunk gyakran nagyon is sokat tett itt a jóból. Azonban széles különbség van a pusztá fogyasztás és fényüzési szükségletre vett pénzkölcsön közt egyfelől, és a hasznos befektetések és javításokra vett közt másfelől; az igen jó karban állott korábbi porosz királyságban a földbirtok három negyedrésze jelzálogkölcsönrel

volt terhelve. A most említett ország, mint szintén Anglia, Franciaország, Belgium példája bőven bizonyítja, hogy a föld az észszerű befektetésekre fordított tőkét, (termősítés, fásítás, csatornázás, gépszerzés stb.) gyakran kevés év alatt is visszaadja, Mivel azonban a magyar földbirtok valódi jelzálogkölesönt, vagyis aránylag olcsó kamatlábbal és törlesztés által könnyített visszafizetése mellett a tőkének, az országban hitelképességének és szükségletének alig egy tizenketted részeig kap: mi csoda, hogy ha nem fektet be, nem folyósítja a gazdag természeti kincseket, s a külföld kedvezőbb földművelésével nem tarthat egyenlípést?

Ha minden áron pénzt kell kölcsönöznie, nincs más menedéke, mint a magántözsér és a vidéki takarékpénztár. Az előbbi természetesen csak rövid lejáratu kölcsönt adhat, a mi — mivel a tőke nem mindig fizethető és adható vissza kevés év alatt a növekedett jövedelemből — a földbirtokos romlása lesz, mert a lejáratu időkor mindig új adósságokat kell felvennie. A mit kamatok és províziók czimén kénytelen a magán-tőkepenzesnek fizetni, minden számítás alól kibúvik. A takarékpénztáraknál sem jár különben sokkal jobban. Ezek nincsenek záloglevelek kiadására jogosítva; saját tőkével alig bírnak; ennél fogva csak a közönség által betett pénzekkel dolgoznak. A statisztikai központi hivatalnak már említett kézirati összeállításában 116 vidéki takarékpénztárat találok, melyek 1872 végével 4.271,720 frt. befizetett tőke mellett 38.587,908 frttot adtak ki jelzálogra. Természesen ezen tőkék, melyek a betevők által többé-kevésbé gyorsan visszaköveteltethetnek, csak rövid időre adathatnak ki; szabályszerűleg a jelzálog kötvény mellett még váltók is kívántatnak, melyek minden 3—6 hónapban megújítandók, a mi az adóst állandó szorongásban tartja és a magas kamatlábat a gyakori províziók által még emeli. Egyébiránt még ha a feltételek a legelfogadhatóbbak volnának is, ezen 38,6 millióta fenti 97,5 millióhoz hozzáadva, még mindig csak 136,1 milliót tesznek ki, vagyis: a magyar földbirtok hitel-szükséglete és hitelképességének még távolról sem kapja ki egy kilenced részét sem.

XVII.

Azon 38.₆ millió forint, a melyet a magyar földbirtok a vidéki takarékpénztáraktól bir kölcsön, ezen felül kiáltó anomáliát képez, a melynek, sokkal inkább mellőzésére, semmint kifejlődésére kellene törekedni. Vagy talán megegyeztethető-e az észszerű nemzetgazdaság és egészséges bankpolitika alapfeltételeivel az, hogy például a szegszárdi, győri és nagykanizsai takarékpénztár egyenként 30,000 forintnyi valódi tőkével 558,329 — 925,691 és 959,569 ftot; a debreczeni, nagyszombati, miskolci, nagyvárad, kőszegi és soproni egyenként 31,500 ft. tőkével 467,401, — 732,461, — 914,023, — 1.599,234, — 1.629,942, — 1.760,523; a szombathelyi takarékpénztár 15,000 ft. tőkével 1.224,039, a székesfehérvári 65,000 ft. tőkével 1.821,249, az első temesvári 42,000 ftnyi tőkével 2.763,736 ftot. kölcsönzött ki? Ime egy tuczat takarékpénztár, melyet csak véletlenül vettünk ki a hosszú sorozatból, és ezek 401,000 ft. befizetett tőke mellett nem kevesebbet, mint 13.57.157 ftot vagyis annak harmincz nyolcz sor összegét kölcsönözték ki jelzálogra, — még pedig készpénzben, miután záloglevelek kibocsátására nincsenek felhatalmazva.

Igaz, hogy némely vidéki takarékpénztár sajátos, inkább hatósági, semmint üzleti szervezettel bir, s ennek folytán a saját tőke kérdése kevésbé fontosnak látszik; befektetések is (törvényszéki letétek, árvapénzek) nem egészen üzleti természetűek. Ennek daczára is szembeszökő, hogy jelzálogkölcsönök, melyek ilyenemű, idegen, többé-kevésbé gyorsan felmondható pénzekből adatnak, sem a hitelezőnek, sem az adósnak nem adhatják azon biztosságot és állandóságot meg, a melyet a jelzálogi hitel természete követel. Kiemelendő még, hogy a betéti pénzek lényegök szerint arra hivatvák, hogy a rövid lejáratu leszámítolási hitelnek bocsáttassanak rendelkezésére; hogy így azon jelzálogi hitelműveletek a kereskedést és ipart természetes segédforrásaiktól megfosztják. . . Senki sem fogja tagadásba venni, hogy a vidéken a kereskedő és iparosztály szorultsága a legutolsó hónapok alatt lényegesen szelidült volna, ha a takarékpénztárak azon 38.₆ millió felett szabadon rendelkeztek volna.

Marad hát ama 97,5 millió forint, a mely 1872 végeig az országban a magyar földbirtoknak sajátképi jelzálogkölcsonül rendelkezésére bocsáttatott. Kimutattuk, hogy ez alig felel meg hitelképessége és még kétségbe vonhatlanabb hitelszükséglete egy tizenkettédének; kimutattuk továbbá, hogy hitelszükségletének ezen csaknem teljesen ($\frac{11}{12}$) fedezet nélkül maradása a földmivelés és az azzal egybekötött kereseti ágak fejlődését, következöleg adóképessegüket is a legérezhetőbb módon hátráltatja. Ezen tehát gyorsan és a leghathatóságban kell segíteni az ország nemzetgazdasági erősödése és az állam pénzügyi javulása czéljából. Minő módon? Miután az országban, a földmivelés javítására szükséges tőke hiányzik, vagy itt kell keresni, vagy a külföldről hozni be.

A második eljárás könnyebbnek, gyorsabban keresztülvihetőnek látszik: vagy egyenes jelzálogkölcsonök által, a melyeket idegen intézetek adnak földbirtokunknak, vagy úgy, hogy a magyar intézetek záloglevelei a külföldön állandó és biztos piacra találjanak. Fájdalom azonban, a kormány és az országgyűlés nemcsak közvetlenül, az előbb említett polgári és forgalmi törvényhozásunk európaivá tétele iránt elkövetett mulasztási bűnök által ezt akadályozzák; pénzügyi gazdálkodásunk a legközvetlenebbül hatgátlólag és nehezítőleg.

Egy példa jobban fogja ezt illusztrálni mint minden magyarázat. Indítatva egyrészt a vidéki takarékpénztárak jelzett természetellenes és veszélyes jelzálogüzlet, másoldalról pedig a legnyomasztóbb pénzhány által, mely alatt nyögtek a mult évi májusi valság után a vidéken a kereskedés és az ipar, a mult ősön oly kombinációt terveztem, a mely szerint azon harmincznyolcz millió sokféle természetü tartozás némileg egyesítette, szabályos jelzálog adósággá változtassék át, és mint ilyen, külföldi tőkepénzesek és intézetek részéről vétessék át. Az átvevők csaknem biztosítva voltak és a művelet háromszoros előnyt szerzett volna: majdnem negyven milliónyi idegen tőke jött volna a legnagyobb szükség idején az országba élénkíteni a kereskedelmet és forgalmat; a takarékpénztárak ismét szabadon és veszély nélkül mozoghattak volna; a jelzálogadósok, végre, megnyerték volna a biztonság, állandóság és a könnyü visszafizethetőség mindazon előnyeit a me-

lyeket a valódi jelzáloghitel magával hord. A kombináció, melynek részletei ide nem tartoznak, a földmívelési és kereskedelmi ügyérnek kivel közöltem, osztatlan tetszését nyerte meg; gróf Zichy József, szintugy az igazságügyér, kivel az előbbi közölte az ügyet, teljes támogatásukat ígérték meg, ugy a közigazgatási rendszabályokra, mint azon esetleg törvényhozási előterjesztésekre nézve, a melyeket a létesítés kívánna. A dolog legjobb mentében volt, a mikor a novemberi kölcsön közbejött és — legalább is — elnapolásra kényszerített. Melyik külföldi tőkepenzes fogja pénzét 5—7%-ra magyar záloglevelekbe fektetni, ha magyar államkötvényeket vehet, a melyek neki tiz százalékot és többet is adnak? vagy a mikor a kormány, mint épen a keleti vasut elsőbbségeinél történt, midőn a kamacláb Londonban 3—3½%-on áll, lombárd-kölcsönre 9%-et fizet? Tagadják hát a szoros összefüggést az állami és a nemzetgazdaság közt! Ha az egészségtelen, ez is béna, és megfordítva. Ez szembeszökő; talán ép azért nem látják be vagy ignorálják oly gyakran a finánczpolitikai csillagvizsgálók?

XVIII.

Ennélfogva bent az országban magában kell termelietni a szükséges tőkének, vagy szabatosabban szólva, kell gondoskodni a hitel és forgalmi eszközöknek a kikertülhetlen szükséghez mért fedezéséről. Más szavakkal: pénz és hitelviszonyaink önállósítása nem kevésbé állampénzügyi, mint a hogy nemzetgazdasági szükség.

Ezt a magam részemről már 1869. őszén a leghatározottabban hangsúlyoztam. Törekvésem akkor többenemű ellenvetésre talált; az egyik pénz- és hitelügyünk felszabadításának hasznosságát, a másik szükségességét, a harmadik lehetőségét vitatta. Az első támadást nem szükség már visszaverni; az utolsó évek nemzetgazdasági tapasztalatai jól gondoskodtak arról; az ellenvetés elnémult; ma alig ha fog Magyarországon figyelmetérdemlő oldalról vitatni, mily nagyon kívánatos volna pénz- és hitelügyünk önállósítása. Hasonlót lehet mondani a második ellenvetésről is; a legujabb szomorú tapasztalatok tényleg nemcsak hasznosságát, hanem szükségét is a legszembeszökőbben

kimutatták a magyar nemzeti bankügynök. Ezért a kérdés ezen két oldalára nézve csupán egy rövid megjegyzésre szorítkozhatom; ez az: hogy én a magyar bankügy önállósításának hasznos és szükséges voltát sohasem következtettem az osztrák nemzeti bank ugynevezett gyűlöletéből, annak Magyarország iránti ellenséges magatartásából. Ezen lehetne segíteni. A baj mélyebben fekszik. Egyáltalában fel nem tehetem, hogy egy ily nagyszerű üzleti intézet vezetése rokon- vagy ellenszenvek által határozatik meg; az osztalék nem érzékenykedési kérdés. Én hajlandó vagyok azt himni, hogy az osztrák nemzeti bank, saját jólfelfogott érdekében, Magyarország nemzetgazdasági fejlődését ereje szerint szívesen támogatná. A mit határozottan tagadok, ez az: hogy k é p e s azt tenni, még a legjobb akarat mellett is.

A hol nincs szabad bankrendszer, hanem egy ugynevezett nemzeti bank gyakorolja a jegy kibocsátást többé-kevésbé kizárólag: a körülmények ereje által ezen intézet a pénz- és hitelügy központjává lesz. A központ pedig, ha a gócs erős, a legnagyobb kört is teljesen uralhatja, a körzet minden irányába oszthat meleget, életet, mozgást; azonban egy és ugyanazon körpont soha sem képes két kört uralni, ha az egymást közvetlenül érinti is. Ausztria és Magyarország két ilyen kör. Lehet azt Leithántúl jó neven venni vagy nem, szerencsének vagy szerencsétlenségnek tartani, de tagadhatlan tény, hogy Magyarország és Ausztria két különös gazdasági egészet képez, különös viszonyok, érdekek és iránylatokkal, melyeknek egyike B é c s b e n, másika B u d a p e s t e n találja természetes központját, honnan élet és mozgásnak kell szétosztatni a körszél minden sugara tájára. Bécs, a mely sem politikai és nemzeti, sem szellemi és társadalmi, sem gazdasági tekintetben nem „szíve“ a mai Magyarországnak, pénz- és hitelviszonyok tekintetében sem lehet ennek központja; ez annyit tenne, mint erőszakolni akarni a dolgok természetét, és — magától értődik — a z o n kör kárára, melynek központja így természetellenesen saját körén kívül helyzetnék. Minden alkudozás, szerződés és rendelet képtelen e természeti törvényen valamit változtatni.

Csak a harmadik ellenvetés még ma is fenttartatik.

némely oldalról. Bevallom én is, hogy az önálló magyar bankügy megalapítása most nehezebb, mint lett volna 3—4 évvel ezelőtt, a mikor hitelünk még szüzi virágában és tisztességében állott, vagy mint az 1872. telén, midőn a febr. 21-iki országgyűlési határozat a kormányt a kérdés gyors szabályozására utalta; elég sajnós, hogy akkor meg nem tették; hazaellenes bűnnek is lehetne mondani e mulasztást. Ezt jóvá tenni ma mindenesetre nem könnyű dolog; de a nehézség nem lehetetlenség . . . A valuta szabályozásának kell előbb megtörténni; e felett is csaknem minden véleménykülönbség megszűnt; nemzeti bankügy nem a l a p i t a n d ó a kényszerfolyam betegséges állapotára. A valuta szabályozása azonban semmi tulságos nehézséggel nem jár e pillanatban, midőn az ezüst árkelet 5° alatt áll, és Németországban óriás ezüst keres vevőt. Mit követel a v a l u t a s z a b á l y o z á s a? Mindenki tudja, hogy az osztrák nemzeti bank állása, különösen a készpénzalap és jegyforgalom közti viszony, neki a készfizetések azonnali felvételét megengedi; ezt adta tudtul ujabban legutóbbi évi mérlegeés ezt hirdetik heti kimutatásai; legutolsó heti kimutatása (jan. 31. ez évről) 336.₃ millió jegyforgalom mellett 144 millió ércpénzt mutat fel bele nem értve 4.₃ millió ércben fizetendő váltót), csaknem 43°,-jét a forgalomnak, vagyis sokkal tul a rendesnek nevezett egy harmad fedezetnél; február közepén (11.) az illető viszony még kedvezőbb: 144.₃ millió ércpénz 323.₃ millióra csökkent jegyforgalom mellett. Tehát csupán az állam jegyek behuzataláról van szó, s ez, ha elfogulatlanul szembe néziünk vele, egyáltalán nem oly kivihetetlen, mint a minőnek a szándékos vagy öntudatlan rövidlátóság majd hiszi, majd elhíttetni akarja.

Annak idején (1872 febr. 17. és 19.) az országgyűlésen kimutattam, és nincs semmi okom ma más véleményben lenni, hogy 100—120 millió frtig államjegyek 1 és 5 forintosokban minden kényszerfolyam nélkül is megmaradhatnak a forgalomban, sőt az ahhoz szokott forgalom érdekében meg k e l l o t t maradniok. Marad hát — ha a sóbánya-jegyek korábbi magasságokra vitetnek, a mit követelni jogunkban van — körülbelől kétszázmillió államjegy bevonandó. Erre a pénzt természetesen alig lehet más módon, mint hitel útján szerezni be. K ö z ö s kölcsön e z e n czélra könnyen volna létesíthető; azt megengedi mindenki. Azon-

ban nincs semmi ellenvetésünk az ellen, sőt sok tekintetben előnyösebbnek tartjuk, hogy a művelet a két államfélben elválasztva vitessék keresztül. Ausztria erre nézve már is megszavazott egy nyolczvan milliós kölcsönt, a mely annál biztosabban fordítható e célra, mert az előlegezési pénztárák számára, a melyeknek kellene első sorban szolgálnia, éppen nem vétetik igénybe. Magyarországnak körülbelül szintén nyolczvan milliót kellene beszereznie. Államhitelünk állásánál fogva nem volna könnyű feladat ez, mindenesetre felette drága, ha csak egy új kölcsönről volna szó; azonban éppen ennek összefüggése a bankkérdéssel a leglényegesebben segítené a műveletet; mint jutalmat tudniillik a minden országban nagyra becsült engedélyért egy nemzeti-bank felállítására, akármely konzorcium kész lenne bármikor is, az államjegyek beváltására részünkről követelt tőkét a magyar államnak a legolcsóbban, esetleg kamat nélkül is rendelkezésére adni; ez megtörtént eddigelő mindenütt a nemzeti bank engedélyének adása vagy megújításakor . . . Különben ma senki sem vitatja, hogy egy eshetőleges áldozat is gazdagon ellensúlyozva volna azon előnyök által, melyeket a valuta helyreállítása, és független magyar pénz- és hitelügy alapítása által nemzet- és államgazdaszatunk feltétlenül élvezne; már az agiópótlék azon fizetéseknel, melyeket a magyar állam ma ezüstben tesz, maga elegendő volna az évi kamat és törlesztési járulékát fedezni egy nyolczvan milliónyi kölcsönnek.

És miután én, mind mondtam, a mi pénz és hitelkereső forgalmunk mai állapotának bajait egyáltalában nem az osztrák nemzeti bank ugynevezett rendszeres ellenszenvében, hanem a dolgok érintett természetén alapulónak találok, nem rettenthet vissza a sokat hangsúlyozott ijesztés sem: hogy bankfelszabadításunk Bécsben legyőzhetetlen rossz indulatot keltene és ez oly ellenségeskedésre vezetne, a mely önálló pénz- és hitelügyünknek a felvirágzást lehetetlenné tenné . . . „Megijeszteni nem ér semmit“: a kisértetlátás korán túl vagyunk. A mi időnk látott már más állítólagos kiengesztelhetlenségeket is engedni a viszonyok hatalmának. Hogy ne messziről keressük: Ausztria ma a legbarátságosabb viszonyban van Olaszországgal és Poroszországgal, a melyek ötlet tegnap a legérzékenyebb

módon — legyünk parlamentárisok — megrövidítették; Ausztria a mi politikai önállásunk helyreállításába is beleegyezett, és magok a Schmerlingek és Lusztkandelek is alig vitathatnánk ma többé, hogy e beleegyezés felette szerencsés volt. És Bécs esküdnék-e örökös ellenségességet és háborút ellenünk, ha mi az osztrák nemzeti bankot oly állapotba helyezzük, hogy összes tevékenységét, összes eszközeit és erejét **A u s z t r i a** nemzetgazdasági fejlődésére fordíthatja; ha saját nemzetgazdasági fejlődésünk emelésével Ausztria jóllétét is — mi a szoros érdekközösség mellett kikerülhetetlen — emeljük? Ezen utóbbi körülmény beismerése a lajtántuli lakosság értelmes többségénél, a pénzügyi s üzletvilág elfogulatlan és független részénél éppen nem maradhat el, és az állítólagos harcz helyére egyöntetű összeműködésnek kell lépnie.

Megengedem, hogy az új magyar bankjegy egy kézforgásra nem fog oly bizalomnak és forgalomképességnek örvendeni, mint a minővel az osztrák bir, és hogy az értékkülönbséget, ha ilyen tényleg és számszerűleg bekövetkeznél, igen zavarólag hatna a lajtáninni és tuli forgalmi viszonyaira. Ez azonban csak akkor történhetik, ha egyáltalában agió létezik, azaz, ha mindkét oldalon kényszerárfolyam tartatik fent. De ezt h a t á r o z o t t a n v i s s z a u t a s i t j u k. Mi mindkétoldalról rendes, azaz minden időben előmutatásra ezüstben kifizethető bankjegyeket követelünk. Ilyenek mellett agióról, következésképen a két államtestület jegyei közt levő agió-különbségről egyáltalában szó sem lehet.

XIX.

Tovább időztem a földmivelésnél, mert ez képezi a mi nemzeti vagyonunkat, következőleg nemzeti és állami jövedelmünk főalapját is fogja még képezni sokáig. A kereskedés és iparra nézve, azt hiszem, hogy annál rövidebbre szoritkozhatom, nemcsak azért, mert ezek a mi viszonyaink közt egyelőre csekélyebb fontosságúak, hanem azért is, mert csekély változásokkal a földmivelésre tett megjegyzések ezen két kereseti és foglalkozási forrásra is egyenlően állanak. Ki fogná például tagadni, hogy törvényhozásunknak, főleg a sok-

nemti forgalmi viszonyok tekintetében való europaivá tétele, közlekedési eszközeink szaporítása és jobb szabályozása, az általános és szakoktatás terjesztése a népesség legalsó rétegéig, az ember munkaeó lehetó nagyobbitása és a gépi munkaeók terjedtebb alkalmazása, — az ipar és kereskedelemre nézve nem kevésbé, jelentékenyek, némileg életfeltételek, mint a földbirtok és földmivelésre? ki kétkednék azon, hogy ezen létfeltételek egyszeri beszerzése és biztosítása által ezek erősebb fejlődésre képesek és ez által egyuttal az állammal szemben is fizetésképesebbek volnának? különösen pedig elvitázhatlan, hogy az utolsó fejezetekben a hitelképesség és hitelszükséglet, az első kifejtésére s az utóbbi kielégítésére nézve tett megjegyzések, a kereskedelem és iparra még nagyobb, még kézzelfoghatóbb módon alkalmazhatók, mint a földmivelésre. Nem volt szükség a legutóbbi, már tíz hó óta az egész világra nehezedő válság legszomorúbban meggyőző bizonyítására, hogy belássuk, miként tőke és hiteleszközeink elégtelensége nemzetgazdasági haladásunknak egyik legérzékenyebb gátját teszi, s hogy a magyar forgalmi és hiteltügy önállósítása első sorban volna képes ezen akadályokat elhárítani.

A nemzeti bankügyhöz én ugyan nem fűzők tulhajtott reményt. Azt legkevésbé sem tartom arra hivatottnak, hogy a földbirtoknak és földiparnak a kívánt forgalmi és üzlet-tőkétet k ö z v e t l e n ü l oda vigye; alig tudom, vajjon egyáltalában jelzálogi kölcsön még m e l l é k ü z l e t g y a n á n t is, jegy- és leszámítoló-banknál egészen helyén van a. Ép oly kevésbé akarnám, bárha csak közvetlenül is, azon tévhitet ápolni, mintha az önálló magyar bankügy, m i n d e n tőkehiánynak és m i n d e n hiteligénynek — természetesen mindig csak a többé kevésbé jogosultakat ertve — eleget tehetne. Ilyet csak John Laws és társai álmodtak; a nemzetgazdasági évkönyvek csak nem véres vonásokkal mutatják, mily szörnyű volt a csalókra és a megcsalottakra nézve az ébredés. Az sem jó eszembe, a bankjegyet úgy tekinteni, mint utolsó szót, mint a forgalmi és hiteltügyben a legnagyobb tőkélyt; épen a nemzetgazdaságilag legfejlettedb orszákokban (péld. Anglia) a bankjegy egy negyedszázad óta állandó maradt és aránylag vesztett jelentőségéből. De elvitázhatlannak hiszem azt, először: hogy azon nemzetgazdasági fejlődési fokon, hol ma áll Magyar-

ország, a bankjegy vagy papírpénz még fontos szerepet játszik, mint eszköze a forgalom élénkítésének és könnyítésének, hogy az üzleti tőkéknek gyorsabb mozgékonytságot és nagyobb termékenységet biztosítson; másodsor, hogy ezen feladat sokkal kielégítőbb módon oldatik meg, ha a szervezet mi magunk által kezeltetik, ha a szervezet tüzhe-lye a mi saját területünkön, annak saját központján létezik. Mint már említve volt, én nem tagadom a nemzeti bank a k a r a t á t, Magyarországot a jegyforgalom minden előnyeiben részesíteni; én k é p e s s é g é t vitatom. Egyetlen jegybank, ha legerősebben dotált s legjobban kezelt is, alig van oly helyzetben, hogy egy közel tizenegyezer négyszögmértöldnyi terület és harminczöt milliónyi lakosság tőke és hitelgényeinek megfelelhessen; legkevésbé teheti pedig ezt akkor ha ezen terület és ezen lakosság két különböző kört képez, a melyek mindegyike saját nemzetgazdasági étellel bír . . .

Az előbb kifejtett általános akadályokhoz a nemzetgazdasági fejlődésnél, — melynek fentmaradása csaknem lehetlenné teszi a l l a m p é n z ü g y i viszonyaink javulását is — csatlakozik a kereskedelmi és iparérdekeire nézve azon, a mi egész nemzeti irányunk és nevelésünkön alapuló sajnos körülmény, hogy azok irányadó helyen távolról sem találunk oly méltánylásra, milyennel hódol nekik az ujjab-
kor állami és gazdasági élete. Igaz, hogy — miután a tár-
czák számánál is a legszélesebb fénytűzést kellett gyakorol-
nunk — teremtettünk saját nemzetgazdasági miniszteriu-
mot is; ez eddig folyvást, azt is készségesen elismerjük,
becstületes és bizonyára jó czélokért hevülő hazafiak kezei-
ben volt. De, mint a francia példabeszéd mondja, az út a
pokolba is a legjobb szándékokkal van kövezve. A megfelelő
t é n y e k elmaradtak, mert itt is, mint más szakminiszteriu-
mainkban, egy oldalról a burokrát elem, másoldalról a
szürke haju vagy fekete fürtös, a czopfos vagy bajuszos
táblabírótság nagyon is uralkodik; hiányzik a g y a k o r l a t i s z a k f é r f i elem, mely egyedül volna képes a
nap soknemű és változó szükségéit és az azok kielégíté-
sére való eszközöket kitalálni, alkalmazni. Ha már aristokra-
tikus lényünk nem engedte meg a kereskedelmi és
iparérdekek legfőbb vezetését gyakorlati üzletemberre bízni:
legalább másod, harmad fokon kellett volna ily elemeket

alkalmazni; igaz, hogy akkor a „családflak“ nehezebben lehetett volna elhelyezni, s nem lett volna elég mód politikai érdemeket vagy szolgálatokat jutalmazni és buzdítani! . . . Ki fogja pedig tagadni, hogy jelen pénzügyi nyomorunk kissé bittetett, vagy legalább is enyhítetett volna lényegesen, ha Kerkápolyi az ő miniszteriumának csak egyetlen gyakorlati pénzügyi ember tanácsát és közreműködését is biztosította volna?

Többé-kevésbé áll ez az országgyűlésről is, és ez természetesen nagy részben a kereskedő és iparüző választókerületek saját hibája, kik nem gondoskodnak eléggé érdekeik közvetlen képviseltetéséről; egész más képet nyújt ez irányban a bécsi Reichsrath alkotása! Csak az elsorolt körülmények teszik érthetővé, hogy például China, Siam és Japánnal kötöttek kereskedelmi szerződések, míg arról nincs gondoskodás, hogy a magyar iparos és kereskedő természetes és legközelebbi vevőinek, Törökországban és az aldunai fejedelemségekben, nyugodtan ötszáz forint áru portékát eladhasson, azaz követelésének esetleges törvényes behajtására számolhasson; vagy azt, hogy a kormány és az országgyűlés a legnagyobb közönyt és érdektelenséget tanusítják, ha arról panaszkodunk, hogy a millió forintokra menő és a mi adófilléreinkkel is fizetett szállításoknál a közös hadsereg részére a mi kereskedői és iparososztályunk rendszeresen ki van zárva; vagy azt, hogy milliók adatnak ki az ország pénzéből a főváros szépitésére, körútak és rakpartok építésére, míg a okat emlegetett entrepotok még mindig váratnak magokra, és engedünk nyugodtan megtörténni, hogy Budapest, melyet helyzete és viszonyai jelentékeny kereskedői jövőre hívnak, épen kereskedelmi tekintetben évről évre visszafelesek, mint ezt a főváros statisztikai hivatala e napokban ellenmondhatlanul számokkal kimutatta . . . Hiába! a hangadó körökben nagyobbára hiányzik még az értelem vagy az érzék a „munká-“nak és az azzal együtt járó kereskedelmi és ipari tevékenység modern méltánylására.

Épen most vagyunk munkában a határőrvidéket „polgárosítani“. Bizonyára érdemteljes munka. Nem volna kevésbé szükséges és célirányos talán az országot — ha a kifejezés megengedhető — nyugotítani . . . Mig

ez nem történik meg: az országgyűlés bocsáthatja ki a legszellemdusabb adótörvényeket is; az adóképesség, ezzel együtt az adójövelem, inkább apadni, semmint emelkedni fog.

XX.

Egy pontra akarok még figyelmet kérni, mielőtt ezen tanulmány kiindulási pontjához, a tulajdonképi pénzügyi kérdésekhez visszatérnék. Ez gazdasági életünk egész terjedelmét érinti, és fekszik abban, hogy nincs elegendő nemcsak anyagi kiegészítő munkaerő, hanem még kevésbé önálló, értelm és tőkével felruházott, ennél fogva valóban teremtő és emelő munkaerő. Az elébbi hiányról már szölkünk és utaltunk az eszközökre, hogy mint lehetne a létező munkaerő jobbkiszállásával ezen segíteni részben (XIV. fejezet;) gyökeressegélyt ez irányban és amásodsorban nevezett hiány alapos elhárítását azonban csak új munkaerők idevonása által lehet elérni. Kereken kimondva: bevándorlókra, gyarmatosokra van szükségünk.

Kétség alá nem esik, hogy ezek részére van tér. Termékeny és általában lakható terület mellett. Magyarország van 2750 lakosa egy négyszögmértföldön; ellenben Ausztriában 3900, Franciaországban 3800, Németországban 4000, Olaszországban 4900, Nagybritániában 5500, Hollandban 6100, Belgiumban 9460. Ezen hét állam vagy államesoport átlaga ad 5300 lakót egy négyszögmértföldre: csaknem kétszeresét a mi viszonylagos népességünknek; Magyarország e szerint még tizenöt millió lakost fogadhatna fel. Mi megelégszünk ezen növekvésnek tized, ésöt tizenötöd részével is; hogy ennyit, azaz egy vagy másfélmillió lakost, kényelmesen helyezhetnénk el és nekik gazdag keresetforrásokat adhatnánk: azt a megtettesült pesszimuzmus sem fogja tagadni.

Hogy pedig minő jelentősége van egy nem eléggé népes és nem eléggé kizsákmányott országra nézve egy élet-, test-, és munkaerős elemekből álló állandó gyarapodásnak, — arról Északamerika ad legfényesebb bizonyítékot. Az atlanti tengeren tuli köztársaság egy félszázad alatt (1820—70) lakosságát 9.638,000-ról 38.135,000 lakosra, forgalmi fővárosáét (New-York) 123,700-ról 944,100

lakosra látta emelkedni, midőn a nevezett év végén az óriás termelvényösszeg hat millárd nyolczszázhuszonöt millió dollárra (13.650.000,00 ezüst ft.) rúgott: — ezen csodás haladást, szabadszelemű alkotmánya és törvényhozása mellett, főleg az állandó bevándorlási folyamatnak köszönheti, a melyet minden módon kedvezményez. Magyarország, mely nem bir yankee-véralkotással, melynél a „go-ahead“ (előre!) még távolról sem vált életelvvé, Magyarország az új vér ilynemű állandó beoltásából, az ily új lakosságok örökös sarkantyujától aránylag még nagyobb hasznot húzhatna, mint maga Északamerika. Már konstataáltam, hogy mi az anyagi és szellemi termékenyítő erő mint szinte a tőke hiánya miatt a mi, természettől legmegáldottabb földünkön alig tudjuk egy harmad részét kicsikarni azon jövedelemnek, melynek csiráját magában rejt; az utolsó népszámlás (1870) más oldalról arra tanít, hogy általában véve iparral nálunk csak 646,964 személy, vagyis a lakosság 4. százaléka, a kereskedéssel csak 133,582 személy, vagy a lakosság 0.⁸⁶ százaléka foglalkozik! Itt komoly fejlődés, csak viszszonylagos lépéstartás is a többi Európával alig képzelhető. És miképen át nem látni, hogy azon elemek jelentékeny idetódulása, a melyek pénzt, értelmet és erőt évente átvissznek az óceánon, a leghathatósabb segélyek egyike volna azon hátrányok mellőzése vagy meggyengítésére?

Egy szabadelvű bevándorlási és honosítási törvény nem elég. A bevándorló az új hazában teljes személyi, vagyoni és forgalmi biztóságot is ohajt talál. Ez természetesen törvénykezési alkotmányunk és gyakorlatunk, közigazgatási schlendriánunk, kereskedelmi és polgári törvényhozásunk alapos reformját követeli meg; de ezen reformok — azt hiszem, eléggé kimutattam — már mostani népességünk és állami pénzügyünk gyógyításának érdekében is a legsürgősebben parancsoltatnak. Minden habozás nélkül én sokkal tovább mennék. Egy egészséges bevándorlási folyam nemzetgazdasági és állampénzügyi előnyeit a mi viszonyaink között oly vitathatlannak s oly jelentékenyek tartom, hogy a közvetlen áldozatoktól sem rettennék vissza; annál kevésbe, mert ezek csak mulók s látszólagosak lehetnek. Az államnak van négy millió

hold erdősége, melynek nagy része a tőke, munkaerő és vásár hiányában még évtizedeken át el lesz zárva, tehát teljesen jövedelmezőtlen; a brassói erdőkerületben magában mintegy 400,000 holdnyi ily terület még mindig várja az első kihasználási munkálatokat, és soká várhat még reájok, miután magok a máramarosi és a határőrvidéki erdőségek, a bérlők és illetőleg a vevőktől ott hagyatva, ismét az államra esnek vissza. Hol volna a baj, hogy ha Amerika sikerdus példáját követve, bizonyos területet a legolesóbb áron (az egyes. államokban egy dollár acre számra) a szükséges tőke és munkaerővel ellátott bevándorlóknak s z e m é l y e s termősítés és kihasználásra átadnánk? A hatalmas rugás, a melyet ez által első sorban mezőgazdaságunk, közvetve összes forgalmi életünk és az által adó és fizetési képességünk nyerne, — még akkor is, ha a kérdést a legszorosabb, pusztán állampénzügyi szempontból vesszük is — az olesó parcellaszerű tulajdonát ruházás látszó veszteségét gazdagon ellensúlyozná.

Egy ellenvetést látok előre is: „A bevándorlók tulnyomólag n é m e t e k lesznek.“ Bizonyára m i n d e n tekintetben előnyösebb, mintha tulnyomólag oláhok és szerbek volnának. „Igen helyesen, de a n é m e t bevándorlás is baj.“ Ezt tagadom én; tagadom tudniillik azon veszélyt, a mely ebben feküdnek nemzeti fejlődésünkre nézve. Magyarországban gyakran kellett magát védeni németesítési törekvések ellen melyek felülről vagy kívülről jöttek; német lakossága soha sem volt ezeknek bűnrészese. Minden nemmagyar eleme közt lakosságunknak épen a német az a mely leggyorsabban és leghivebben simul a hazai érdekek és viszonyokhoz. Ez anémet természetében fekszik; erkölcsi hozzásimulási képességét ép úgy tanusítja Amerika, Ausztrália, Franciaországban, szóval mindenütt, a hol új hazát keres és talál. És a mennyire a jövő a magyar nemzetiségre nézve fenyegetéseket rejt mchében: a n é m e t növekvés, a t ö b b i elemekkel szemben, inkább az erőt, semmint a veszélyt gyarapítja; ezt 1848 is elegendőleg bebizonyította.

XXI.

A termelő és szerző tevékenység elősegítése, törvényhozásunk, nevezetesen a polgári és forgalmi életre vonatkozó törvényekszabadelvü átalakítása által; belföldi és nem-

zetközi közlekedési eszközeink tágítása és javítása, mint szintén forgalmi érdekeinknek a külföldön komolyabb és erélyesebb képviseltetése által; a létező munkaerők kifejtése és hasznosabb kiaknázása és új munkaerők idevonzása által; a szakoktatás emelése s annak a valóban munkás lakosság legalsó rétegeibe való elterjesztése által, a magyar forgalmi és hitelügy önállósításával: — ez nagyban és egészben, az előző fejezetek fejtegetései szerint, az egyedüli biztos út, hogy a nemzet jóllétével adózási képességét, a nemzet jövedelmével az állam jövedelmét is emeljük, azaz a pénzügyi helyzetet komolyan javítsuk, oly állampénzügyi jövőt teremtsünk, a mely mindazon jogosult és soknemű követelésnek, melyet az újabkori társadalom intéz az államhoz, képes legyen eleget tenni a nélkül, hogy az adófizető lakosságot túlterhelné vagy örökké hiánnyal lenne kénytelen küzdeni. . .

„Az egyedüli biztos út“ mondom, és azt a szó legszorosabb értelmében szeretném értetni. Csalódhatom, és nagyon fogok örülni, ha az események meg hazudtálnak; egyelőre nem szabadulhatok meg azon félelmemtől, hogy minaddig, míg szabadalmazott államorvosaink az államháztartás külső betegjelenségei körül működnek, a nélkül, hogy annak alapokaira mennének vissza; minaddig, míg a kiütéseket kenőcsök és ragaszokkal, vagy éppen szépitőszerekkel akarják megtisztítani, a nélkül, hogy a vérfelfrisítést, az életnedvek megújítását mernék megkísérteni, — a beteg komoly javulása nem remélhető. A papíron lehet a kiadásokból néhány milliót törölni és az adókötelezettséget néhány millióval emelni; hanem ha egyidejűleg nem gondoskodunk a jóllét és az adóképesség emeléséről, nem kerülhetjük ki azon kellemetlen alternatívát, hogy vagy a legfontosabb országos érdekek maradnak kielégítetlenül, vagy az államköltségvetés a papíron egyensúlyozva a zárszámadásoknál változhatlanul hiányt fog felmutatni.

Részemről legkevésbé sem akarom mondani azt, hogy a fokozott fizetőképesség és a jövő emelkedő állambevételei reményében a jelen kiadási állapot sértetlenül fentmaradjon. Nem vagyok eléggé optimista arra, hogy a reményeket valóság gyanánt fogadjam el; ezenfelül magasabb adóképesség és emelkedett állambevételek mellett sem volna sem erkölcsileg sem jogilag, sem politikailag megengedendő, az adó-

jövedelmet más módon, mint valóban hasznos és elutasíthatlan kiadásokra fordítani. Pedig egészen mástermészetű kiadások széles helyet foglalnak el államkötségvetésünkben. Velünk született haimunk a könyelműsögre, elősegítette a történeti emlékek alapján álló nagy hatalmi vágy, mint szintén az 1867. és 1868. évek kedvező nemzetgazdasági eredményei által, — az 1867 óta egymásután következő miniszteriumok tiszteletreméltó részét is (a m á s i k részről szívesen nem beszélünk) arra indította, az ujonnan alkotmányos életre jutott magyar állam háztartását oly módon szervezni, a mely annak fizetési képességét messze túlhaladja. A mi „vezető osztályaink,“ úgy látszik, azon elveket, vagy helyesebben elvtelenségeket, a mely korábbi időkben saját magán-gazdálkodásukat jellemezte, átvitték az államgazdálkodásba; az eredménynek rossz gazdálkodásnak kellett lenni: lehetőleg keveset, legjobb esetben nagyon felületesen számítani, a kéztől a szájig élni, a fényt és a pompát életszükségletként tekinteni, a bevételek és kiadások közti egyensúly kérdését kicsinyeskedésnek tartani, a jövő napról gondoskodni engedni a magyarok istenét és a holnaputánra nem is gondolni. Így el kellett jönni annak, a mi eljött: a hiány folytonos visszatérése, az örökös adósságesinálás mint egyedüli segély, végül ezen kétségbeesett segédeszköznek is megtagadása, s mint ennek következése, a be- és visszatérésre való kényszerítés. . .

Tekintve költségvetési hiányunk magasságát (lásd V. és VI. fejezet) semmi kétség sem lehet, hogy az egyensúly helyreállítása egyoldalú művelet által el nem érhető. Hogy a szükségletet és fedezetet helyes arányba hozzuk, arra nem elég, az utóbbi emelése vagy az előbbi leszállítására törekedni; a legnagyobb erőmegfeszítések és áldozatok mellett is alig leendő lehetséges, a bevételeket állandóan 50—60 millióval emelni, vagy a kiadásokat ezen összegig leszállítani. A fizetési-képesség és a tényleges állambevétel jövő emelkedésére irányzott fáradozások mellett kell ennél fogva, a jelen és a jövő érdekében, hsgy a kiadások alapos leszállítása álljon.

Tőlünk nem várja senki, hogy veres irónnal kezünkben a költségvetésen tételenként javítva és törölve keresztül menjünk; ez túlhaladná feladatát és terjedelmét ezen tanul-

mánynak. Legfeljebb néhány általános megjegyzés teendő meg a megengedhető törlések iránya és terjedelme felett.

XXII.

Azon hangulat, mely a gondatlan, a rendelkezés alatt álló eszközöket túlhaladó pompavágyra irányult, már ama szervezetben is nyilvánult, mely 1867-ben adatott a magyar minisztériumnak. A had, tengerészet és külügyekről a közös ügy gondoskodik; ennél fogva a különös magyar kabinetből eselik három tárca, mely más alkotmányos államokban a legfontosabbnak tartatik. Ennek daczára van nekünk tíz tárczánk, míg teljesen önálló államok is 6—7, legfőlebb nyolezzal megelegsenek. Ezen, sem politikai, sem pénzügyi viszonyainkkal arányban nem levő fényüzéssel minél gyorsabban fel kell hagynunk; annál inkább is, mert ez a közérdekek legkisebb megsértése nélkül kerestülvihető.

Mily sürgető szükségnek felel meg például az ugynevezett horvát minisztérium, különösen ma, miután az átnézett kiegyezés nem csak sulypontját, hanem teljes vezetését is a különös horvát ügyeknek Zágrába tette át? A hivatalos érintkezés egyszerű közvetítésére Budapest és Zágráb közt a miniszterelnökség irodája elegendő; az egészen természetes annak körébe tartozik.

Hasonlóan áll ez a „király személye körül miniszter” teendőire nézve. Ezen tételnek volt értelme az 1848 alkotmányban, midőn Magyarország nem birt Ausztriával az uralkodó személyén kívül semmi közössel, midőn teljesen független kormánya volt; akkor logikus, elengedhetlen volt, azt az országon kívül időző monarchánál képviseltetni. Az 1867: XII t. cz. szerint azonban Magyarország érdekei, a mennyiben nem épen különös magyartermészetiek és ezért Bécsben tárgyalandók, birnak képvislettel a közös minisztériumban; a közös érdekeket képviseli azonkívül a delegáció; a fejdelem átlag az év felét Magyarországon tölti; két, három magyar miniszter mindig utban van Bécs és Budapest közt; más esetekben a távirtda lehetővé teszi a leggyorsabb tudósítást és értesítést Mire kell hát a magyar udvari minisz-

ter? Egy pár rendszalagocska kiosztását az elnöki iroda is eszközölheti.

Hasonlóan sinecura a miniszterelnökség, és az is marad, még akkor is, ha az érintett két miniszterium fontos titkos teendőit magára vállalja. A miniszterelnökség mint olyan, a legtöbb alkotmányos államban ismeretlen; közönségesen a kabinet vezetése a legjelentékenyebb tárca birtosításának vagy a legjelentékenyebb tárca birtokosnak adatik. Miért nem tesszük ezt, különösen szemben az ismeretes pénz és tehetség szegénységgel, szabállyá nálunk is, mint a hogy tényleg a szükség folytán már néhány hét óta van?

Nem a mai pénzügyi szükség, és a most oly általános kiáltás a megtakarítások után csalta ki e megjegyzéseket; régen elmondtam azt magában az országgyűlésen is, különösen az 1873. költségvetés tárgyalásakor. Ugyanez alkalommal kivántam és indokoltam a kereskedelmi és iparminiszterium megszüntét is. Mi e való ez is? A posta és távirda, mely legfontosabb igazgatási ágait képezik, természetesen a közlekedési miniszterium körébe tartoznak; csak nyerne, hogy ha az ut és vaspálya ügygyel ugyanazon kézben egyesítettnek. A mező és nemzetgazdasági oktatás ügyet az országgyűlés már rég a közoktatási ügyérhez utasította; a vesztegintézetek és a marhavész ellemi intézkedések inkább a belügyminiszteriumhoz tartoznak, mely a rendőri és egészségügyet vezeti. Mi marad még hátra a nevezett miniszterium teendőiből? Egyetlen fontos vagy legalább is drága ág: a lótenyésztés, a melyre magában a nyomoru 1874 évben is 2.746,283 frt. brutto (696,759 frt. netto) kiadás vétezt fel a költségvetésbe, oly kiadástétel a mely kiáltó nyomorunkhoz ugy illik, mint az ököl a szemre. Igaz, a sport igenis angolos és az angol nagyon is gyakorlati ember; csak azt feledik el sportmánjaink, hogy liában a kormánynak és államnak semmi köze nincs a Derby-vel, bárha az nemzeti nap is.

A kereskedelmi és a közlekedési miniszteriumok egyesítése a mult év vége óta ténylegesen megvan gróf Zichy József személyében. De csak szükségből; a kereskedelmi miniszterre reá volt kényszerítve a közlekedési tárca, mert arra egyáltalában nem találkozott vállalkozó. Akarjuk remélni, hogy az egyesítés nem fog újra megszűnni . . .

Fájdalom szabályszerűleg sietünk — nem a talán elhibáztattat jóvátenni, hanem a véletlen jóltettet újra elrontani. Innen származik a terv egy különös földmivelési minisztériumra. Azt hisszük, hogy ezen tanulmány folyamán eléggé kimutattuk, hogy a földmivelés fontosságát általában és különösen Magyarországra nézve teljes terjedelmében tudjuk méltányolni; mindazáltal szemben a mai pénzügyi nyomorral nem tudjuk belátni ez új teremtmény s az azzal összekösött legalább is 3000,000 frtnyi kiadás feltétlenül szükséges voltát. A maga idejéni eső és napfényen kívül a földmivelésnek virágzásához főleg három dologra van szüksége: általános és szakiskolákra, hogy értelmes, munkakedvvel bíró és a haladásra fogékony parasztlakosság képezzen; olcsó pénzre és könnyű hitelre, hogy a jobb tudást és akaratot gyakorlatilag alkalmazhassa; elegendő közlekedésre, hogy az emelkedett értelem és magasbodott tevékenység eredményeinek jutalmazó keletet biztosítson. Gondoskodik pedig vagy kellene gondoskodni: az elsőről a közoktatási, a másodikról, a pénzügyi, a harmadikról a közlekedési ügyérnek. Mit tegyen és tehet hát a különös földmivelési ügyér? Tagadni semmi módon nem akarom, hogy a földmivelés emelésére felülről lefelé sokat lehet és kell segíteni; fentebb már elég hatályosan hangsúlyoztuk azt (XVII. és XVIII. fej). Hanem a mit nem ismerek el, az az, hogy ez nem látható el teljesen péld. a belügyminisztérium egy jól és ésszerűleg szervezett osztálya által. A ki az országot és az embereket ismeri, egy pillanitig sem kételkedhet benne, hogy egy önálló földmivelési minisztérium alapításának nálunk mindenekelőtt azon kettős következése lesz: egy tuczat sinekurát teremteni a központban és a vidéken (felügyelők, stb); még mélyebbre sujtani az öntevékenységet (mely egyedül képes általjában valódi segílyt teremteni) és fokozni azon követelményeket, mikkel a gondolatrestség és áldozattól irtózás mindig ostromolja az államot. És ezen kettős cél elősegítésére kell m a egy minisztériumot teremteni?!

Ugy látszik, sejtik mégis ennek teljes felesleges voltát; hogy ezt némileg szelidítsék vagy fedezzék, az államjavak, erdők és bányák — hirlük — el fognak

választatni a pénzügyminiszteriumtól s a tervezett földmívelési miniszteriumba osztatni be. Ez hiányzott csak! A pénzügyminiszterium, a mely a földmívelést, erdő- és bányatüzletet csak mellékesen üz, azokon évente több millió forintot dob ki; ha egyszer egy szakminiszterium fogja azokat „különös gondja“ tárgyaivá tenni, majd a milliók tucatszámra sem lesznek elegendők Amaz ingatlanoknak nem igazgatási hatósága, hanem birtoka változtatandó meg. Erre visszatérünk.

Igy hát legalább is négy miniszterium a közszolgálat hátránya nélkül megszüntethető. Elcsik akkor azon 60,000 ft. mivel az udvari miniszter és azon 43,750 ft. a mivel a horvát miniszter be vannak állítva az 1874-iki költségvetésbe. A miniszterelnökség 329,080 ftot igényel; feltéve, hogy a rendelkezési alap (200,000 ft.) és a képviseltetési pótlék (80,000 ft.) mindig megmarad a kabinet fejénél, bármely tárcazt kezeljen is, még is lesz törlendő 99,080 ft. Épügy törölhető a 160,868 ft. mit az ipar és kereskedelmi ministerium központi vezetése igényel. Ez tesz eddig 363,598 ft. költségkiméleést, a mi viszonyaink közt bizonyosan nem megvetendő összeget. Alig szükséges megjegyezni, hogy magasabbra becsüljük még az ez által megkezdett ésszerűbb irány erkölcsi nyereségét: a komoly tettegesítését az elhatározottságnak, az ázsiai eljárással véglegeszen szakítani és európai módon gazdálkodni.

Azt válaszolják talán, hogy a megszünt ministeriumok teendői mindenütt igénybe veendő személyzetüket és így az egyik oldalon törölt kiadási tételek, legalább nagy részben, más helyütt újra fel lesznek találhatók. Ez állana, ha azon miniszteriumok, a melyekhez ezen teendők esnének, annyira túl volnának terhelve, hogy munkaszaporodást a munkaerők megfelelő növekvése nélkül nem győznének meg. **E z e g y á t a l á n n e m á l l .** Könnyű az ellenkezőt kibizonyítani, s azt is, hogy hivatalnokseregünk általában a közszolgálat valódi szükségzeit sokszorosan túlhaladja-

XXIII.

Már három évvel ezelőtt utaltam (1871 jan. 24) az országgyűlésen arra, hogy hivatalnok seregünk legalább feléig tuhnagy és ennek daczára — vagy talán ezért — a munka

nem kielégítő. Többi közt kimutattam, hogy a m i n i s z t e r e l n ö k s é g Franciaországban a második császárság fénykorában — (elnök volt a másod-császárnak jelzett Rouher és ő uralkodott csaknem egész Európa politikája felett, eltekintve egy harminczöt milliónyi lakosság belügyeitől!) t i z e n h é t tisztviselővel megelégedett, míg a magyar ministerelnökségnek h a r m i n c z a t kellett fizetnie; hogy a központi igazgatás az összes miniszteriumokban 1230 hivatalnokot 2.817,660 ft. költséggel igényelt, a mi 32 és illetőleg 27 százalék többletet tesz Ausztria ellenében, a melynek lakossága harmincz százalékkal nagyobb a miénknél. . . . Azóta a hivatalnok-fényezés inkább növekedett, semmint fogyott, habár az utolsó hónapokban néhány szembeszökőleg haszontalan állás megszüntettetett. A p é n z ü g y m i n i s t e r i u m péld. még a legutolsó költségvetésben is 657 hivatalnokból (801,891 ft. fizetéssel) álló központi vezetéssel jelenik meg, nem tekintve a hivatalnokok azon nagy számát, melyek alatta állanak a központon kívül, mint: a pénzügyi igazgatóságok és számvevő osztályok (180 hivatalnok Budapesten, 827 a vidéken és 103 Horvátországban), állami pénztárak, pénzügyi felügyelőségek és ideiglenes kataszter Horvátországban (110 egyén), adóhivatalok (1650 személy Magyarországon és 250 Horvátországban), pénz-, vám- és adóörtség (3,423 egyén Magyarországon és 1343 Horvátországban). stb. Azon feltevés jogosultnak látszanék, hogy ezen tulságos erős hivatalnoki létszám mellett a pénzügyminiszterium ellátja legalább az államháztartás összes számadási ügyét; ennek daczára a közoktatási miniszteriumban hatvannyolcz számvővő tiszt (69 359 ft. költséggel) és a belügyminiszteriumban negyvenöt számtiszt van, kik 46,700 ftba kerülnek! Talán épen ezen nagy esomó számító és után-számítónak köszönhetjük, hogy összes államháztársunkban oly nagyon elszámítottuk magunkat? Lehetséges, sőt valószínű.

Fájdalom, a kormánykörökben még mindig hiányzik a megtérés szükséges voltának tudata vagy az akarat ahoz. A sinekurák, a tulságos, majd képtelen, majd tétlen hivatalnoksereg, a keleti, az eszközökkel számot nem vető fényezés betegsége sodort bennünket az állandó hiány, az

örökös adósságesinállásba és ma csaknem a bukás szélére; és mindennek daczára a pénzügyminiszter az 1875—77 évi sommás költségvetésében, melyet nem rég bocsátott közzé, egyetlen hivatalnokot nem tud törteni, egyetlen forintot nem tud megtakarítani azon 961,800 ftból, melyet ez idén igényelnek ellenőrzési hivatalai, sem azon milliók és milliókból, melyeket pénzügyigazgatóságai, számvételi osztályai, adóhivatalai, pénzügyőrsége stb. nyelnek el! Az előirányzat ezen hajthatlansága azonban csak azt mutatja, hogy Magyarország m á s kormány és pénzügyi embereket igényel, mint azokat, kiknek képtelensége vagy gondatlansága okozta a mai zavart; nem pedig azt, hogy azon kiadások fentartása elengedhetlen volna.

A kinek volt alkalma miniszteriumainkban körültekinteni, alig kételkedhet rajta, hogy a ma alkalmazott személyzet egy harmad része elegendő volna. Csaknem minden „magasabb“ hivatalnok (és ez néha egész a fogalmazóig lenyulik) tagja az országgyűlésnek. A képviselő-hivatalnok rendszeren hiányzik az országgyűlésen (kivéve ha valami kormányjavaslat keresztülvitele szavazásra kényszeríti,) mert állítólag hivatalos kötelességei tartják távol, — és hiányzik igen gyakran a hivatalból, mert állítólag képviselői mandátuma másfelé hívja; a két szék közt valószínűleg — egy harmadikon ül. Ezen visszaélést meg kell szüntetni; árt ez a közszolgálatnak félreismerhetlen módon és sem a parlament függetlenségével, sem az illető választókerületek érdekeivel nem egyeztethető meg jól. Remélhetőleg a Bujanovics-féle javaslat folytán mult évi decemberben kiküldött összeférhetlenségi bizottság e tekintetben gyors és komoly segílyt fog teremteni. Ez által nemcsak 30—40 magasabb hivatalnok volna visszaadva szolgálati kötelezettségeinek: általában más élet és működés jönne azon hivatalokba ahol ma a vezető személyiségek rendszeres távolléte kell hogy demoralizálólag hasson.

Előmozdítja ezt egyébiránt a szolgálat egész szervezete. Ez utóbbi úgy néz ki, mintha nem az adófizető közönség fizetett alkalmazottaival lenne dolgunk, hanem — a mi korábban bizonyos mérvig lehetett is az eset — csupa mág-nás-sarjadékokkal, kik hazaszeretet, szeszélyből, vagy épen a „Divat“ kedvéért és pályanyitására méltóztatnak a köz-

hivatalokban legkegyelmesebben vendégszerepelni. Hol van péld. a mi munkatevékeny korunkban csak egy osztálya is a kereső lakosságnak, mely képes volna, 1—2 óraker délután napi munkáját bevégeztenek tekinteni ^{*)}, az egész délutánt és estét évről évre szabadon tölteni el? A gyáros, ki ezer munkást foglalkoztat, a bankár, ki százmilliókat forgat, a délutánt még munkaköteles óráikhoz számítják; és a hivatalnok, a kit a kora regeltől késő estig (és gyakran hiában!) dolgozó lakosság fizet, rendszeresen csak fél napot dolgozzék?

A mellett ez is gyakran játék és időtöltés gyanánt néz ki! A belügyminiszterium például a központi irodában 29 fogalmazót alkalmaz. Feltéve, hogy ezeknek valódi és teljes foglalatosságuk van, még mindig felvilágosítandónak látszik, mint képes 29 fogalmazó elég munkát adni a felettök álló 18 titkár számára. Vagy ezek is pusztá fogalmazói munkát teljesítenek; akkor igaztalan nekik titkári rangot és fizetést adni. Vagy pedig a vezetés és felülvizsgálatra szorítkoznak, mire látszik mutatni rangjuk; akkor 29 fogalmazóra elég volna a titkárok harmadrésze. Ugyanezen okból nem tudjuk belátni, mint ad ezen tizen-nyolcz titkár, bármennyire el legyen is foglalva, elegendő dolgot a felettök álló 13 osztálytanácsosnak, a kik ismét 5 miniszteri tanácsos részére dolgoznak. Nincs másként a többi miniszteriumokban sem. Mindenütt legalább is annyi különböző fokozatu tiszt, mint közlegény. Alig szükséges megmutatni, hogy ezen más időhöz és más viszonyokhoz tartozó rendszer sem nem takarékos, sem a szolgálatra nem előnyös.

Minden miniszter azt hitte, hála a könnyelműség és fényüzésére való érintetthajlamunknak, hogy minden kegyeltjét és minden barátja kegyeltjét és a kegyeltek minden barátait el kell helyezni, el tud helyezni: — a mennyire lehet a jobban fizetett állásokra. Az ily alkalmazásoknál természetesen a képesség volt az utolsó, a mit kutattak. Az eredmény az, hogy csaknem minden szak vagy osztályban az egész munka 1—2 ügyes és szorgalmas hivatalnokra nehezedik, a többi, legjobb eset-

*) Nem csak a miniszteri irodák, a vám, a dóhivatalok stb. is be vannak zárva délután, még pedig magában a fővárosban is.

ben is csak zavar. Ezen felül, részben eme képességihiány tudatában, részben, hogy az állásokat szaporítsák, igazgatási gépezetünkben úgy bent magokban a miniszteriumokban, mint ezek és a külső végrehajtó közegek közt, az ellenőrzés, felülvizsgálat, utóellenőrzés, és legfelső felülvizsgálat valódi khinai csomagoló rendszerét építették, a mely a hivatalnokoknál minden önállást lehetlenné tesz, a gyors elintézését előli, és minden ügy, akár fontos akár nem, annak a mit az érdemel és szükségel, tizsesét veszi irkálás és időpazarlás kép igénybe. Teremtsetek képes hivatalnokokat, kik megfelelőleg legyenek díjazva, de egyuttal szakmájokban bizonyos önállóság és felelősséggel is fel legyenek ruházva! Akkor a közszolgálat alig fogja a mai személyzet egy harmadát és a mai kiadások felét megkivánni, s mégis sokkal jobban el lesz látva, mint van ma.

XXIV.

A k ö z p o n t i v e z e t é s n é l i l y módon kényelmesen meglehet takarítani másfél millió forintot, a közszolgálat hátránya nélkül, sőt annak lényeges előnyére. Természetesen csak példát akartam felhozni, csak irányt akartam mutatni. A követelt reformnak nem lehet esupán a központi igazgatásra szoritkozni; a bajok, melyeket számítani vagy legalább gyengíteni kell, előfordulnak — gyakran talán még merevebb alakban — a közélet minden mezején. Az ajánlott reformnak annál fogva ki kell terjedni: a megyei és törvényhatósági igazgatásra, az adóügyre, igazságszolgáltatásra, az állami jószág, bánya és erdőügyre, a közoktatás, börtönügyre, a nemzeti hadsereg stb. Mindenütt szükséges a sokat irás, a tulzámos, műtani Schlendrianak, a kölcsönös hivatalos gyanusítás és felügyelésnek eddigi rendszerét kevésbé haszontalan irkálással, kevés, de munkabíró, jól fizetett, komoly munkára képes, némi önállóság és megfelelő felelősséggel felruházott hivatalnokokkal pótolni.

A nyereség, melyet az ország ezen rendszerváltoztatásból minden nyilvános és közügy észszerűbb és gyorsabb elintézése folytán fogna nyerni, nem számítható ki; jelentéktelen nem lehet. A közvetlen megtakarítás azonban az állampénztárra nézve mindenesetre milliókra számítható, a mely részben a tulajdonképi igazgatási költségekből takarítható

meg, részben, — és még nagyobb mérvben, — az ugynevezett üzleti kiadásoknál, a mi által az illető szolgáltatások rendelkezés alatt álló tiszta jövedelme a megfelelő összegig emelkednék; elegendő az államjavarok és erdőkre, a bányászat, posta, távirdára és az adóbehajtásra utálni; a beavatottak és szakértők egyértelmű nyilatkozata szerint a fentemlített reform következetes keresztülvitele által ezen téren százezerek takaríthatók meg.

Ez annyival inkább, mert a követelt reformmal természetesen bizonyos decentraláló irány volna összekötve, melynek folytán annyi költségesszervezetet egészen fellehetne hagyni vagy lényegesen egyszerűsíteni. Felette illetékes és legkevésbé sem újításvágyó szakemberek péld. azon erős meggyőződésben vannak, hogy a 332 adóhivatal, a melyet Magyar és Horvátországban 1.656,145 ft. költséggel tartunk fent, az államkincstár minden sérelme nélkül felhagyható volna; a törvényhatóságok ezen szolgáltatást kevésbé költséggel elláthatják, és bizonyára nagyobb megalégedésére az adófizetőknek s nagyobb eredménnyel a kincstárra nézve. Hasonló módon a pénz, vám és adóörseg magasra esigázott kiadása (2.589,695) legalább felére le volna szállítható.

A megtakarítások ezen irányban lényegesen emelkednek, ha a kormányjavaslata a t ö r v é n y a t ó s á g o k k i k e r e k i t é s é r ől elfogadtatik. Az előbocsáttott után alig kell megjegyezni, hogy ezen javaslat elvét, mely szerint a megyék, kerületek és székek száma 81-ről 51-re leszál és 47 eddig önálló helység az illető megyékbe beleolvad, f e l t é t l e n ü l h e l y e s l e m. A javaslat részleteiben durva hibák vannak, sőt kézzel fogható igazságtalanságok is követték el; az új csoportosítások, szétosztások és beosztásoknál a forgalom gyakorlati viszonyai, magok a földirati és más természetes elemek nem méltányoltattak kellőleg; a bureaubölcsesség a tényekkel nem eléggé számolt. A régi megszokások és hagyományokra is — a mennyiben netalán a közérdek nem követeli határozottan az ellenkezőt — kell az ily átalkulásnál érdem szerint figyelni; ha az átalakítás nem akar forradalmi lenni, a rajzán és ólló nem adhatja egyedül a felosztást. De mind ezen tévedéseken lehet még segíteni; a sajtó nyilatkozatai, az érdekeltek felvilágosító közbelépése, az országgyűlés tárgyalásai megjavíthatják azt; a kormány már

is kinyilatkoztatta, hogy javaslata egyes meghatározásait egyáltalában nem tekinti változtathatlanoknak. A kiindulási pont azonban kétségbevonhatatlanul helyes; oly anomaliákat akar mellőzni, amelyek mint a helyi, mint a központi igazgatásra minden irányban zavarólag hatnak.

Vagy ki képes és ki fogja azt rendes dolognak találni, hogy alig 20 négyszög mértföldnyi területek, mint Kraszna, Turócz és Esztergom megyék, vagy a nem is egészen 11 négyszögmérföldnyi Torna, ugyanegy rangba helyeztessenek Bihar, Pest, Máramaros és Bács megyékkel, melyeknek területe 179—193 négyszögmérföldre rug; hogy Turócz, Liptó és Árva megyék 45,346, — 79,273, 82,364 lakosa ugyanazon szervezettel bírjon és hasonméli terheket viseljen, mint Arad, Heves és Nyitra megyék 304,713, — 332,613, — 361,005 lakosa? hogy Erdély a maga 954.⁸⁵ négyszögmérföldjével 26 törvényhatóságra osztanék, míg Magyarországon négyszeres terület mellett (3727.⁶⁷ négyszögmérföld) csak 52 van? vagy hogy oly helyek, mint Szent-György, Bazin, Modor 3026, — 4338, 5066 lakossal királyi szabad városokként szerepeljenek, mint Arad, Pozsony és Szabadka 32,725, — 46,540, — 56,323 lakossal?

Attól eltekintve, hogy az érintkezés 153 törvényhatósággal a központi igazgatást felette zavarja és nehezíti, a mindennapi tapasztalás bizonyítja, hogy az apró megyék és apró szabad városok sem szellemi, sem anyagi oly erővel nem bírnak, minőt az önálló közélet megkövetel. Hogy csak az anyagi eszközökről szóljunk, Kövár, Torna és Aranyosszéknek, hogy közigazgatási költségeiket fedezzék, államadójukhoz 19, 24, 31°. pótléket kellene vetni; míg Bács-Bodrog, Torontál és Temes 2.^s, 2.º, 3.º-kal is beérik; szembeszökő másoldalról, hogy 1000 forintnyi bevétellel — és némely mai város évi bevétele ezen szerény összegnél is alacsonyabb — nem lehet kielégíteni egy önálló város igazgatási igényeit. Époly nyilvánvaló, hogy csak oly új fel- és beosztás, a mely terjedelem, lakosság és jóllétre nézve életképes törvényhatóságokat teremt, adja nekünk a lehetőséget, ezeket az államtól függetlenekké tenni, és az önmegadóztatás és önkormányzat elvét kiterjedt mérvben keresztül vinni. Ez politikailag és pénzügyileg oly jelentékeny nyereség, hogy a régi

szokásokra vagy különös érdekekre való tekintet előtte nem állhat meg.

Egy megjegyzést azonban el nem hallgathatók. Határozott ellene lévén a mercv központosításnak, meggyőződött harciosa a törvényhatósági önkormányzatnak, annak idején és is harcoltam az országgyűlésen ezen önkormányzatnak megcsönkítésát czélzó 1870: XLII., 1871: XVIII. és 1872: XXXVI. t. cz. ellen; a ma czélbavett fordulatot tehát megelégedéssel üdvözölhetem. Csak attól félek, hogy bizonyos körökben a neophyta buzgóság tulló a czélon. Ilynemü veszélyes tulzást látok neo-decentralistáink részéről péld. abban, ha ma azt javasolják: hogy az összes ut, csatorna és folyamszabályozás ügyét vonjuk el az állam befolyása alól s adjuk át a törvényhatóságoknak. A hogy ma vannak viszonyaink, tudni illik az értelem vagy érdekelttség azon csekély foka mellett a gyakorlati szükségletek és teremtmények iránt, különösen a f o r g a l m i é l e t iránt, a mely a mi megyei gyűléseinken még mindig hangadó köröket jellemzi. nagyon lehet félni, hogy ezen „reform“ a mi nagyon is alacsonyan álló közlekedési ügyünket évtizedekre visszaveti, vagy legalább is évtizedekre meggától minden komoly haladást. Megtakarítások eszközölthetnek ugyan az ily decentralizáció által is az á l l a m k i n c s t á r r a nézve, azonban a látszólagos megtarítások sokba kerülhetnének az o r s z á g n a k; nevezetesen azon czélnak elérését, a melyre kell államháztartásunk gyógyítása érdekében mindenenk felett törekedni: a népjóllétnek és közvetve a lakosság fizetéképességének fejlesztését, komolyan gátolná, a hol nem is tenné teljesen lehetetlenné.

XXV.

Alig vádolhatna optimistikus tulbecsüléssel valaki, ha azon takarítási javaslatok összegét, a melyek a magyar államháztartásban a XXI—XXIV. fejezetekben kifejtett reformok keresztülvitele által a legközelebbi években elérhetőek volnának, t i z — t i z e n e g y m i l l i ó f o r i n t r a becsüljük.

A törvényhatóságok kikerekítéséről szóló törvényjavaslat kilátásba helyezi, hogy ezzel egyidejüleg a járás-kiróságok száma 375 ról 391-re emeltetik ugyan, ellenben

a kir. törvényszékek száma 105-ről 58-ra szállittatik le. Ez utóbbi reform, mástól eltekintve, komoly állampénzügyi jelentőséggel is bír. Tudvalevőleg épen az igazságügyminiszterium, részben a közigazgatás és igazságszolgáltatás keresztülvitt szétválasztása folytán, követeléseiben gyorsan és aránytalanul haladt előre: 1868. évben csak 2.221,000 frtnyi összeget vett igénybe, és még három évvel később is (1871-ben) 3.199,000 ft. rendes kiadással elégedett meg; az 1874. költségvetésben, a pénzyomor daczára 11.238,007 frttal látjuk szerepelni, több mint ötszöröseivel az 1868. összegnek. Az utolsó igazságügyi reformok leghatározottabb magasztalói sem fogják azt állítani, hogy a magyar igazságszolgáltatás ennek megfelelőleg nyert volna; a közvélemény még hanyatlásról akar tudni. Ezen kérdés elbírálása nem tartozik tanulmányunk keretébe; csak annyit szabadjon kifejeznünk, hogy a panaszkodott bajok forrása nem azon reformlényegében fekszik, s hogy a visszatérés a korábbi rendszerre, t. i. az ujalagos összefogása az igazgatási és törvénykezési ügyeknek, minden irányban sajnálatos volna. Azonban, azon magától a kormánytól javasolt leszállítása a királyi törvényszékeknek csaknem felével (47) eléggé bizonyítja, hogy a három évvel ezelőtt megtett átalakításnál nemcsak a pénzügyi viszonyok hagyattak figyelmen kívül, hanem ismeretes mellétekintetettek befolyása alatt, sokkal tulmentünk a jó igazságszolgáltatás szükségletén is. Azon nyolcz millióból, a melylyel az igazságügyminiszterium kiadási rovata 1871 és 1874 közt emelkedett, a fele a közszolgálat hátránya nélkül törelhető, ha tudniillik a megmaradó törvényszékeknél azon elvek jönnek alkalmazásba, a melyeket a megelőző fejezetben az igazgatási reformnál érintettünk, és ha ezen felül a már is Országgyűlési tárgyalás alatt levő behozatala által a közjegyzőségnek a törvényszékektől a teendőik egy lényeges része elvonatik, és általában a perek kevesbedhetnek; a b a g a t e l l e l j á r á s remélt behozatala, mint Ausztriában legujabban elfogadtatott — hasonló hatást idézne elő.

Az előző két fejezetben kívánatos és keresztülvihetőnek kimutatott megtakarításokkal ez kereken évi t i-

zenőt millió forintnyi költségkevesbedést okozna. Ezen kevesbedések csupán az ugynevezett fakultatív, azonban mégis szabályszerűleg visszatérő kiadásoknál eszközlendők; ezek, mint a 14. fejezet kimutatta, átlagos évben közel 55.5 millió forintba ruognak. A javasolt megtakarítás ennél fogva az egész összegnek több mint negyedrésztét, körülbelül 27 százalékát tenné. Ez semmiesetre sem jelentéktelen levonás. Törölni vágyók és oly optimisták előtt kik azt gondolják hogy az államkiadásokat épen oly könnyen lehet leszállítani, mint felemelkedni hagyni, ez elégtelennek tetszhetik; én habozás nélkül bevallom, hogy nem mernék többet ígérni, vagy követelni. Alig volna ez keresztülvihető legfontosabb állami, társadalmi és forgalmi érdekeink megsértése nélkül. Épen most említém, hogy igazságszolgáltatásunk visszaadását a közigazgatási hatóságok kezébe szomorú visszalépésnek tartanám. Épugy a helyreállítandó helyhatósági önkormányzat alapján a megyének és a községnek a különös megyei és községi ügyek korlátlan igazgatását szívesen átengedném, azonban nem szeretném a decentralizáció ürügye vagy a takarékosági tekintet nyomása alatt az általános érdekeket az egyedülilletékes államtól elvonni. A helyi utak építését és fentartását a helyi községeknek nemcsak jogai, de sőt kötelességei közé számlálom; azonban, mint az előbbi fejezetben is megjegyeztettem, nekik legkevésbé sem engedném át a közlekedés ügyet, a mennyiben az országos érdekeket érinti; ennél fogva sem azon 4.816,703 ftot, a mely az útépítés és fentartásra, sem azon 1.401,837 ftot mennyi a víziutakra van az 1874-ik költség törvényben felvéve, sem törölni, sem lényegesen leszállítatni nem szeretném. Ép oly kevésbé vagyok képes egyetérteni azokkal, a kik a takarékosági veres irónt a közoktatási kiadásokon akarják gyakorolni. A költségvetés keretében némely változtatások lehetnek igen helyesek, mint például az akadémiák kevesebb száma erősebb dotációval bizonyára csak előnyös volna. Hanem általában époly igaztalan mint rosszul alkalmazott megtakarítás volna a közoktatási kiadásoknál fősvénykedni akarni, midőn még most 947,000 iskolaköteles gyermek nélkülöz minden oktatást, s 1000 községnek népiskolája sincs,

és a hol az összes államkiadás kulturcélokra (3.926,136 ft) csak huszontkötőre rúg lakosonként. Bizonyára lehet, — hogy e három tárcza mind-egyikére nézve csak egy-egy példát említsek fel — a fegyencmunka jobb felhasználása, a kavicsmunka ésszerűbb alkalmazása, az alapítványok erélyesebb igénybevétele által némi kiadáscsökkenést az említett három miniszteriumnál elérni; hanem ezen megtakarítások új vagy emelkedő követelések által, a melyek a haladó gazdasági és társadalmifejlődés által formuláztatnak, több mint ellensúlyozva lennének.

Többet, mint tizenöt millió forintot, tehát alig lehet állandó módon törölni a fakultatív kiadásokból, melyek a központi és helyi közigazgatást, igazságszolgáltatást, belső és külső biztosságot, közoktatási, közlekedési stb. ügyet érintik; más szavakkal: ezen kiadások évi összege rögtön — ha egyáltalán lehetne is, — nem szállítható le negyven millió forint alá... Láttuk pedig hogy költségvetésünk — miután a bevétel 140, a szerződészerű kiadások pedig 122.5 millióra rugnak — azokra csak 17.5 milliót hagyrendelkezésre (III. — VI. fejezetig); mint lehetne tehát a maradék 40 milliónyi szükséglet és a csak 17½ milliónyi fedezet közt a különbséget elenyésztetni? . . . Kutassuk: vajjon nem lehetne e, s ha igen: mikép, a köteles, tudniillik törvény vagy szerződés által látszólag az országgyűlés költségvetési vita alól elvont kiadási tételeknél törölni valamint?

XXVI.

Ezen kérdésre adandó feleletünknel szükséges, a magyar állam és pénzügyi ember elé lépő feladatnak előbbi fejtegetéseinkben már érintett kettős természetére emlékeztetni: egy egészséges pénzügyi jövő létésítése s az átmeneti rendszabályok megállapítása. (XVI. fej.) Ismétlem: az egyensulynak azonnali helyreállítását államháztartásunkban teljes lehetetlennek tekintem; a ki azt kilátásba helyezi, az tudva vagy nem tudva, politikai-pénzügyi humbugot üz. Lehetetlen az, mert erre szükséges volna vagy a köteles fizetések megszorítása, vagy az ország halaszthatlan szükségleteitől a fedezet elvonása, vagy

az adókövetelések végtelenül felcsavarása, vagy végül mind három eljárás egyidejű igénybevétele; az első törvényeségi bukás volna, a második az állami, a harmadik a nemzetgazdasági bukást alapítaná meg. A mire kell törekedni, mert ésszerűleg csak is arra lehet törekedni, ebben áll: az egyensúlynak biztosítása a jövő költségvetésében és az on eszközök megszerzése, amelyek által a közbeneső időre a mellőzhetlen hiány fedeztenék. A „jövő“ azonban nem a ködös időtávokra való elhalasztást jelenti; az 1877. évvel meg kell annak kezdődni. A három évi közbeneső időt teljesen elegendőnek tartom egy egészséges állampénzügyi helyzet teremtésére, azaz arra, hogy az előbbi fejezetekben követelt reformokat és rendszabályokat a közgazgatás, igazságszolgáltatás, forgalmi és társadalmi élet terén ne csak keresztül vigyük, hanem hogy azok kettős hatásukat a kiadások leszálítása és a bevételek emelkedésében nyilvánítsák is. Csak e három évi átmeneti időre kell rendkívüli eszközökkel, — melyeknek sorából én azonban az új adóösszeállítás kizárom, — a hiány fedezéséről gondoskodni.

Ezen kettős szempontból kell megvizsgálunk a köteles kiadásokat, melyeket (VI. fejezet) 122₅ millióra számítottunk. Közlebbbrólszemlélve, ezek három csoportba oszthatók: a) oly kiadások, melyek sem ma sem 1877 után nem szállíthatók le, tehát úgy a jelen, mint a legközelebbi jövő államköltségvetésében megfogják eddigi magasságokat tartani; — b), oly kiadások, a hol már most lehet leszállításra törekedni és az elis érhető; — c), oly kiadások, a melyek csak a jövő vagy rendes költségvetésben fognak szerepelni kisebb tételekkel a jelenlegieknél.

Az első csoportba tartozik mindenek előtt a 4.124,091 frtra rugó civillista. Ez az 1873: III. t. cz. által nyolcz évre van megállapítva. Leszállítás a kiadó részéről nem gondolható; csak az elfogadó nagylelkű kezdeményezéséből származhatik az. Ez nem számítási elem. . . Hasonló áll a szerződés szerű járulékról (4.842,000 ft.) Horvátország a volt katonai őrvidek önkormányzati költségeihez; ez utóbbi nevezetesen, hol még oly sok tenni való van, költségvetésünket

inkább még e m e l k e d ő mértékben veendi igénybe ; annálkább, mert a határőrvidéki erdőüzlet megszűntével egyelőre elesik a főforrás, melyből kellett volna a határőrvidék polgárosítási munkálatainak fedeztetetni. . . Ide tartozik a f ő l d t e h e r m e n t e s i t é s i a d ó s s á g is, (18.481,374 ft), a melynek törlesztés által létrejövendő leszállítását különben a különös adópótlék megfelelő leszállításának kellene követnie. . . Ez tesz összesen köteles kiadások, melyek a jelen és a jövő költségvetésben megmaradnak : 28.048,065 fttot.

A második csoportba, a hol tudniillik már most, vagy legalább 1875-re a leszállítás elérhető volna, tulajdonképp csak a k ö z ö s k i a d á s o k h o z v a l ó járulék (29.217.503 ft.) volna sorozható. A járulék bizonynyára igen súlyos, különösen pedig a közös államadósság még nagyobb összegével együtt ; ezt eléggé hangoztattam évek óta az országgyűlésen és a sajtóban. Ha a jövő alkalmat nyújt, ezen viszonyt törvényes és békes uton alaposan megváltoztatni: nem leszek az utolsó, gyenge erőm szerint közreműködni arra. Ma azonban, szemben a zavaros pénzügyi helyzettel, a leggyorsabb segély szükséges. Hogy ezt megszerezzük, tekintettel kell lenni nemcsak arra, a mi lehetséges ; a javasoltnak keresztülvihetőnek, azaz oly természetűnek is kell lennie, hogy az adott viszonyok közt is maga mellett bírja a döntő tényezőket ; hogy még a mai kormány és a mai többség által is elfogadható legyen. Ezen irányhoz a közös kiadások tárgyában is hű akarok maradni, és ezért ugy az 1867-ki kiegyezés, miat az állandó hadsereg és szervezetének sokat vitatott kérdésének elmezését teljesen mellőzve, — a levonási javaslatot a lehető legszerényebb határok közé szoritom. Ezen minimum, a mennyit azt hiszem, pénzügyi nyomorunk tekintetbevételével feltétlenül lehet és kell követelni, abban áll, hogy a magyar delegáció rendszeres ellentállását a lajtáninenni delegáció törlési igyekezése ellen adja fel, sőt ezen irányban segítse és támogassa. Ha ez megtörténik, akkor a közös miniszterium örökös várépitését, örökös ujitásait és kísérleteit a felfegyverzés, ruházás stb. iránt, kénytelen lesz feladni. Ha pedig a közös hadügymini niszterium ide kényszerítettik, nagy nehézség nélkül lehet

a mi járalékunkat a közös kiadásokhoz — nevezetesen, ha a külföldi képviseltetés is takarékosabban lesz szervezve, mi könnyen keresztülvihető — mintegy nyolcz millió forinttal lesz állítani. Ezen leszállítást követelni és várni egyszerüen jogosít bennünket azon összeg, melyet a közös hadügyministerium tényleges rendes kiadásai 1868, 1869 és 1871-ben elértek; összesen 62.150,009 forint. A nehezebben terhelt 1870-i háborus év (28.355.000 ft.) bevonásával is a négyévi átlag csak 22.622,000 frtra rug. Ebből nyilvánvaló, hogy ha ezen négyévi átlag vétetik is szabályul, a mai költségből 6. milliő törölkethetik; a levonás pedig 8.5 milliőt érhet el, ha az 1868. 1869, és 1871. évek átlaga vétetik szabályozó gyanánt. És miért ne vétetnék az, szemben vitathatlan pénzügyi nyomorunkkal egyoldalról, mely a megtakarításokat parancsolólag igényli, szemben azon biztosítékokkal másoldalról, melyeket az európai viszonyok és a mi udvarunk és kormányunk külviszonyai az új háboru veszélye ellen nyújtanak? Mire valók a folytonos fejedelmi utazások és az örökös önkénytes nyilatkozatok a „biztosított“ békéről, ha a felfegyverkezett béke terheit még ott is a hol a lakosság láthatólag nyög terhe alatt, nem képesek enyhíteni!

Mint már megjegyeztem: Az állam szomorú és rög tőni javítást igénylő helyzetével szemben első sorban nem azt kell tekintetbe venni, mit gondol egy bizonyos párt legjobb és legezlszerűbbnek, sem pedig azt, hogy mit ohajt és mire törekszik az egyes; a keresztülvihetőt kell kikutatni, az utakat s módokat melyeket akkor is lehet érvényesíteni, ha egyelőre politikai és pártviszonyaink semmi vagy csak lényegtelen átalakulást szenvednek... Pártszempontból a közös hadsereg leszállítását követeltem volna a magyar hadsereg javára; s hogyha egyéni nézetemet kifejezésre akartam volna hozni, úgy egyáltalán az állandó hadsereg ellen — mely meggyőződésem szerint a jelenkor legkövetkezésteljesebb bajainak egyike — a nép fegyverezése mellett szóltam volna. De, „gyakorlati“nak kell maradnom. Ki mondhatja pedig rajongónagy tulzónak, ha szemben félreismerhetlen pénzügyi bajunkkal egész egyszerüen azt kívánom, hogy a közös hadügy költségvetését az 1868—71. évek állására vigyük vissza? Ha ez — a mi valószínű — a hadsereg tényleges létszámának alább-

szállítását vonná maga után, annál jobb; n e m z e t g a z d a s á g i fejlődésünkre szerencse, ha a hadsereg a lakosság munkaképes elemeit kisebb mérvben nyeli el.

XXVII.

Harmadik csoportba azon köteles kiadásokat soroltuk, a melyek egyelőre semmiesetre nem szállíthatók le, hanem a jövő vagy rendes költségvetésben, azaz 1867. évtől kezdve, kisebb összeggel vétethetnek fel. Ezen csoportra a következő tételek maradtak: nyugdíjak (2.901,350 ft.), a magyar államkölcsonök költségei (16.678,292 ft.), a függő (magyar és közös) adósságéi (244,600 ft.), a járulék a közös államadóssághoz (31.286,009 ft.), végül a vasutak kamatbiztosítéka (14.000,000 ft.). Ez tesz összesen több mint hatvanöt milliót (65.110,251 ft.) vagyis jóval többet mint a köteles kiadások felét.

Törekedjünk először a kevesebb jelentőségű tételekkel jönni tisztába. L e b e g ő a d ó s s á g h o z, azaz utalványok, kinstári jegyek ideiglenes kibocsátásához még a legjobban rendezett államháztartásokban is kell néha fordulni; az illető tétel teljes elényesztét tehát a mi államháztartásunkból nem lehet oly hamar remélni. De hogyan egyszer államháztartásunk egyensúlyba hozatott és a valuta szabályoztatott: akkor a magyar és a közös pénzügyminiszterium a függő adósság kiegészítő eszközét ritkábban és kisebb terjedelemben fogják alkalmazni; annálfogva az illető évi kiadás leszállítása felére vagy mintegy százhuszezer forintra könnyen keresztülvihető lesz. . . A n y u g d i j a k r a vonatkozólag itt az évek előtt az országgyűlésen általam megpendített kérdést a túlélt nyugdíjügy teljes elhagyása iránt tárgyalatlanul hagyom. Annak fenntartását feltéve azonban világos, hogy az előző fejezetekben elengedhetlennek kimutatott lényeges leszállítása után a hivatalnok és szolgaszemélyzetnek, — a mely, igaz, a keresztülviteli s átmeneti korszakban bizonyos elbocsátási összeget fog igénybevenni — a nyugdíjigényeknek is nevezetesen kell csökkeniök, miután az elhalottak a nyugdíjlistáján nem pótoltatnak megfelelő növekvés által A nyugdíj kiadások ezáltal elért leszállítása 1877-től kezdve a mai összeg husz százaléka, vagyis 580,270 frt. tehetők. . . E két tételnél tesz a megtakarítás kereken h é t s z á z e z e r f o r i n t o t.

Sokkal jelentékenyebbek és merevebbeknek látszanak a magyar és közös államadósságok kiadási tételei. Rögtöni leszállítás itt természetesen lehetetlen; a jövő költségvetésben részben maga magától beáll, részben igen nagy megerőltetés nélkül elérhető. Ami a maga magától való apadást illeti, elég arra emlékeztetni, hogy a kamatok és törlesztés tulnyomólag ezüstben fizettetnek, s ez által bankjegy és ezüst közt létező árfolyamkülönbség által nem lényegtelenül gyarapíttatnak. E tanulmány folyamán eléggé kimutattuk, miszerint államháztartásunk egészségessé tétele nem érhető el nemzetgazdasági viszonyaink gyökeres javítása nélkül, a mely a maga részéről a valuta szabályozását, a rendes pénz- és hitelügy helyreállítását előfeltételként követeli. Ha ez a legközelebbi három év alatt keresztülvitetik — mint keresztül kell vitetnie, ha pénzügyi nyomorunk elhárítását őszintén akarjuk, — akkor természetesen el esik az agio által okozott kiadás-többlet is. Az agio ez idén az államköltségvetésben csak 8°-kal van számítva, az 1873-ki 10, és az előbbi évek 20°-ával szemben. Ezen csak nyolczszázalékos agio vagyis az ezüstpénz beszerzésének költségei a költségvetési törvényben fel vannak véve: a közös államadósságnál 954,080; a magyar vasuti kölcsönnél 372,019; a gümöri zálogleveleknél 30,738; a 30 milliós kölcsönnél 151,936; az 54 milliós kölcsönnél 216,000; végül a 76¹/₂ milliós kölcsönnél, ha azt is 8°-kal számítjuk, 367,200 frttal. Ez ad összesen megtakarításul (954,080+1.136,893=) 2.090,973 forintot, mely a jövő vagy rendes költségvetésben némileg magától fog előállani.

Előreláthatólag azt kérdik: vajjon a valuta helyreállításából a magyar államadósságok terheinél várható 1.136,893 forintnyi megtakarítás nem fog-e ellensúlyoztatni azon új kölcsönök terhei által, a melyeket 1877-ig kényszerítve leszünk felvenni? vajjon ki lehet-e kerülni, hogy még 1874. őszén ne vétessék a legujabban megszavazott kölcsön második fele (76¹/₂ millió forint) igénybe, és már csak maga ez által is a magyar államadósság terhe ne növekedjék évi további öt millióval? Igaz, ez nem kerülhető el, ha az eddigi módon gazdálkodunk továbbra is, vagy pedig 3—4 millió forint megtakarítással beelég-

szünk a tisztviselők fizetéseinél; azon kényszerűséget azonban el kell és el lehet kerülni, ha gyökeres orvoslásra törekszünk, különösen ha 1877-re és azutánra az egyensúlyt az államháztartásban az adóképesség hatályos emelése által biztosítjuk, az átmeneti kor szükségeiről pedig rendkívüli műveletek által gondoskodunk. Azon kölcsön kivételével, a mely a valuta szabályozására lesz szükséges, a melynek terhei azonban nem a költségvetés által viselendők, — míg pénzügyünk teljesen rendbe nem hozatik, a hitel új igénybe vételéről nem lehet szó sem; különben megadatik az államhitelnek a kegyelemdőfés és a pénzügyi helyzet valódi javítása csaknem lehetetlenné tétetik. Azon 16.678,292 forintnyi kiadás, a melylyel a magyar államadósságok ma terhelik költségvetésünket és a melyek az agiópótlék elesésével kereken 15.540,000 ftra szállanak le, az átmeneti korszak alatt semmiesetre sem emelhető új adósságcsinálás által és csak ezen összeggel vehető fel az 1877-iki államköltségvetésbe és azután is.

XXVIII.

Szántsándékosan mondom: „az átmeneti korszak alatt.“ Sem magamat, sem másokat nem akarom azon álmérennyel ámitani, hogy mikor három évi erőmegfeszítés után pénzügyi bajunkat gyökeresen megjavítottuk és az egyensúlyt az államháztartásban helyre állítottuk, — a hitel igénybe vételéről mindenkorra le fogunk mondhatni. Magyarországnak a közélet némely terén, különösen az oktatás, forgalom, egészség és börtönügy terén még sokat kell utánpótolnia, mi kétségkívül az állam feladataihoz tartozik; az erre vonatkozó művek és berendezések a legjobb karban levő államháztartásban sem fedezhetők mindig a folyó bevételekből. Az ilyen nem ü kiadások egyébiránt inkább gyümölcsöző befektetések, semmint terheltetés az országra nézve, feltéve — mi elengedhetlen feltétel, — hogy a hitel erre is csak a kor és az on mérvben vétetik igénybe, a mikor a természetszerűleg emelkedő bevételek az új kamat és törlesztési kiadásra biztos fedezetet nyújtanak. Ezért szükséges egyelőre a haszontalan kiadások mellőzéséről egyfelől, a

fizetési képesség emeléséről más oldalról gondoskodni, és ezért a hitel netaláni új igénybevétele csak a pénzügyi reform teljes keresztülvitele után történhetik meg. Ezenfelül jövőre, ha egyáltalában kell, csak tisztességes, elviselhető feltételek mellett szabad kölcsön felvennünk; ilyenekre azonban csak akkor számolhatunk, ha államháztartási bajaink gyökeres reformja által, Európa s nevezetesen a pénzpiacok bizalmát visszahódítottuk.

Hitelünk állandósítására még egy második dolog is szükséges, a mi által egyidejűleg a kamatteher további jelentékenyebb leszállítása is várható a magyar kölcsönök után; ez: **á l l a m a d ó s s á g ü g y ü n k á t v á l t o z t a t á s a**. Tarkábbat Európában alig találhatni. Van eddigelé összesen — az időközben bekövetkezett, nem nagyon jelentékeny törlésektől eltekintve — kiállítva s eladva kötvényünk névleges értékben: 85.125,600 (vasuti kölcsön) + 30.000,000 (sorsolási kölcsön) + 6.624,300 (gömöri záloglevelek) + 30.000,000 + 31.000,000 + 76.500,000 = 282,249,900 forint. De ezen 282¹/₄ millió nem egy államadósságot képez; mintha csak szándékosan akarták volna az együvé tartozást zavarni és a világosságot lehetetlenné tenni: oly annyira keresztelik benne egymást a különfélelések. Így az utolsó kölcsön hatszázalékos, a sorsolási kölcsön épen kamattalan, a többi négy kölcsön ötszázalékos; a vasuti kölcsön kötvényei 120, a sorsolási kölcsöné 100, a gömöri záloglevelek 150 ftről, az utolsó három kölcsön font sterlingról szól; a vasuti és sorsolási kölcsön 50, a gömöri 40¹/₂, az 1871-iki 32, az 1872-iki 30 év alatt 1875-től kezdve, végre az 1873-iki öt év alatt fizetendő vissza. Tarkább mintakártyát nehezen lehetne kigondolni.

Ez is bizonyítja azon határtalan könnyelműséget és megbocsáthatlan naivságot, a mellyel vezetnek állam-pénzügyi műveleteink. A ki csak félig ismeri a pénzpiacot, be fogja látni, hogy ezen sokszerű tarkaság maga elegendő volna arra, hogy a magyar államkötvényt a legnehézkesebb és legkevésbé keresett papírrá tegye. Mindenesetre jó részben hozzájárult az hitelünk növekedő súlyedése és kölcsöneink megdrágulásához. Ezen lehet és kell segíteni **á l l a m a d ó s s á g a i n k á t a l a k i t á s a é s e g y s é g e s i t é s e á l t a l**. Ha egyszer Európát ténylek által azon meggyőződésre jutattuk, hogy illendően és értel-

mesen tudunk gazdálkodni, hogy állampénzügyi tekintetben életképesek vagyunk: akkor hitelünk más alkotmányos, életképes és szépjövőjű államok hitelével többé kevésbé egyenlő lesz; akkor rendes viszonyok közt a magyar államnak is fognak ténylegesen 4—5 százalékra kölcsönözni. Ezen pillanatot haladéktalanul fel kell használni a k o n v e r t á l á s r a, azaz soknemű adósságainknak egy egységes adósságá leendő átváltoztatására, a mely csak egy-nemű kötvényeket, egy kamatlábat, s egy törlesztési tartamot ismer. Magától érthetőleg az átalakulásnak a hitelezővel szemben ö n k é n y t e s n e k kell lennie, azaz szabadságára kell hagyni vagy visszakövetelni a tőkét vagy azt az államnál tovább is ott hagyni az új feltételek mellett. A kivitel módjára nézve az újabbkori pénzügyi történe gazdag választékot ad az előképekből. Ha a művelet h e l y e s i d ő b e n és az a r r a v a l ó e m b e r által vétetik fogamatba, úgy a 225 millió, mely a hatkölcsön után tényleg befolyt a magyar államkincstárba, nem foghat nekünk kamat és törlesztéssel ezután 5—5 $\frac{1}{2}$ %-nél évente többbe kerülni, vagyis 11.200.000 és 12.375.000 forint körül. Ha kereken tizenkét millióra teszük, ez a rendes költségvetés részére további négy és fél millió forint megtakarítást ad a magyar államadósságok évi terhénél.

A művelet, mint mondtuk, csak akkor vihető keresztül, de akkor nagy nehézség nélkül, ha pénzügyünk átalakítása valósággá lett és Európa őszinte megtérésünkről az észszerű államháztartáshoz meggyőződött. 1877, korábban 1876 előtt, tehát e művelethez nem lehet fogni; így a kivitel részleteinek tárgyalása időelőtti volna. Csak a kételtelhat megnyugtatóására, a kik netalán a műveletet keresztülvihetlennel találják, és a javaslatot mint rajongót elvetik, akarom emlékeztetni az angol előzményekre. Az első francia császársággal folyt háboruk nyomása ala t Nagy-británia nemesak a bankósajtókat vette a kényszerárfolyam segélyével szerfelett igénybe; hanem államadósságát is 601.000.000 font sterlingnyi (h a t m i l l i á r d o, é. fton felül) óriás összegig gyarapította; a világbéke visszaállítása után kevés évvel s mihelyt a valuta ismét helyreállított, hozzáálltak az átalakításhoz: az öt százalékos államadósság 1822-ben 4 százalékos, 1830-ban 3 $\frac{1}{2}$ -százalékos, végül 1844-ben 3-százalékosá változott

át és ezáltal a kamatteher évente 10 millió font sterlinggel (100 millió forint!) kevesbedett. Csak egy példát még Franciaország pénzügyi történetéből. Fould Achille pénzügyér által 1852. évben megtett átváltoztatása az 5 százalékos renteleveleknek $4\frac{1}{2}$ százalékosokká, a Francia államadósság ezen részének évi kamatterhét 17.566,401 frankkal kevésbíté, s így az azóta lefolyt huszonkét év alatt a francia kincstárnak 386.460,822 frank megtakarítást okozott!

Az ellenvetést — már e tanulmány más pontjainál tették azt ellenem — látom előre: „Magyarország sem Anglia, nem Franciaország.“ Bizonyára nem, és kevés kilátása is van mindaddig azzá lenni, míg bizonyos lapok csaknem honárulásnak bélyegzik, ha előhaladott országok eljárását ajánljuk követésre hazánknak. A különös felfogást nem akarom itt általános megítélés alá vonni. A mi esetünkre szorítkozva, azt válaszolom: De Magyarország államadóságát még nem is számítjuk milliárdokba, mint Anglia és Franciaország államadóságait; de Magyarország ennek daczára ma nem 4—5 százalékot, hanem 7—10-et fizet; de mi nem is 3—4^oig leszállást kívánunk Magyarország részére, hanem szívesen megállunk az 5—6 százaléknál is, a mi már is nemzeti adósságunk kamatterhét egy negyed, legalább is egy egy ötöd részszel lejjebb szállítaná.

Vajjon hasonló művelet nem volna-e létesíthető a közös államadóságból elébb elválasztandó reánk eső részre nézve is? . . . A művelet nehezebb s bizonyára a messzebb jövőre tartozik, melyet itt nem akarunk figyelembe venni.

XXIX.

Költségvetésünk köteles kiadásaiból még a vasutak kamatbiztosítását (14.000,000 ft.) kell figyelembe venni. Ez bizonyára ujkori államtörténetünk legkényesebb és legkevésbé kedves fejezeteinek egyike. Alig érvény sitettük bárhol hasonló mérvben saját erőink tulbecsülését és a tényleges viszonyok figyelmen kívül hagyását, a tervezésben a tervelteuséget összekötve a határtalan könnyelműséggel a kivitelben! A következmények szerfelett érezhetők: tulságos vasuti politikánkat illeti meg az egyáltalán nem irigylésreméltó oroszláurész az állam jelen pénzügyi nyomor

létesítésénél. Igaz ugyan az is, hogy épen az ezen irányban kifejlődött lázas tevékenységnek köszönhetjük, ha az 1868—1873. időközben vasutaink üzlethossza csaknem megháromszorosodott: 1873 végén 836.⁴⁹ mértföld, míg 1867 végén csak 295.⁰³ volt. Elmúlt azonban az idő midőn a pályaépítés feltétlen nyereségnek tekintetett és a pályahossza a gazdasági haladás és jólét legbiztosabb mértékének tartatott. Itt szintén nem pusztán mérni, hanem számolni, mérlegelni, azaz a viszonyokkal is számot kell vetni. Figyelnet kell rá fordítani: Mibe kerültek magok a pályák? Mibe kerülnek közvetve másnemü károsítás folytán? Mennyit érnek, azaz mennyi hasznot hoznak?

Az első kérdésre nagyon is figyelemreméltólag felel meg a mai pénzügyi helyzet. A másodikra sem lehet kielégítőleg válaszolni; a sinutak iránt nyilvánult tulbuzgalom a közutakat hanyagoltatá és hanyagoltatja el, — a melyek rosszabb állapotban vannak ma, mint az abszolút uralom alatt; épugy a víziutakat, — a melyek inkább érvényesülnek pusztító hatásuk, semmint szállítási képességök által. A mi a harmadik kérdést, vasutaink állam- és nemzetgazdasági hasznát vagy értékét illeti, azon naiv hibába estünk: feltétlen igazságnak venni ama csak feltételesen igaz tételt, mely szerint a vasut maga teremti és neveli a forgalmat magának. Ez áll; azonban csak oly országok és vidékeken, a hol léteznek az élénk forgalmi fejlődés előfeltételei: munkaerő és munkakedv, tőke, hitel, értelem, észszerű forgalmi törvényhozás, biztos jövedelemforrások és piacok. Hol mindez hiányzik és nem is szereztetik meg — mint nálunk — ott a sinutak elég gyakran csak a nyomort hozzák közelébb a nyomorhoz s igy hatványozzák azt.

A mi majd haszontalan, majd elbibázott, másutt tulságos drága pályaépítkezéseink ezen említett eredménye drasztikus módon szembeszökik a legujabban a közlekedési miniszteriumban megkísérlett szembeállításából az üzleti árak és üzleti önköltségnek. Az (egyelőre még csak kézirati) összeállítások az 1872. évi szállítást vesszük alapul és a tulajdonképi magyar állampályákon kívül (északiak és déliek) még nyolcz, állami kamatbiztosítékkal ellátott vonalra kiterjednek. Ezen összeállításból kitünik például, hogy minden mázsa árunál melyet szállítanak,

az arad-temesvári, a nyugoti és az alföldi pálya $2\frac{1}{2}$ krajczárt és többet p ó t o l m é r t f ö l d e n k é n t ; a keleti, északkeleti és kassa-oderbergi 3 krajczárnál többet; az államvasut északi vonalain 0.48 krajczár pótlást ad minden mázsa-mérföldre, míg a déli vonal vesztesége 2 krajczár és annál többre is megy. Ezen, a teherszállításnál tapasztalt veszteségeket részben az igen alacsony tarifákból lehet kimagyarázni; a személyforgalomnál azonban a magyar állampályák ép oly drágák, mint az osztrák vasutak (36, 27 és 18 kr. mérföldszámra az 1. 2. és 3. osztályu utazótól,) a társulati pályák lényegesen drágábbak (40, 30 és 20 kr.) Ennek daczára v e s z i t e n e k mérföldszámra az utóbbiak minden első osztályu utasnál 38 krtól (keleti vasut) 5 frt. 44 krig, (északkeleti pálya), minden másodosztályu utazónál 1 kr. (első erdélyi) 56 krig (északkeleti;) csupán a harmadik osztály kezd, legalább néhány pályánál, jövedelmezővé lenni . . . Ez utóbbi megjegyzés legkevésbé sem áll a sajátképi állampályáknál, a melyek ez irányban is a legmelepőbb és legszomorubb eredményeket mutatják! Minden elsőosztályu utasnál v e s z i t az állam mérföldenként: az északi vonalon 60 krajczárt, a délin pedig 4 ft 82 Krajczárt A ki például Pestről Ruttkára (41 mértf.) első osztályon utazik, fizet $(41 \times 36 =)$ 15 frt. 76 kr. a magyar északi állampályának, a melynek azonban a magáéból kell 24 frt. 60 kr. h o z z á p ó t o l n i, hogy a szállítás önköltségeit fedezze; ha valaki Zákánytól Zág-rábba utazik ($13\frac{1}{2}$ mértf.), fizet a magyar déli vaspályának $(13\frac{1}{2} \times 36 =)$ 4 frt. 86 kr. melynek azonban a magáéból ehhez további 65 frt. 07 krt. kell toldania! Ezen utazószállítása e rövid pályán 70 frtba kerül, mihez ő alig $\frac{1}{14}$, az állam pedig a többi $\frac{13}{14}$ -el járul.

Ezen óriás áldozatok, melyeknek a legjobban álló vállalatot is gyorsan semmivé kellene tenni, állítólag „magasabb“ célok kedvéért hozatnak. Hát ezek el is éretnek-e azután? Az északi vaspálya Magyarországot egyenesen akarja a német északkal hozni összeköttetésbe; azonban elmaradnak a szükséges intézkedések arra hogy versenyképesse tegyék őtet s a forgalmat felé irányozzák. Így ezen nemzetközi vonalon (Pest- Ruttka- Oderberg) nincs egyetlen gyorsvonat sem, csak egy postavonat, míg Bécs és Oderberg közt minden-

nap egy gyors, és két postavonat közlekedik; ezen vonalon 6 óra 50 percz alatt meg lehet tenni az utat, a mely a csak $3\frac{1}{2}$ mértfölddel hosszabb Pest-Oderbergi vonalon 14 óra 15 perczet igényel. Az egész Pestről felfelé Pozsonyig fekvő, ugy a dél nyugati tájék lakossága lényegesen nyer időt és kényelmet, ha Gänserndorf, illetőleg Bécs felé utazik s nem Pesten át Oderbergbe (Boroszló, Berlin stb); sőt a magyar délkelet és vele együtt az egész alsó Duna vidéke előnyösebben találja — hála érte a különös magyar hálózat hiányos szervezésének — az utazást és szállítást a Temesvár-Czegléd-Pest-Gänserndorf-Oderbergi vonalon, mintsem a lényegesen rövidebb Temesvár-Arad-Szolnok-Hatvan-Oderbergi vonalát használná, — a mi természetesen nagy kárára van a magyar állami és kamatbiztosított pályáknak . . . A déli magyar vonalak — szemben főkép az osztrák déli vasuttal — az egyenes forgalmat a tengerrel és Fiume jövőjét akarták biztosítani; ezért áldoztunk milliókat és milliókat a károlyváros-fiumei vasutra, és a fiumei kikötő még néhány milliót el fog nyelni. Ki állítaná azonban hogy a cél el van érve, míg a déli vasut Zákánytól Baresig, Zágrábtól Sziszekig és Zágrábtól Károlyvárosig vonaltörédekeit beékeli a magyar déli pályák közé és ezektől azáltal elvesz minden önállóságot és működési szabadságot?

XXX.

Az elmondottak után legkevésbé sem fogadhatom el azon optimista nézetet, hogy az ideai költségvetési törvény tizennégy millió forintjában a kamatbiztosítás teher tetőpontját elérte és ezentul lefelé fog szállani. E nézet támogatására felhozzák azt, hogy csaknem minden biztosított vonal át van már adva a forgalomnak. Az igaz, hanem ezzel itt az építés és üzlet folytán költségesebb, ott irányuk miatt kedvezőtlenebb vonalak is fel vannak véve az öszszszámításba, a mi ezt egyáltalában nem teszi kedvezőbbé. A keleti vasut péld. 1872-ben 53.²⁵ mértföld üzletihossza mellett 1.666,619 ft. pótlékot igényelt kamatbiztosítás czimén; 1873. évfolyamán további 26.⁵⁰ mértföld adatott át a forgalomnak, s a most már csaknem teljesen kész vonalra kétannyi összeg (2.903,847 ft.) követeltetett kamatbiztosíték fejében. A magyar üzletvonalak összhálózata 1873-ban

130 mértfölddel, vagyis több mint tizennyolez százalékkal nagyobbodott, és ennek daczára (s daczára azon „népvándorlás“-nak, melyet a közkiállítás épen Magyarországon idézett elő) a személyforgalom csak tiz százalékkal nagyobbodott, a teherforgalom pedig épen tiz millió mázsával kevesbedett

G y o r s leszállítását az érintett költségvetési tételnek ennél fogva csaknem lehetetlennek tartom. A jövő vagy rendes költségvetésnél azonban lehet ily leszállításra törekedni. Első sorban elesik, ha egyszer a valuta szabályozva lesz, mintegy 1.100,000 forint, a melylyel szaporodik ma az ezüstbeszerzés költségei által az állam valódi költsége. Továbbá a pályák bevételeit emelkedni, következőleg a megkívántató állampótlék megfelelőleg leszállani fog, ha az ezen tanulmány folyamán érintett rendszabályok által egészséges nemzetgazdasági fejlődés és azzal együtt a szállítási forgalom emeléséről gondoskodva lesz. De e közvetett hatások mellett ama teher gyengítése oly rendelkezéseket is igényel, a melyek a vasutügyet k ö z v e t l e n ü l érintik.

Az elkövetett hibákat és bűnöket nem lehet többé mindenben jóvá tenni, különösen nem azt, hogy szerfelett drágán építettünk. Vannak vonalaink, a melyeknek építése 1.200,000 ft. felett került mértföld számra (Kassa-Oderberg); az első erdélyi pálya 900,000 frtnál többre jött; a keleti és károlyváros-fiumei pályák számlái még nincsenek lezárva; ezek előreláthatólag a magyar állami és biztosított pályák nagy átlagát mértföldenként 950,000 ft. építési költségre fogják emelni. Hogy mi okozta, a tapasztalás és a műszaki erők hiányán kívül, pályaépítkezéseink rendkívüli drágaságát: maradjon itt érintetlenül; a keleti vasut kérdése péld. a mely az utóbbi időben az országgyűlésen és a sajtóban annyi port vert fel, ezen kényes pontra némi világot vetett. Mi a magunk részéről végig megakarjuk őrizni a tárgyilagosságot, és e miatt a vasuti kérdésben is csak a t é n y e k kikeresésére szoritkozunk, a nélkül, hogy azok g e n e z i s é t irnók. A tény az, hogy a segélyezett pályák építési költségei mértföldenként 950,000 ftot fognak átlag tenni. Ez az építési tőke ötszázalékos kamatozására évente mértföld számra 47,500 ft. t i s z t a üzleti jöve-

delmet kíván meg, mi a legkedvezőbben álló magyar pályánál, a tiszai vasutnál is, alig éretik el. . .

Igy hát ha a teher alatt nem akarunk lerogyni, legalább, minden erőből oda kell működni, hogy az üzleti szervezet forgalomelőségitő s egyuttal kevésbé drága is legyen, hogy a pályáknak ugy nyers mint tiszta jövedelme a lehetőségig emeltessék. Ugy az egyik, mint a másik azonban épen elérhetlen, pályahálózatunk mai alakja mellett. 1873 végén volt üzletben 836.¹⁰ mértföld; abból esik 115.⁸⁸ mértföld az osztrák államvasutra és 106.¹⁴ a déli vasutra; marad tehát, mint valóban magyar (állami és társulati) pálya, 614.⁴⁷ mértföld, — és ez nem kevesebb mint t i z e n h a t pályára oszlik fel! T i z e n h e t e t is mondhatunk, mert a magyar államvaspályák déli és északi vonalai külön-külön hálózatot képeznek. Képesek-e az átlag oly korlátolt terjedelmű vonalak egy központi hivatalnoki kar s egy különös igazgatóság költségeit elviselni, különösen nálunk, hol az effélék mindig a legdrágábban vannak berendezve? Más oldalról, hogy lehet szó az üzlet ily széttorgácsolása mellett könnyű és gyors forgalomról?

Ezen állapoton a forgalom és az államkincstár érdekében gyorsan és alaposan kell segíteni. Franciaországban hasonló okból 1852. évben félszáz pályavállalat hat nagy társasággá olvadt össze; hasonlóra törekednek Angliában az egész- és félfúziók által. Ennek kell nálunk is megtörténni; csak hogy nekem ugy látszik, hogy viszonyaink közt a b e l g a rendszerhez való leghelyesebb simulás van indícalva, a h o l a z á l l a m s a j á t ü z l e t e k i e g é s z i t é s e v é g e t t a t á r s u l a t i p á l y á k ü z l e t i b é r l ő j é v é t t e m a g á t. M i g , e g é s z e n m á s á l l a m i s n e m z e t g a z d a s á g i v i z s z o n y o k k ö z t , v a s u t ü g y ű n k a l a p o s á t v á l t o z t a t á s a l e h e t ő v é n e m l e s z (a m i b e k ö z e l l e b b b e l e e r e s z k e d n i i d ő e l ő t t i v o l n a) , l e g a l á b b a z ü z l e t n a g y o b b e g y e s i t é s é r e k e l l e n e a z ö s s z e o l v a s z t á s á l t a l h a t n i , é s a 16—17 p á l y á t n é g y , l e g f e l j e b b ö t c s o p o r t o z a t b a f o g l a l n i ; t o v á b b i j e l e n t é k e n y l é p é s v o l n a e l ő r e , h a a z á l l a m m a g a e z e n c s o p o r t o z a t o k e g y i k é t v a g y m á s i k á t , v a g y a k á r e g y i k é t é s m á s i k á t i s e g y e l ő r e b é r b e v e n n é . H a m á r k ö t e l e z v e v a g y u n k a k a m a t b i z t o s i t á s u t j á n e z e n p á l y á k t e r h é t v i s e l n i ,

ugy minden tekintetben sokkal előnyösebb a lakosság, mint szintén az államra nézve is, ha ez utóbbi az üzletet közvetlenül uralja.

Ha ezen az úton a magyar vonalak versenyképe-
sebbekké lettek az osztrák állam és a déli pályával szemközt,
ha az igazgatás és üzlet gyorsabb, észszerűbb és kevésbé
drága lett és ezzel egyidejűleg az általános nemzetgazda-
sági fejlődés által a belföldi forgalmi tevékenység emelé-
séről, s az alsó dunai vidékeken leendő sokat tárgyalt csat-
lakozások végre valahára létesítése által a nemzetközi for-
galom emelkedéséről gondoskodva lett: — akkor állampénz-
ügyi vasut-nyomorunkon is segítve van. Nem hiszem
nagyon optimistícusnak azon feltevést, hogy a jelzett fel-
tételek teljesítése mellett h á r o m e z u t á n i é v
m u l v a, tehát 1877-től kezdve, a magyar pályák ösz-
szesegőkben azon átlagos tiszta jövedelmet fogják adni,
a melyet a magyar á l l a m pályák (a délit és északit
egybevéve, pedig az előbbi nagy hiánnyal dolgozik)
már h á r o m é v v e l e z e l ő t t elértek; ez felment
1871-ben 30,074 forintra. Ha eléretik ezen jövedelem, a
vállalatok fedezik már tőkéjük két harmadrészének kama-
tait; az állam biztosítéknak csak az utolsó harmadrészt kell
fedeznie, ami a körülbelől 350 millióra menő biztosított tőke
mellett (azon pályáknak, melyek a biztosítást igénybe ve-
szik és beleértve a kilátásban levő utóköveteléseket is)
csak 5.835.000 ft. terhet ad. Tegyük fel, hogy az ajánlott
eljárás keresztülvitele után is az üzlet e g y e l ő r c csak
f e l é t fogja behozni a kamatszükségletnek: mégis 1877-
re és azutánra az igénybe vett állampótlék csak 8.750,000
ft-ra fog menni, a mi, az ágio kérdéstől egészen eltekintve, a
ma tizennégy millióra becsült tehernél egy $5\frac{1}{4}$ millió
forintra rugó megtakarításnak felel meg.

XXXI.

Ezzel kimerítettük azon me g t a k a r i t á s o k
sorozatát, a melyek a magyar államháztartásban a szabály-
szerű költségvetésben, a mely az 1877. évvel életbe lépendő
esetleg részben már korábban, megvalósíthatók volnának.
Ezek — s erre fektetjük a fősúlyt — a közszolgálat sérelme

nélkül keresztülvihetők, azaz anélkül, hogy az ország valódi szükségéitől elvonnának az illető figyelembevételt és fedezetet; ellenkezőleg, az ajánlott törlések legnagyobb része oly műveleteket és rendszabályokat tételez fel, a melyek, eltekintve a közvetlen céltól: az állam pénzügyre való hatásuktól, soknemű más szempontból a legsürgősebben ajánlandók, mint például: a közigazgatási reform, a valuta szabályozása és a magyar pénz- és hitelügy önállósítása, az államadósságügy újraszervezése, a vasutügy gyökeres átalakítása. Többet mondok: mind ezen intézkedések, őszintén elfogadva és értelmesen keresztül vive, míg egyrésről az ország nemzetgazdasági fejlődését hatályosan elősegítik, a lakosság jóllétével annak adóképeségét, továbbá az emelkedett forgalmi és fogyasztási tevékenységgel az adójövedelmeket is fogják emelni; így egyidejűleg az állami kiadásokra leszállítólag és az állambevételekre emelőleg fognak hatni.

Már annak helyén hangsúlyoztuk, hogy egyelőre csak ily módon véljük kívánatosnak és tartjuk lehetőnek az állambevételek emelését, miután mi, az adott nemzetgazdasági viszonyok közt és mintdaddig mig ezek nem mennek át gyökeres javulásra, új adók behozatalát vagy a létező adók felemelését nem tartjuk megengedhetőnek; Magyarország lakossága nagyban és egészben — mint kimutattuk — mai fizetőképességéhez viszonyítva eléggé meg van terhelve, talán tulsújtolva, és minden új adónyomás, a mely a termelő és kereső tevékenységet sújtaná, csak hátrányos következményeket hozhatna nemzetgazdasági fejlődésünkre, közvetve állampénzügyi javulásunkra is. Ezen okoskodásból, azt hiszem, önkényt folyik, hogy semmi ellenvetésem nincs — sőt ellenkezőleg — az adójövedelmek oly növekvése ellen, mely azáltal éretik el: először, hogy egy már létező adó, az adóláb emelése nélkül, szigorubban vitetik keresztül és ez által jobban kihasználják; vagy másodsor oly új adó hozatik be, a mely a kereső tevékenységet semmi módon nem érinti egyenesen és ezenfelül csak ott követel, a hol áldozatképesség és áldozatkészség félreismerhetlenül meg van. Az első osztályba tartozik az épen most országgyűlési tárgyalás alatt levő földadóreform. A meunyiban a kilátásba helyezett $3\frac{1}{2}$ —4 millió forintnyi

több bevétel az általéretik el, hogy oly telkek, melyek eddigelé kimenekültek az adó alól, vagy nagyon alacsonyra voltak becsülve; a közjog, vagyis a törvényes adóláb alá vonatnak, a többbevételt határozottan helyeselni kell; ezt már az igazságosság álláspontjáról a k k o r i s ajánlani kellene, hogy ha a pénzügyi szükség által nem volna oly hathatósan ajánlva. Csak az sajnálandó, hogy a reménylendő pénzügyi nyereség éveken át meglesz semmisítve az egyidejűleg megszavazott kataszteri felvételek által. Ezen művelet tartama hat évre van számítva és a kormány annak költségeit tizenkét millió forintra teszi. A külföld tapasztalatai semmi kétséget sem hagynak fent arra nézve, hogy a javaslatnak ugy költsége, mint időtartama messze túl fog haladtatni; de mutatják azt is, hogy nagyban és egészben ezen hosszas és drága művelet gyakorlati haszna nagyon hátra marad elméleti jelentőségével szemben . . . Mi szembeszökőleg nem vagyunk azon helyzetben, elméleti kedvencszéméknek milliókat és milliókat áldozni. Magyarország kataszteri felvételének eszméje is azon időkből származik, a hol minden tekiutetben megengedve hittük a legnagyobb fényűzést, és a vezető körök minden számítástól szent borzalommal irtóztak. Ha a javaslat, egészen megváltozott viszonyok közt, az országgyűlésen most tárgyalás és elfogadásra került, ennek más oka nem volt mint az, hogy a kormány, a havak óta tartó kabinetválság alatt az őszítéli idényre ígért politikai javaslatokat (választási törvény, felelőház reformja, egyházi kérdés stb.) nem volt képes bemutatni, s az egybegyűlt honatyákat mégis foglalkoztatni kellett . . . Időüzés, mely 15—20 millióba kerülhet, és teszik ezt azon pillanatban, hol mindenki a takarékoság szükségességét hangsúlyozza. Jellemző bizony!

A másod sorban, mint megengedhetőket, jeleztem az ujadókat is a midőn a forgalmat nem érintik közvetlenül és csak a feleslegesből követelnek egy részt. Más szavakkal: a f é n y ü z é s i a d ó k a t. Ezek behozatala az utóbbi időkben nálunk is sok oldalról ajánltatott. Ezek mindenestre — mert csak a vagyonosságot illeti és mert egy bizonyos fokig az egyes szabad akaratától függ, az adókötelességet el vagy el nem vállalni — ott is alkalmazhatók, a hol az adókötelesek t ö m e g é r e, mint Magyarországon, uj

teher alig volna vethető . . . Azonban a fényüzési adó ezen indokolásából előttem kettő látszik következni : az első az, hogy a sajátképeni fogyasztási tárgyak nem jól vonhatók a fényüzési adó alá. Bizonyára a drága pöfeteg, a tengeri rák, a pezsgó és ilyneműek nem tartoznak az első életszükségletekhez, és magában véve épen nem baj, ha a fényüzési adó ezeknek élvezetét megdrágítja; a jövedelem azonban oly elenyészőleg kicsiny fog lenni, hogy komolyan nem vehető tekintetbe. Ellenben, nemzetgazdaságilag és társadalmilag teljesen igazolatlanak tartom, ha például a cukrot és kávéat akarjuk a magas fényüzési adók tárgyává tenni. Ezek, igaz, sem nélkülözhetlen tárgyak, azonban azt, hogy fogyasztásuk növelése inkább kívánatos semmint sajnálandó, ma nem fogja már senki sem vitatni. A ki a kávé és cukrot fényüzési tárgyaknak bélyegzi, az a posztóruhát és az inget is oda számíthatja, miket elődeink év ezredéken át tudtak nélkülözni ; épugy a burgonyát is, melyet csak a 16-ik század óta ismertek. Második megjegyzésem az volna, hogy a fényüzési adó behozatalánál az érem, másik oldala is figyelembe veendő ; nevezetesen azon kérdés is megvizsgálandó : vajjon nem fogják-e a más oldalról származó hátrányok ellensúlyozni a pénzügyi előnyt? Csak egy példát. Többek közt a fali és állóórák megadóztatása javasoltatott. Ez bizonyára igen jövedelmező volna Európa nyugatán, a hol az idővel való gazdálkodás, s ennek folytán a pontosság is minden osztályában a lakosságnak annyira másodtermészetüvé lett, hogy a fali és álló óra a legszerényebb munkás egyszerű szobájában is alig hiányzik ; a legigénytelenebb vendéglőkben is minden szoba el van ilyennel látva. Nálunk mindennek alig van meg kezdete, mert a mi ázsiai restelkedésünk a pontosságot, a perczekkel való fösvénykedést még nem ösmeri. A fali és állóórák megadóztatásának pénzügyi eredménye jelentéktelen volna ; mellelte társadalmi hanyatlás és egy tekintélyes iparág megsértésének nemzetgazdasági kára.

XXXII.

Szerencsére nem hiányoznak fényüzési tárgyak és élvezetek, a melyeket az épen tett két megjegyzés sem egyike sem másika nem érint. . . Csupán p é l d a k é p e n

említek néhány fényüzési adót, melyeknek behozatala ellen alig emelkedhetnék komoly észrevétel, egyet pedig a melynek behozatalát részemről határozottan ohajtandónak tartom.

A mi az első osztályt illeti, alig emelhető komoly kifogás a ló-és fogatadó ellen. Magától érthetőleg ez nem azon lovak és kocsikra értendő, melyeket az illetők üzleti tevékenysége vesz igénybe; ezek már a föld és kereseti adó által érintetnek. Hanem a ki saját maga vagy hozzátartozói kényelmére különösen tart lovakat és kocsit, az a vagyonság egy bizonyos mérvét élvezi vagy tettet; rá nézve 20—50 forint évi többadó könnyen eltűrhető volna. E miatt ő a lovak és fogat tartását alig hagyná el; hátrányos befolyástól a lótenyésztés vagy kocsigyártásra alig lehet hát tartani... Ha be is áll ez, némely ritka esetben, e kis baj könnyen eltűrhető az adó állampénzügyi haszna tekintetéből. Az utóbbit még csak tájékoztatólag is lehetetlen meghatározni mindaddig, míg a szükséges tájékoztató pontok különös hivatalos felvétele nem történik meg. De ha felvesszük — a mi bizonyára nem túlzás — hogy a Magyarországon levő lovak (az 1870-iki számlálás szerint 2.179,811) mégcsak negyvened része ($2\frac{1}{2}\%$) az adó alá esnék és az adó egy fényüzési lóra 10—10 forinttal szabotnék, mégis adna ez fél millió forintot és többet is.

A sok oldalról ajánlott zongora-adó ellen sincs ellenvetésem. Tisztelet a művészetnek; a zenei képzésnek, általában a zenei érzéknek terjesztése is megérdemli, hogy támogattassék és elősegítettessék. Ez azonban nem jár egyre a zenei kényszeroktatással, a melynek szegény gyermekeink közül százan es ezren ki vannak téve, az ártatlan szomszédok fülkinzásától egészen eltekintve. Lehetetlen azon kicsinyek számát megállapítani, kik, nélkülönözvén minden zenei érzéket, éveken át kizoztatnak zeneórákkal, hogy, midőn felnőttek, a hangjegyeket örökre eldobják; ha ezek az így kin és uralomban eltöltött idő felerészét gyakorlatilag szükséges, képességeknek megfelelő tárgyak tanulására, másik felét játékokra és testgyakorlatra fordítanak: testileg és értelmileg sokkal egészségesebb nemzedéket látnánk felnőni. Ha a zongora-adónak, melyet éppen ezért nem akarnék nagyon alacsonyra szabni, az volna következése, hogy a

családatya a zongora vételét és használatát érettebben megfontolva sok közülök a drága fényüzés i czikkről lemondana: én ebben semmi esetre sem látnék szerencsétlenséget; ellenkezőleg. Bármint legyen is ez: a zongora birtoka, ha csak nem kenyérkereseti eszköz, bizonyos vagyonosságot tételez fel, mely adótöbbletet elviselhet; ha ez nem lehet, vagy nem akarja, úgy elhárítja magáról az illető a terhet; mert zongorát nem kénytelen birni.

Mint határozottan ajánlandó fényüzési adót tekintem a cseléd-adót. Ez létezik Angliában, Belgiumban, Hollandiában; behozatala nálunk különösen czélszerű volna. A nyugatit ki bizonyos időt itt tölt és alkalma van, társadalmi viszonyainkat megismerni, semmi sem emlékezteti jobban a kelet közelvoltára, mint a visszaélés, melyet általánosan üznek a cselédtartással. A legszerényebb polgári család (hivatalnok, kiskereskedő vagy iparüző), a mely Párisban vagy Berlinben talán egy szolgálót sem tartana, hanem „femme de ménage“-t, kiszolgálónőt keresne, Budapesten rendesen két cselédet tart; ha több gyermek van, hármat, sőt négyet is. A nagyobb vidéki városokban, a hol a fényüzés sok tekintetben még esztelenebbül üzetik, a vidéken, a holaz embererő még kevésbé kiméltetik, mint a fővárosban, a cselédfényezés hasonló vagy még nagyobb mérvben nyilatkozik. Bért, élelmezést, lakást stb. beleszámítva, egy nőcseléd kerül Budapesten havonta legalább 25, egy férficseléd legalább 30 forintba; ez tesz egy évre 300, illetőleg 360 forintot. Ha a vidéken ezen összeg két harmadát számítjuk: az 200, illetőleg 240 forint. Ha tehát valaki a valódi szükségen felül — ilyennek ismerék el egy cselédet két gyermek mellett, kettőt nagyobb gyermekszám mellett, — ezen állandó több kiadástege vagy többször megteszi, már akár saját kényelme végett, akár a „világ“ kedvéért, annak van vagyona, vagy kellene legalább lenni, évi 50—100 forintnyi többadót minden tulságos terhelhetés nélkül elviselhetni. Ha nincs, vagy pedig nem akarja azt viselni, s ennek folytán korlátozza cselédei számát, — annál jobb.

Igen is, annál jobb. Ez által oly reform éretnék el, a melynek társadalmilag és nemzetgazdaságilag csak jótékony hatása lehetne. A tulságos cselédtartás első következése

a házi asszony semmit sem csinálása. Egyáltalában nem kívánom, hogy a férjhez ment nő a szerzési tevékenységre szorítottassék; mindig egészségtelen gazdasági és társadalmi viszonyokra mutat, ha ennek szüksége nagyobb mérvben lép elő. De a szerzési tevékenységtől azért meg kell szabadulva lennie, hogy feleségi, háziasszonyi és anyai kötelességeinek teljesen odaadhassa magát. Hogy azonban — mint a mi az eset tulnyomólag a mi polgári osztályunknál — a férfi éjjel és nappal fusson, dolgozzék és keressen, a nő a nap felét a toalettetükörnél, vagy regényt olvasva a dívánon, a másik felét pedig látogatásokat téve, sétálgatva töltse, míg házában minden, a gyermekeket is beleértve, a cselédekre van hagyva: azt sem méltányosnak, sem észszerűnek nem találhatom. A férfi szerencsésnek mondhatja magát, ha ettől c s a k tárczája és háztartása szenved; a henyélés minden bűn kezdete.

Ehhez járul a cseléd tartási fényvüzés káros befolyása a nemzetgazdasági tevékenységre. A földművelés, ipar- és kereskedés mind panaszkodnak a munkaerők hiányáról s annak rendkívüli drágaságáról; a panasz nagyon is alapos, és a panaszolt baj gazdasági hátramaradásunk főokainak egyike. Azonban, hogy határozza el magát a szegényebb ifju is a savanyu munkára, ha, mint szolgál, fél vagy egész semmittevéseért is könnyebb és kedvesebb alkalmazást talál? Az 1870-ik népszámlálás mutatja, hogy s z e m é l y e s szolgálatra (bele nem értve inast, szolgálót stb. a ki egyszersmind a keresetben alkalmaztatik) van alkalmazva 1.143,075 egyén vagyis 766,156 egyénnel (200°.) több, mint az 1857-iki népszámláláskor! Ezzel szemben ugyanazon tizenégyévi időközben az iparnál alkalmazott munkások száma csak 173,536-al emelkedett, és az 1870-ik népszámláláskor még távolról sem érte el a pusztán s z e m é l y e s szolgálatra alkalmazott egyének egy h a r m a d r é s z é t (355,873.) Egészen ázsiai állapotok! Nem lehet elég határozottan harcolni ellene. Ha a cselédadó segít ezen: nagyon áldásosan fog működni.

E miatt az adótételt sem tenném nagyon alacsonyra; mintegy 30, 40 és 50 forint a vidék, város vagy nagyváros szerint minden cseléd után az első és illetőleg nagyobb csa-

ládnál, a második cseléden tul.*) Megengedem, hogy az arisztokratát és plutokratát család, és a mi a társadalomban megfelelő rangot foglal el, nem fogja a nagyobb cseléd-számot az „álláshoz mért“ élethez „elengedhetlen“-nek tartani; legyen kedve szerint. De az a család, a melyik 5—10 inas és szobaleányt tart, bir arra is vagyonnal, hogy évente 3—400 forinttal több adót fizessen; hogyha egyet elereszt ebből, hogy a többiek adóját e megtakarításból fedezze, ugy az adó mellékczejlát is elérte. Még nagyobb mérvben lesz ez az eset, ha az adónak sikerül a p o l g á r i háztartásokban csökkenteni a cselédfényüzést, és azáltal aháziaszszonyt kötelességei közvetlenebb teljesítésére serkenteni.

Igaz, hogy a nemzetgazdasági vagy társadalmi reform nem épen feladata [az adótörvényhozásnak; mindazáltal nem baj — sőt ellenkezőleg, — ha ez a pénzügyi eredmény m e l l e t t is elértik. Ez az eset a javasolt adónál. A ki cselédviszonyainkat ismeri, be fogja látni, hogy azon 1.143,075 szolgáló és szolgálóból, kiknek létét az 1870-ik népszámlálás konstataulta, legalább is egy jó negyedrészt nélkülözhető, ha magunkat kissé az ázsiaiból az európai háztartás módjához közelebb akarjuk hozni. Ez tesz mintegy 300,000 elbocsátható szolgát. Feltéve, hogy az adó 100,000-nek tényleges elbocsátását eredményezi, a többi 200,000 pedig továbbra is megtartatik és átlag negyven forinttal megadóztatik, ez által a földmivelésnek és iparnak visszaadtunk 100,000 pár munkaképes kart, más oldalról pedig az államkincstárnak $200,000 \times 40 = 8.000,000$, mondjunk y o l c z m i l l i ó forintot kerestünk.

Nemzetgazdasági és állampénzügyi viszonyainkat tekintve alig tudnám megmondani, vajjon az elébbi vagy az utóbbi tekinthető e nagyobb nyereménynek ?

Ismétlem, a fényüzési adók iránt positiv javaslatokat nem akarok tenni, csak p é l d á k a t hoztam fel; ezekből, azt hiszem, kiviláglik, hogy ezen az utón a lakosság zömének valódi megterneltetése nélkül a megszorult államkincstárba 8—10 millió forintnyi évi jövedelmet lehetne szerezni.

*) Angliában az első cseléd fizet 1 font 1 sh. ($10\frac{1}{2}$ frt. ezüstben;) minden további 3 frt. $11\frac{1}{2}$ shet. fizet; Belgiumban az adó a cselédek számához képest 6 frt. 36-ctól 14 frt. 84 centig; Hollandból 5—40 forintig ingadozik.

XXXIII.

Ha már most az eddigi fejtegetések eredményeit, összegezzük, azt találjuk, hogy a normálkötségvetésben, 1877-től kezdve, az ugynevezett fakultatív kiadások tizenöt millióval fognak jelen összegök alatt, azaz kereken negyven millió forinttal szerepelni. A köteles kiadásoknál megtakaríthatók: a közös kiadásoknál 8.000,000, nyugdíjak és függő adósságnál 700,000, magyar államadósságoknál 3.500,000, vasuti kamatbiztosítéknál 5.280,000, az agio pótlék elesése által ezen két utolsó tételnél és a közös államadóssághoz való járuléknál, 3.000,000, összesen 20,5 millió, minek következtében a köteles kiadások (ma 122,5 millió) 102 millióra kevesbednének. Így hát volna a magyar államháztartás összes szükséglete a normálkötségvetésben $102+40=142.000,000$ forint. Ezen összeg, mint az olvasó emlékezhetik reá, a tényleges államterhekre áll, azaz a pusztán átfutó tételek és némely üzletek önkiadása (dohány só, lotto, posta, távirda, stb.) levonásával, a mely költségek a közönség által nem adókként térítettnek vissza, hanem — mint magánosokkal szemben is megtörténnék — mint kártalanítás valami elfogadott gazdasági érték vagy szolgálatért. Más oldalról kimutattuk (III fejezet), hogy a tiszta vagy rendelkezésre álló államjövédelem ma 140.000,000 forintra rúg. Hogyha ehhez csak négy millió forint többletet veszünk, melyet az alsóház által már is megszavazott földadóreform hozand, úgy, az adó kötelezettek minden új terheltetése nélkül, elérjük a hiánynélküli költségvetést, sőt két millió felesleget is,

Ezen feltevésünk tudvalevőleg 1877-re és azutánra áll, miután mi a háromévi időközt szükségesnek, de egyuttal teljesen elegendőnek is tekintjük arra, hogy az ezen tanulmány folyamán kifejtett igazságszolgáltatási, közigazgatási, nemzetgazdasági és pénzügyi reformok keresztülvitessenek és működésüket nyilvánítsák. Ha feltesszük — a mi legkevésbé sem optimistikus nézet, — hogy ezen rendszabályok az élénkült forgalommal és az

emelkedő jólléttel a létező mindennemű adójövedelmet átlagosan csak öt százalékkal is növelik, akkor 7—8 millió forintra emelkedik a rendes felesleg, ami az élénkült kulturkövetelményeknek, melyek az államhoz intéztetnek, kielégítését megengedi.

Ha ezen, bizonyára szerényen becsült emelkedést nagyon optimistikusnak találják, szívesen hagyjuk azt számításon kívül. Még tovább is megyünk; hogy a szépszirezés és önáltatás minden látszatát elkerüljük; még azon feltevést és félelmet sem utasítjuk vissza, hogy az ép most 35,5 millióra becsült levonások és megtakarítások nem letésíthetők t e l j e s e n; tegyük azokat 20 százalékkal kevesebbre, tehát 28 millóra, akkor a XXXII. fejezetben említett fényüzési adókhoz folyamodhatunk; azok jövedelme ellensúlyozza, és a hiány nélküli költségvetés vagy az egyensúly az államháztartásban ismét biztosítva van.

Bizonyára éppen nem „k é t s é g b e e j t ő h e l y z e t”. Elérése pedig éppen nem kíván boszorkányságot, sem pénzügyi államcsinyeket; igényel belátást, tevékenységet és kitartást államvezetőinktől. A javasolt rendszabályok közt egyetlen egy sem találkozik, a mely alkotmányos életünk alapelveivel, a legszigorubb igazságosság követelményeivel, az ujkori állam- és nemzetgazdaság elismert vezéreivel ellentétben állana; egyetlen egy sem, melynek keresztülvitele még akkor is ne látszanék kívánatosnak, ha nem volna a sürgető pénzügyi szükség által parancsolva. Legfelebb azon ellenvetést lehetne fejtegetéseinkre tenni, hogy a „jobb időt” messzire halasztjuk el, mert a szabályozott államháztartás csak 1877. évvel lépne életbe. Szemfényvesztésekkel és erőszakos eszközökkel, igaz, lehet gyorsabb eredményeket is elérni; de, hogy mit érnek az ily javítások, minden ahhoz értő tudja. Én a l a p o s, s ebből kifolyólag k o m o l y é s á l l a n d ó javaitását óhajtom államháztartásunknak; az időt kíván, különösen oly erősen aláásott egészségi állapot mellett, mint a miénk.

Természetesen akkor az á t m e n e t i r e n d s z a b á l y o k szükségessége lép parancsolólag fel; a k ö z b e n e s ő i d ő h i á n y á r ó l kell gondoskodni. Az átlag költségvetés részére a j e l e n rendszer mellett évi összütségletül 178 milliót találtunk az évi rendelkezés

alatt álló 140 milliójövdelemmel szemben, tehát 38 millió forintnyi hiányt; 1874-re nézve ez részben az előző év adósság maradékai, részben közmunkák elutasíthatlan ki és tovább vitele által hetvenkét millióra emelkedett (II—IV. fejezet). Erről nyolcz millióig a legutolsó kölcsön gondoskodott, mely 76¹, millió névleges után 64 milliót fog tényleg hozni. Marad fedezendő: 8 millió 1874-re, s a következő két év mindegyikére 38 millió, így összesen 84 millió forint. Elkerülhetlen vállalatokra és előre nem látottra további nyolcz milliót számítva évenként hozzá, az 1876 végig még fedezendő hiány kerekén száz millió forintra fogna rugni.

Minden esetre tekintélyes összeg egy eladósodott országra nézve. De az lejjebb szállítható. Azon megtakarítások közt, melyeket e tanulmány folyamán a jövő költségvetésére ajánlottunk, vannak olyanok is, melyek részben vagy egészen már 1877 előtt is keresztülvihetők. Az első osztályba tartozik azon 7—8 millió megtakarítás, a mely a közös kiadásokhoz való járulékkunkban azoknak az 1868, 1869 és 1871. évek átlagaira való visszavezetés által érhető el (XXII fej.). Ez már a legközelebbi delegációban megkísérthető, azaz 1875 és 1876-ra keresztülvihető. Mit használ az álszégyen- s azon állapotok eltakarása, miket az egész világ ismer? Birjunk legalábbaz összintesség bátorságával és érdemével! Valljuk meg őszintén a delegációkban, hogy már a pénzügyi helyzetünkre való tekintet sürgősen parancsolja, miként egyelőre lemondjunk e drága ujítások, kísérletek és felfegyverzésekről, és szoritkozzunk csupán a védképeség érdekében elengedhetlen kiadásokra. Ez volt már rég ideje nézete az osztrák delegációnak; e nézetet „ha az tőlünk jó, ma annál szivesebben támogatja, mert a „Krach“ utófájdalmi az osztrák lakosságra is nagyon érzékenyek és adókönyvitésekre kényszerítenek . . . A megtakarítások második osztályához, a melyek t. i. részben már 1877 előtt keresztülvihetők, számítom azon tizenöt milliót, a melylyel közigazgatásnak teljes ujjaszervezése csökkenti a folyó kiadásokat (XXV. fej.) és azon 5² milliót, a mely vaspályáink átalakítása által a kamatbiztosításnál megtakarítandó (XXX fej.)

Mindkettőt haladéktalanul (nem ugyan keresztül vi ni, hanem) meg kell kezdeni. Ez esetben az első és második megtakarításból egy h a r m a d már 1875-től kezdve elérhető. Ez tesz 1875 és 1876-ra $(5+1.5) \times 2 = 13.4$ milliót, a mit fenti $(7.5 \times 2 =)$ 15 millióhoz hozzászámítva, közel $28\frac{1}{2}$ millió levonást ad, s így a z á t m e n e t i k o r f e d e z e t l e n h i á n y a 72,500,000 frtra s z á l l l e.

Ugyanazon eredmény éretik el, ha ezen megtakarítások azonnali, vagy csak részleges keresztülvitele helyett a fényüzési adók tüstént'azonna! (azaz 1875-től kezdve) életbe léptetnek. Sokkal k e d v e z ő b b lesz természetesen, az eredmény ha egyidejűleg megtörténik m i n d k e t t ő. Azonban, hogy az optimizmus látszatát is kikerüljük, csak egyik vagy másik valóítására számolunk Maradunk tehát egy 72.5 millióra számított hiánnyal; hogy fogjuk fedezni ezt?

XXXIV.

Mióta van szerencsém a magyar országgyűlésnek tagja lenni, alig mulasztottam el egy költségvetési vitát is a nélkül, hogy óriási állambirtokunk állam- és nemzetgazdasági hátrányaira ne utaltam volna. Oly időben tettem ezt, midőn az ingatlan államvagyon elidegenítése nálunk eretnekségnek, majdnem hazaárulásnak tartott. A haladó államgazdasági tapasztalat, a felvilágosító vita, a kényszerűség nyomása azóta erős propagandát szereztek ezen eszmének; az 1874-ik első költségvetési vita alkalmával ezen eszmét már behatóan tárgyalhattam s a keresztülviteli módokat is ajánlhattam a nélkül, hogy ellentmondásra találjak (1873. jun. 21. ülés.) Más oldalról is egy év óta az országgyűlésen és a sajtóban ajánltatott, utoljára pedig a kormány részéről, ámbár nagyon kellemetlen módon (az államjavaknak a Rothschild konzorcium részére való elzálogosítása által) a keresztülvitel is megkezdett. A magyar állam tulajdona gyanánt négy és fél millió hold földdel bir, mintegy egy t i z e n k e t t e d é t az összes magyar talajnak. Ennek többé kevésbé meg volt értelme azon időben, midőn egy részről a föld és talaj képezte az egyedüli vagyont és egyedüli jövedelmi forrást, más oldalról pedig szükségleteit az állam tul-

nyomólag sajátjából fedezte; mindkettő azonban már rég megszünt nálunk is. A modern államnak egészen más feladata van, mint g a z d a s a g i munka és szerzés. Szüksége nincs reá. Pénzügyi szükségét fedezi azon rész, melyet a lakosság neki, épen hogy magasabb feladatainak megfelelőhessen, saját teremtő és szerzőképessége jövedelméből átenged (adók stb.) És a mennyiben az állambirtok és üzlet még egyáltalában indokolva van, ezek egészen különös természetűek, az állam hivatásával különösen összefüggők (dohány- és só-monopol, vasutak, posta és távirda); a közönséges föld-, erdő-, és bányamivelés, hol az állam versenye csak zavarólag lép be a magániparterületére, nem tartozik reá. Ez iránt az elmélet és gyakorlat ma teljesen egyetért; az állambirtok a legtöbb kulturállamban igen korlátolt terjedelemre vonatott le.

A tapasztalat már nálunk is kimondotta ítéletét. A magyar terület tizenkettedrészéről, melyet az állam tulajdon jogon bir, évi jövedelemképen a l i g k a p a n n y i t (nyolcz millió forint alól) a mennyit jövedelmez neki a fenmaradt $\frac{11}{12}$ -ed mindegyike egyenes és közvetett a d ó k b a n ; elég bizonyíték arra, hogy az üzlet szerfelett kinem elégitő, és hogy nemzetgazdasági és politikai-társadalmi szempontból az államjavak átmenete magánbirtok és magánüzletbe minden tekintetben előnyös volna. Épen most bizonyította be teljes világosan egy kormány- és szakférfi, hogy a bérleti rendszer, melyből ígérték az üzlet eredmények javalását az utóbbi időkben, legkevésbé sem elégit ki és nem is képes kielégíteni.*)

A z e r d ő s é g e k itt érintetlenül maradhatnak; ezekre nézve nem csupán az állampénzügyi és egyenes nemzetgazdasági szempontok veendőek tekintetbe; a négy millió hold erdőség „végeladására“ különben is a faüzlet mai állása mellett hosszú időre nem lehet gondolni. D e a z ö t s z á z e z e r h o l d m e z ő g a z d a s á g i b i r t o k n a k és a folyvást veszteséggel dolgozó b á n y a ü z l e t n e k e l a d á s a minden tekintetben a leghathatósabbban ajánlandó. Ha arról gondolkodnak, hogy

*) Bárá Fiáth Gyula: A délmagyarországi kimutatási uradalmak kezeléséről. Pest, 1874, nagy 4-edrét.

az eladás részletekben történjék és ezáltal a vétel az „apró embereknek“ is lehetséges legyen, egyuttal ezen hozzáférhetés oly módon fokoztassék, hogy az ár 20—30 évi részletben fizetethessék, ugy nem lesz hiány magában az országban sem vevőkben, s egyuttal vagyonos parasztosztályt is teremtettünk, mit nem lehet eléggé sokra becsülni. Hogy a jelen pillanat telekeladásra épen nem nagyon alkalmas, azt megengedjük; de az legkevésbé sem ijeszt bennünket. A folyó év szükségletéről gondoskodva van; így hát a művelet megkésztésével is várhatunk 8—10 hónapot. A pénzpiacz hangulata és helyzete javul láthatólag s egy félig kedvező aratás 1874-ben a föld és telek árviszonyát is rögtön kedvezőbbé teszi.

Az érintett eladási és fizetési módozatok és a fokozott eladás mellett igen tisztességes árakat lehet kapni; száz millió forint összeget a mezőgazdasági birtokok és a bányászati üzlet után a szakemberek mérsékelt becslésnek fognak tartani. Az olasz államjavak társasága mutatja, mint lehet ezen váltásági összeget a kormány javára „leszámítani“, azaz szükség esetében mielőtt befolyyna, megkapni és elkölteni. Az ottani államjavak általában azon ár felett adattak el, a melyre becsülte volt a kormány őket; hogy mindazonáltal az olasz pénzügyek teljes szabályozása nem éretett el, bizonyára nem ezen művelet hibája volt; a Danaidák hordóját az Istenek is képtelenek voltak megtölteni . . .

Még csak azon megjegyzést, hogy én az államjavak ujjonnan történt elzálogosításában nem látok áthághatlan akadályt ezen művelet keresztülvitelére. Eltekintve azon nyilatkozattól, melyet a miniszterelnök és pénzügyminiszter Szlávny tett (1873 decz. 30) a felsőházban ezen zálog „természetéről;“ eltekintve attól is, hogy a kölcsöntörvény az államjavakat 153 millióra adja zálogul és eddig csak 76½ milliót vettünk fel, az államjavak teljes szabaddátétele egyáltalán nem talál semmi nehézségre, ha az ezen tanulmány XXVIII. fejezetében kívánt átalakítása államadósság ügyünknek mihamarább célba vétetik.

Egy második jelentékeny kisegítő forrásul kínálkoznak az adó, bér és más hátralekók.

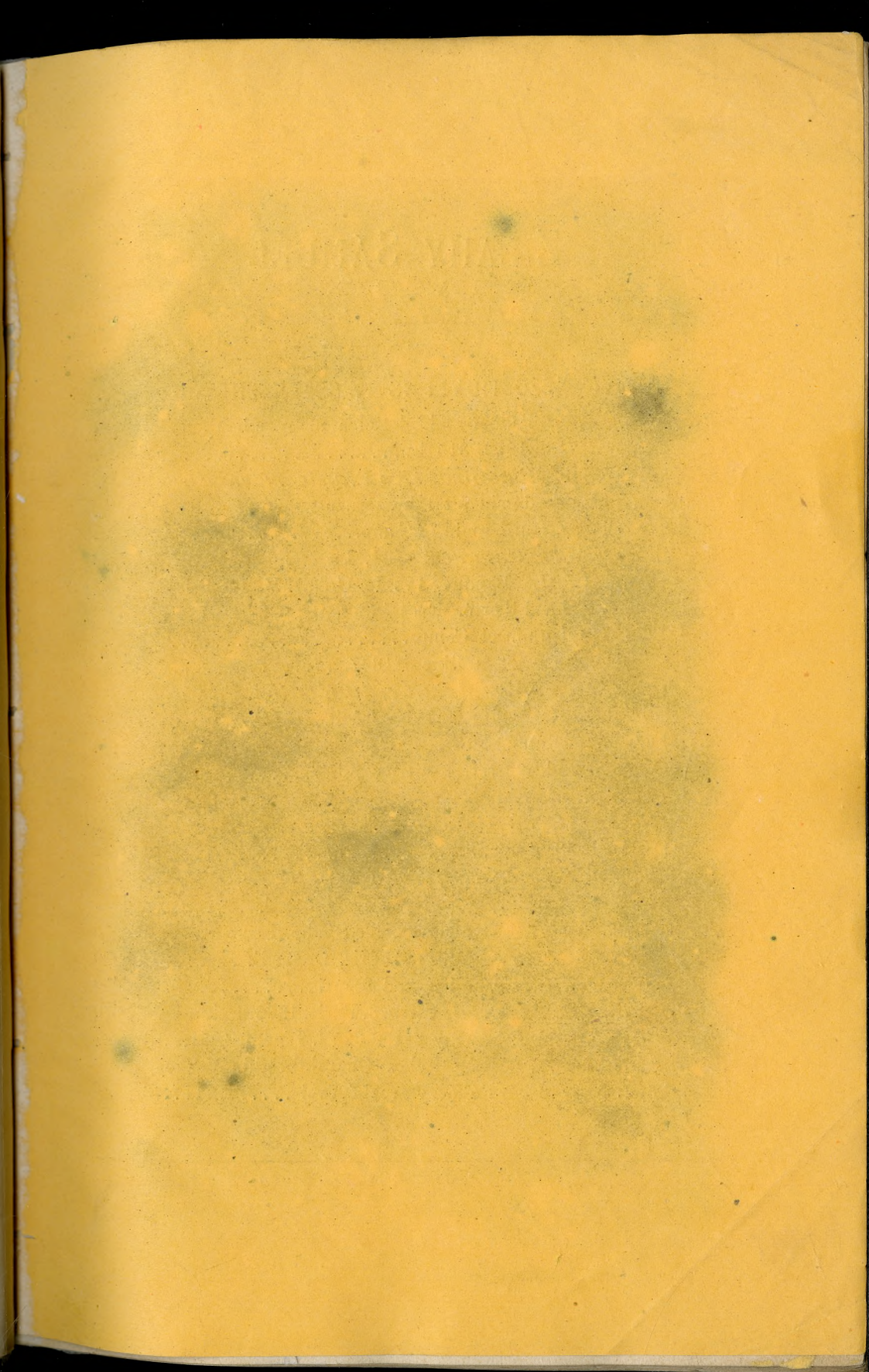
Egy hivatalos kimutatás ezeket 117.₅ millió forintra teszi, — belevéve 12.₃ milliányi „ingó államvagyont“ (tudni illik részvényeket és kötvényeket,) a melyek valóban nem egészen ezen fejezetbe tartoznak. Ha ezen papírok valódi értékek szerint vannak becsülve, ugy pénzzételőknek semmi sem áll utjában; mindenesetre előnyösebb és illendőbb volna ez, mint a zálogosítások iránt való házalás. A fenti összegben továbbá 16.₆ millióval a „közös aktívák“ is bentfoglaltatnak; e tételnem kétséges s csak némi erély kellene a magyar kormány részéről, hogy a már hét éve halogatott leszámolást és kiegyenlítést keresztülvive lássuk. Ezzel szemben azon 13. millió, a mely a vasuti és más vállalatoknak kamatbiztosítási előlegül fizettetett ki, nem oly hamar kapható vissza; a visszafizetés kötelezettsége csak akkor lép be, ha ezen vállalatok helyzete annyira emelkedett, hogy a saját tőke kamatozásán felül felesleget is foghatnak felmutatni. Marad hetvenöt millió (74.919,148ft) valóságos adó és bér hátralék és más esedékes adósság. Ezen „aktívák“ már hét év óta huzódik át államháztartás számadásainkon; ideje volna komolyan hozzálátni és gyakorlati igazságra törekedni.

A cselekvő hátralékok eladása, leszámítolása vagy zálogbaadása eddig nem akart sikerülni. Szünjünk meg önmagunkat csalni; lássunk kereskedőileg a dologhoz. Töröljük le a mi menthetlenül elveszett és biztosítsuk annak befolyását, a mi megmenthető. Az olcsó kiegyezés a kincstárnak is jobb, miut a zsiros per. A hiánytalanul már be nem hajtható hátralékoknál elengedéseket kellene tenni, de a fentmaradó összegeket teljesen biztosítani, és az egyességben kikötött fizetési idők megtartása felett a legnagyobb szigorral örködni; különben az állam eredeti követelése természetesen újra teljes erőre lép. Feltéve, hogy ezen kiegyezkedési eljárásnál tíz százalékot (7.₁₀ milliót) teljesen, a többiből átlag ötven százalékot kellene elengedni, biztosítva marad 33.₇ millió és a teljesen értékesíthetőnek jelzett tételek beszámításával (értékpapírok 12.310,940; közös aktívák 16.595,000) marad értékesíthető aktivum gyanán 62.₆ millió forint. A fentebbi államjóság váltsággyal együtt ez a dkeréken 162.000,000 fedezetet 72.₅

millió forintnyi szükséglettel szemben (XXXIII. fejezet). Ennélfogva ha mind az államjavak eladásából mind a hátralékok egyességi összegeiből 1876 végéig csak a félösszeg folyik is be: a háromévi átmeneti kornak rendkívüli szükséglete még is teljesen fedezve van, és a hiánynélküli költségvetés új korszakába majdnem kilenczven milliónyi aktivával lépünk a beruházások és előre nem látottakra. . .

Egy teljesen egészséges államháztartás helyreállítása és biztosítása a legközelebbi jövőre nézve, mint szintén az átmeneti kor szükségletének fedezése minden felforgatás s minden új megterheltetése nélkül teljes biztonsággal elérhető, ha az ezen tanulmány folyamán kifejtett, más és nem csak állampénzügyi tekintetekből javalt reformok és rendszabályok komolyan és haladéktalanul megkezdetnek, tehetség és kitartással keresztülvitetnek. Igaz, hogy ezen munka sikerítéséhez elengedhetlen mindenekelőtt három dolog: oly miniszterium, mely bizonyos tartósság jellegét viseli magán; oly miniszterelnök, ki tudja, mit akar, és férfiasan akarja, amit tud; végül — last but not least — becsületes és tehetséges pénzügyér . . . Lehetetlen volna-e e hármas feltétel betöltése? Alig hisszük. S ha úgy is volna, nem kell-e, szomorú helyzetünk s a segély félreismerhetlen szükségével szemben a „lehetlent“ is megkísérteni!

V é g e.

ZILAHY SÁMUEL
KÖNYVKERESKEDÉSÉBEN
BUDAPESTEN (váci-utca 9 sz.)

HORN EDE

KÖVETKEZŐ MŰVEI IS MEGSZERZETHETŐK:

<i>Bankszabadság.</i> Különös tekintettel a magyar bankmozgalomra. Pest, 1870, 315 l.	3 ft. —
<i>L'Économie politique avant les Physiocrates,</i> a francia tud. Akadémia által koszoruzott mű. I. k. nagy 8-rét. Páris, Guillaumin et Comp.	4 „ —
<i>La Liberté des Banques.</i> — I. La Monnaie. II. Le Crédit. III. La Banque. IV. Le Crédit. V. Le Privilège. VI. La Liberté. Erős kötet, nagy 8-rét. Paris, 1866. Guillaumin et Comp.	5 „ —
Német kiadás. Stuttgart és Lipse 1867.	4 „ —
<i>Annuaire international du Crédit public</i> I. Finances publiques. II. Institutions de Crédit. III. Chemins de Fer. IV. Divers. Paris. 1858—1861. Guillaumin et Comp. 3 k. kis 8-rét. Egy-egy kötet.	3 „ 50
<i>Spinoza's Staatslehre</i> 2-te Auflage. Hannover, 1863 ...	1 „ 20
<i>Statistisches Gemälde des Königreichs Belgien.</i> Dessau 1853. 4-rét.	6 „ —
<i>Bevölkerungswissenschaftliche Studien aus Belgien.</i> — Leipzig, 1854. Nagy 4-rét. 318 l.	5 „ —
<i>John Law.</i> Eine finanzgeschichtliche Studie. Leipzig ...	2 „ 70
<i>Salut au troisième Milliard.</i> Páris, Dentu E.	— „ 70
<i>Die dritte Milliarde.</i> Wien und Leipzig.	— „ 50
<i>Les finances de l'Hotel de ville.</i> 8. Paris, 1868. Dentu E. —	70
<i>Ludwig Kossuth</i> I. k. nagy 8-rét 325 l. Lipse, 1851... 4	„ —
<i>Franz Rákóczy II.</i> Historisches Charakterbild. Vaskes kötet. Nagy 8-rét Rákóczy arczképével ...	1... 3 „ —

